

MAKÜ

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

T.C.

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ARAP BAHARI SONRASI BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE
İSRAİL YAKINLAŞMASI

Keziban GÜMÜŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Emre SAVUT

BURDUR - 2023

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ARAP BAHARI SONRASI BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE
İSRAİL YAKINLAŞMASI

Keziban GÜMÜŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Emre SAVUT

Üye: Prof. Dr. Mustafa Lamba

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Turhan

BURDUR - 2023

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “Arap Baharı Sonrası Birleşik Arap Emirlikleri Ve İsrail Yakınlaşması” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Keziban GÜMÜŞ

17.01.2023

TEŞEKKÜR

Tez dönemim süresince bana her konuda destek veren, yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen danışman hocam Doktor Öğretim Üyesi Emre Savut'a teşekkür ederim.

Bu süreçte desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, bir an olsun beni yalnız bırakmayan canım anne ve babama ve fedakârlıkların en büyüğünü yapan küçük kızım Elif Gülce'ye teşekkür ederim.

Burdur, 2023

(GÜMÜŞ Keziban, “Arap Baharı Sonrası Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail Yakınlaşması”, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2023)

ÖZET

İsrail’in 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, İsrail ile Arap ülkeleri ile arasında uzun bir savaş dönemi başlamıştır. İsrail’in kurulmasından sonra savaş başlamış ve 1973 yılı Arap-İsrail Savaşı’na (Yom Kippur Savaşı) kadar devam etmiştir ancak Araplar hiçbir başarı elde edememişlerdir. Uzun savaş dönemi sonrasında, İsrail 1978 yılında Mısır ile ardından 1994 yılında Ürdün ile barış anlaşması imzalamıştır. Buna müteakip, İsrail ile diğer bir Ortadoğu ülkesi olan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasında hiçbir zaman savaş ya da çatışma hali olmamasına rağmen imzalanan bu antlaşma son zamanlarda önemli bir rol oynamıştır. 2020 yılında İbrahim Anlaşması ile günümüzde yaşanan bu normalleşme, Ortadoğu’da yeni bir dönemin başlamasına önderlik etmiştir. Son on yılda bu bölgede meydana gelen jeopolitik değişimler aynı zamanda Körfez monarşilerinin tehdit algısını da değiştirmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada haber, belge, makale ve kitaplardan yararlanılarak Abraham Anlaşması’nın bölge üzerindeki etkileri tespit edilmiştir. Ayrıca Arap Devletleri ve İsrail Devleti arasındaki ilişkilerin geçmiş ve bugünkü durumları sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Ortadoğu’da etkili olma potansiyeline sahip bölgesel güçlerin yanında, uluslararası aktörlerin yaklaşımları da ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı; Arap Baharı sonrasında İsrail Devleti’nin Arap ülkeleri ve özellikle BAE ile arasındaki ilişkilerin küresel ve bölgesel etkilerini incelemektir. İsrail Devleti’nin kuruluşundan itibaren Arap ülkeleri ile arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin boyutları farklı açılardan ele alınmıştır. Ortadoğu’da etkin olan küresel ve bölgesel aktörlerin, ilişkileri nasıl etkilediği ve İsrail ile BAE arasında yaşanan normalleşme süreci kapsamlı olarak incelenmiştir. Söz konusu devletlerin son zamanlarda yakınlaşmasını ve bundan dolayı ilişkilerin iyileşmesi konularını geniş anlamda ele alan bu çalışmanın verileri literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Birleşik Arap Emirlikleri, İbrahim Anlaşması, İsrail Devleti, Normalleşme.

(GÜMÜŞ Keziban, “*The rapprochement between United Arab Emirates and Israel in the Post-Arab Spring*”, Master Degree, Burdur, 2023)

ABSTRACT

Following the Israel’s declaration of independence in 1948, a long war period began between Israel and Arab countries. The war broke out after the establishment of Israel and lasted until Arab-Israel war in 1973 (Yom Kippur War); however, the Arabs couldn’t achieve any success. Israel had signed a peace treaty between Egypt in 1978 and then Jordan in 1994 after a long war period. Then, a peace treaty was signed between Israel and United Arab Emirates which is another Middle East country. Even though there has never been a war or conflict between countries, this signed agreement played a significant role in recent years. Nowadays, this normalization with the Abraham Accords in 2020, has led to the beginning of a new era in the Middle East. In the last decade, the geopolitical changes happened in this region also changed the perception of threat of the Gulf monarchies. Therefore, it has been determined that the effects of the Abraham Accords on the Middle East by utilizing news, documents, articles and books in this study. Moreover, the past and present status of the relationship between the Arab and Israel State was systematically evaluated in this study. Regional powers that have the potential to be influential in the region, the approaches of international actors are also discussed.

The aim of this study is to evaluate the effects the global and regional of the relations between the State of Israel with Arab countries, especially United Arab Emirates. Relations between Arab countries and Israel State with its establishments and the aspects of these relations have been differentially examined. It has been extensively determined that how the global and regional actors that are effective in the Middle East affect the relations and the normalization process between Israel and the UAE. The data of this study that has been comprehensively discussed the rapprochement of these countries and therefore improving relations will significantly contribute to literature.

Keywords: The Arab Spring, United Arab Emirates, Abraham Accords , Isreal, Normalization

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	4
ARAP İSRAİL İLİŞKİLERİ’NİN TARİHSEL SÜRECİ	4
1.1. Taksim Kararı ve İsrail’in Kuruluşu	4
1.2. 1948 Arap İsrail Savaşı	9
1.3. 1956 Süveyş Kanalı’nın Millileştirilmesine Giden Süreç.....	12
1.3.1. Hür Subaylar Darbesi	12
1.3.2. Bağdat Paktı	15
1.4. Süveyş Kanalı’nın Millileştirilmesi.....	18
1.5. 1967 Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı)	24
1.6. 1973 Arap- İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı)	30
1.7. Camp David Anlaşması	33
1.8. 1991 Madrid Konferansı.....	39
1.9. Oslo Barış Süreci	41
II. BÖLÜM	47
ARAP BAHARI VE ÜLKELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	47
2.1. Arap Baharı Öncesi Genel Durum	47
2.2. Arap Baharı’nın Nedenleri.....	49

2.2.1. Siyasi Nedenler	52
2.2.2. İktisadi Nedenler	53
2.2.3. Sosyal Nedenler	54
2.3. Arap Baharı'ndan Etkilenen Ülkeler	55
2.3.1. Tunus.....	55
2.3.2. Mısır	57
2.3.3. Libya	59
2.4. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Arap Baharına Bakışı	65
2.5. İsrail'in Arap Baharına Bakışı.....	68
III. BÖLÜM	74
ARAP BAHARI SONRASI İSRAİL-BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	
YAKINLAŞMASI	74
3.1. İran Tehdidi Üzerinden Yakınlaşma	75
3.2. Müslüman Kardeşler Karşıtlığı Üzerinden Yakınlaşma	81
3.3. Türkiye Karşıtlığı Üzerinden Yakınlaşma.....	84
3.4. Trump Yönetimi Döneminde İsrail-Körfez İlişkileri.....	89
3.5. İstihbarat, Güvenlik ve Askeri İş Birliği.....	92
3.6. Bölgesel Ulaşım, İleri Teknoloji ve Ticaret Alanındaki İşbirliği	97
3.7. Kültürel İşbirliği.....	100
3.8. İbrahim Anlaşması.....	105
3.9. İbrahim Anlaşması'nın Maddeleri	108
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	118
ÖZGEÇMİŞ.....	131

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGT	: Asia Global Technology
AIPAC	: Amerikan-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi
AIS	: Gelişmiş Entegre Sistemleri
ATS	: Gelişmiş Teknik Çözümler
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CNIA	: Kritik Ulusal Altyapı Otoritesi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
IRENA	: Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
JCPOA	: İran Nükleer Anlaşması
KİK	: Körfez İş Birliği Konseyi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
QME	: Niteliksel Askeri Üstünlük
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
UGK	: Ulusal Geçiş Konseyi
UNEF	: Birleşmiş Milletler Barış Gücü

GİRİŞ

Ortadoğu, dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış ve tarihin her döneminde bölgesel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Ortadoğu, en dar bakış açısı ile Türkiye, İran ve Mısır üçgenini ve bu üçgenin çevresindeki ülkeleri kapsarken; en geniş halinde ise, bu ülkeler dahil çevredeki Müslüman ülkeleri ve Kuzey Afrika'daki ülkeleri, Somali, Sudan ve Afganistan'ı da kapsamaktadır.¹ Petrol rezervlerinin önemli bir kısmının bu coğrafyada olması ve Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için manevi değer taşıması Ortadoğu'yu paylaşılması zor bir bölge konumuna sokmuştur. Bu nedenlerden dolayı da bölgeye barış tesis etme girişimleri oldukça fazladır.

Ortadoğu hem doğal yeraltı kaynakları bakımından hem de kültürel ve dini açıdan zengin bir bölgedir. Bundan dolayı, bölge ve bölge dışı aktörlerin yakından ilgilendiği bir alan olmuştur. 1917 yılında yayımlanan Balfour Deklarasyonu ile Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti kurma çabaları günümüze kadar gelen sorunların başlangıç noktası olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Balfour Deklarasyonu'nu desteklemiş ve Filistin'de bir Yahudi devletin kurulmasını istemiştir. Yahudi devletin kurulması için de ciddi bir destek vermiştir.²

İsrail'in kurulmasından itibaren Arap-İsrail savaşları dönemi başlamıştır. Mısır önderliğinde kurulan Arap Birliği ve İsrail arasında doğrudan dört savaş yapılmış ve İsrail her seferinde topraklarını genişletmiş ve güçlenerek savaşlardan çıkmıştır. Arap-İsrail ilişkilerinde ilk normalleşme adımı, yapılan dört savaşın ardından 1978'de Mısır ile İsrail arasında imzalanan Camp David Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Daha sonra 1994 yılında İsrail ile Ürdün arasında barış anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar imzalandıktan sonra uzun bir süre daha Filistin meselesi Arap-İsrail ilişkilerinde temel sorun olmaya devam etmiştir. Bu arada, 2010 yılında Tunus'ta başlayarak Ortadoğu'nun tamamını etkisi altına alan Arap Baharı'nın etkileri ülkeler arasında farklı seyretmiştir. Bölgede; farklı etnik yapıların, ideolojilerin ve mezhep çatışmalarının artmasıyla beraber güvensizlik hakim olmuştur. Bundan dolayı Birleşik Arap Emirlikleri gibi nüfus ve coğrafi bakımdan küçük olan ülkeler güvenlikleri için dış güçlere ihtiyaç duymuştur. Ortadoğu bölgesinin güvensizlik ortamı, BAE'nin askeri gücünü artırmasına ve güvenlik

¹ Oral Sander, Siyasi Tarih 1918-1994, 8. Baskı, İmge Yayınevi, İstanbul, 2000, s.72.

² Office Of The Historian, "Creation of Israel 1948 milestones 1945-1952", 21.01.2021, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/creation-israel>, (04.07.2022).

politikasına önem vermesine sebep olmuştur. İsrail ile BAE arasındaki asıl yakınlaşma da bu süreçte gerçekleşmiştir. Ulusal bütünlüklerini korumayı amaçlayan iki ülke İran tehdidi, Müslüman Kardeşler ve Türkiye tehdidi üzerinden ilişkilerini geliştirmişlerdir. İki ülke arasında resmi diplomatik ilişkiler tesis edilmemiş olsa da gizli işbirlikleri ortaya çıkmıştır. Arap Baharı'ndan sonra ortaya çıkan yeni ittifaklar, devlet dışı aktörlerin yükselişi iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. ABD'nin Ortadoğu politikasını değiştirmesi, Rusya ve Çin'in bölge siyasetinde rol almaya başlaması gibi sebeplerden dolayı BAE ile İsrail arasındaki ilişkiler derinleşmiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler gayri resmi olarak uzun süre üstü kapalı bir şekilde devam etmiştir. ABD Başkanı Donald Trump'ın, 13 Ağustos 2020'de imzalanan İbrahim Anlaşmasını duyurması ile ilişkiler resmi boyuta taşınmış ve Filistin meselesi artık sorun olmaktan çıkmıştır.

Bu anlaşma ile İsrail ve BAE arasındaki ilişkilerin nasıl devam ettiğini, iki devlet arasındaki tarihsel süreci ve evrimi, siyasal, askeri, teknolojik ve kültürel işbirliklerini derleyen ve bir başlık altından toplayan bu konu halen güncel olmasından dolayı önem arz etmektedir. Bu minvalde yapılan çalışmanın amacı ise; BAE'nin dış politikadaki yaptığı seçimler sonucunda bölge ülkeleri ve özellikle İsrail ile oluşan ilişkilerin söz konusu bölgede barış ve güvenliği nasıl etkilediğini incelemektir. İbrahim Anlaşması ile bölgeye barış ve güvenliğin getirileceği düşünülse de Filistin meselesi tamamen çözülmedikçe barışın sağlanması mümkün görünmemektedir. Bu çalışmada barış süreci analiz edilmeye çalışılmış ancak bu konunun çok güncel olması ve yapılan akademik çalışmaların sınırlı olması analiz evresini zorlaştırmıştır. Daha önce bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar ve ulaşılabilen literatürler arasında; İ. Numan Telci ve Mehmet Rakipoğlu'nun *İsrail'in Körfez Açılımı*, Güngör Şahin ve Serhat Güzel'in *Ortadoğu Güvenliğinde Yeni Açılımlar ve İbrahim Anlaşması*, Esra Çavuşoğlu'nun *Körfez Ülkeleri ve Filistin: Güçlü Tarihsel Bağlar Temelinde Körfez Siyaseti*, Selim Öztürk'ün *Son Dönem İsrail-Körfez Ülkeleri Yakınlaşması* vardır. Yapılan bu çalışmalarda tüm Körfez ülkeleri kapsamlı olarak ele alınmış; ancak, son dönemin yükselen gücü olan Birleşik Arap Emirlikleri'ne çok az yer verilmiştir. Bundan dolayı, bu çalışma konusunun diğer derlemelere göre daha spesifik ve güncel olması, bu alanda yapılan akademik çalışmalarının sınırlı sayıda olması ve ayrıca ileride yapılacak olan diğer çalışmalara kaynak olması sebebiyle bu çalışmanın konusu titizlikle seçilmiştir. Bu çalışmayı

diğerlerinden ayıran nokta ise, BAE ile İsrail arasındaki ilişkilerin Arap Baharı sürecinden başlayarak ayrıntılı bir şekilde incelenmesidir.

Genel çerçevesi verilen tezin ilk bölümünde, Arap-İsrail çatışmalarının nasıl bir tarihsel arka planı olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bölümde, İsrail'in kuruluş süreci işlenmiş ve kurulduktan sonra başlayan Arap-İsrail savaşları anlatılmıştır. Savaşların ardından imzalanan ve Arap-İsrail ilişkilerinde ilk barış anlaşması olan Camp David Anlaşması'na yer verilmiştir. Tezin İkinci bölümünde ise, Arap Baharı'nın iki ülke arasındaki yakınlaşmayı nasıl etkilediği ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, Arap Baharının nedenlerine ve ülkeleri nasıl etkilediğine, İsrail ve BAE'nin Arap Baharı karşısındaki tutumlarına ve aralarındaki gizli ittifakın başlamasına yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde tezin odak noktası olan İbrahim Anlaşması'na yer verilmiştir. Bu anlaşma ile sadece barış mı tesis edilmek istenmiş yoksa uygun ortam sağlanarak silah alışverişi için işbirliği mi yapılmış sorusuna cevap aranmıştır.

Tezin hazırlanmasında nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Tezin birinci ve ikinci bölümünde ağırlıklı olarak kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Üçüncü bölüm ise güncel bir konu olmasından dolayı haber, belge, makale ve üst düzey yöneticilerin konuşmalarına yer verilmiştir. Bu bölümde birinci bölüme nazaran internet kaynaklarının sayısı fazladır. İbrahim Anlaşması'nın güncelliğinden dolayı daha önce bu konuyla ilgili yapılan araştırma ve çalışmaların sayısının sınırlı olması tezin önemini artırmaktadır.

I. BÖLÜM

ARAP İSRAİL İLİŞKİLERİ'NİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Taksim Kararı ve İsrail'in Kuruluşu

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikanın önemli konu başlıklarından birini oluşturan Arap-İsrail sorununun temelleri, I. Dünya Savaşı esnasında Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalamak için yürüttükleri politikalarda yatmaktadır. İngiltere ve Fransa arasında 16 Mayıs 1916 yılında gizli olarak imzalanan Sykes Picot Anlaşması'nda, iki ülke Ortadoğu haritasını yeniden çizmiş ve Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarını kağıt üzerinde paylaşmışlardır. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için kutsal mekânları barındıran Filistin'i her iki ülkede istemiş ancak Filistin'in hangi ülkenin egemenliği altında olacağı kararlaştırılmamıştır. Yıllardır Siyonizm hayali olan İngiltere savaş sonrasında Osmanlı toprağı olan Filistin'de söz sahibi olmak için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Çünkü bu bölgeyle alakalı İngiliz politikası Siyonist Dernekleri'nin girişimlerinden bir hayli etkilenmiştir. Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild'in, 2 Kasım 1917'de kaleme aldığı ve İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasıyla yayınlanan Balfour Deklarasyonu'nda Filistin'in, Yahudiler için yurt olması söz konudur.³ Bu Deklarasyon, Yahudiler için önemlidir çünkü ilk defa Filistin'de kurulması planlanan bir Yahudi devletinden bahsedilmektedir. Siyonizm'in yıllardır amaç edindiğı Filistin'de devlet kurma hayali gerçeğe dönmüş, batılı devletler bu kararı desteklemiş ve böylece yıllarca devam edecek olan Arap-Yahudi çatışmalarının temeli atılmıştır. 1917 yılında fiilen başlayan İngiliz yönetimi, 1920 San Remo Konferansı ile Filistin üzerindeki manda yönetimini garanti altına almıştır. İngiltere'ye manda yönetimin verilmesi ile Filistin'in self-determinasyon hakkı ortadan kaldırılmıştır. 1922 yılında Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararı ile İngiliz manda yönetiminin esasları belirlenmiş ve onaylandıktan sonra uluslararası arenada meşruluğunu kazanmıştır.

³ Çağrı Erhan ve Ömer Kürkçüoğlu, "Filistin Sorunu", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.635.

İngiltere, Filistin'i mandası altına aldıktan sonra Yahudi göçleri hız kazanmaya başlamıştır.⁴ Bu durum Arapların sert tepkisine neden olmuştur.

Bununla beraber Balfour Deklarasyonu'nu kabul etmeyen Araplar, Filistin'de bir ayaklanma başlatmış ve buna müteakip İngiltere Devleti 3 Haziran 1922 yılında Filistin politikasını açıklığa kavuşturmak için Dünya Siyonist Teşkilatına bir metin göndermiştir. İngilizler, Yahudilere Filistin'de sadece bir yurt teminatı verdiğini, bu bölgenin 'Yahudi Filistin'i' olduğu anlamına gelmediğini ve Filistin'de bulunan herkesin Filistinli olduğunu açıklamıştır. Yahudilerin ise ancak bir topluluk olarak kalacaklarını vurgulamış ve bölgedeki egemenliğini Yahudi örgütleriyle paylaşma niyetinde olmadığını da açıklamıştır. Milletler Cemiyeti de İngiltere'nin bu bildirisini aynen kabul etmiştir.⁵

İngiltere, Balfour Deklarasyonun kötüye kullanılmasından kaçınmak ve daha anlaşılır bir hale getirmek için bazı çalışmalar yürütmüştür. Söz konusu bölgede denge kurmak için Arap ve Yahudilerle birlikte işbirliği yapmak istemiş ancak Araplar bunu kabul etmemiştir. Çünkü Araplar, Yahudileri Filistin sorununun bir tarafı olarak kabul etmezken, İngiltere, Yahudileri bir taraf olarak kabul etmiştir. Zaman içerisinde İngiltere bölgedeki hâkimiyetini ve etkisini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır.⁶ Taraflar arasındaki bu görüş ayrılığı Arap-Yahudi çatışmasına dönmüş ve 1920-1939 yılları arasında giderek şiddetini artırmıştır. 1920'de yaşanan ilk Arap ayaklanmasını 1921 Mayıs'ında ikinci Arap ayaklanması ve ardından 1929 Ağustosunda üçüncü ayaklanma izlemiştir.⁷ 1929 ayaklanmalarından sonra İngiltere yeni çözüm arayışlarına girmiş ve bu ayaklanmadan sonra Walter Show başkanlığında bir hukukçular komitesi ve Sir Simpson başkanlığında iktisatçılar komitesi oluşturularak incelemelerde bulunmaları ve rapor hazırlamaları için Filistin'e göndermiştir. İktisatçı ve hukukçulardan oluşan iki ayrı komitenin hazırlamış oldukları raporda, Filistin'de süren üç aylık çalışmalar sonucunda Yahudi göçlerinin durdurulması ve Yahudilere toprak satışının yasaklanması önerilmiştir. Bu raporlardan sonra Lord Passfield, Filistin meselesine bir çözüm bulmak için 1930 yılında Passfield Beyaz Kitabı'nı yayınlamıştır. Bu raporda, 1922'de olduğu gibi Arap ve Yahudilerin iş

⁴ Ali Balci, "İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü", Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, (Ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman), Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.104.

⁵ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s.636.

⁶ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s.636.

⁷ Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, MKM Yayınları, Bursa, 2012, s.260.

birliğine dayanan bir yönetim kurmaları önerilmiştir. Raporun büyük kısmında, Filistin'in toprak meselesinden ve Yahudi göçlerinden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda İngiliz Manda Yönetimi'nin esas görevi, Yahudi göçlerinin, Filistin halkına zarar vermemesini sağlamak iken bu göçler Araplar için hem toprak yetersizliğine hem de Arapların işsiz kalmasına sebep olmuştur. Passfield Beyaz Kitabı, Filistin konusunda Arapların görüşlerini benimseyen tek belgedir. Bu belge Yahudilerin sert protestolarına neden olmuş öyle ki İngiltere bu protestolardan sonra Siyonist Teşkilatı Başkanlığı'na mektup yazarak yayınlanan bu belgenin bağlı oldukları politikalarda bir değişikliğe neden olmayacağını yazmıştır. Bu mektuptan sonrada artık Araplar için Passfield Beyaz Kitabı'nın bir önemi kalmamıştır.⁸

Almanya'da 1933 yılında Nazi Partisinin iktidara gelmesiyle antisemitizm söylemi güçlenmiş ve Filistin'e Yahudi göçü hızlanmaya başlamıştır. Bu durum Arap-Yahudi çatışmalarını daha da şiddetlendirmiştir. 1936 yılına gelindiğinde ise göçleri durdurmaya İngiliz Manda Yönetimine ve Yahudilere karşı Büyük Arap Ayaklanmaları yeniden başlamış ve Filistin'de genel greve gidilmiştir. Toplamda 3 yıl devam eden bu ayaklanmalar 1939 yılına kadar sürmüştür.⁹ Araplar, ayaklanmaları yönetebilmek için tüm şehirlerde komite kurmuş ve bir dizi kararlar almışlardır. Araplar; Yahudi göçlerinin yasaklanmasını, topraklarının Yahudilere transfer edilmemesini ve çoğunluğunu Arapların oluşturduğu Filistin devletinin kurulmasını istediklerini belirtmişlerdir.¹⁰ Bunun üzerine İngilizler, 1937 yılında Lord Robert Peel başkanlığındaki heyeti bölgeye göndermiştir. Peel Komisyonu olarak anılan bu heyetin raporuna göre, Araplarla Yahudiler arasındaki bu anlaşmazlık son bulmazsa Manda Yönetimi görevini tam anlamıyla yerine getiremeyecektir. Bu düşmanlığın asıl sebebi Manda Yönetimidir. Manda Yönetimi devam ettikçe Arapların ve Yahudilerin milli umutları ve Filistin'e hizmet amaçları yok olacaktır. Peel Komisyonu tüm bu olguların ışığında Manda Yönetimine son verilmesini ve Filistin'in Arap ve Yahudi devleti olarak ikiye bölünmesi gerektiğini vurgulamıştır. İngiltere ise, manda otoritesini Kudüs'ten Akdeniz'e uzanan bir koridorda ve diğer dağınık yerlerde sürdürecektir. Komisyon'un sunduğu manda

⁸ Süleyman Özmen, İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 171-172

⁹ Jonathan Schneer, Balfour Deklarasyonu Arap- İsrail Çatışmasının Kökenleri, çev. A. Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2011, s.389.

¹⁰ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2, S.1, 2012, s.55

yönetimine karşı getirilen bu çözüm önerileri her iki tarafı da tatmin etmemiştir. Araplar, Filistin halkının haklarının ihlali olarak gördükleri için bölünmeye karşı çıkmışlardır. Siyonistler ise bölünmeyi kabul etmişler ancak kendileri için ayrılan kısmı yeterli bulmamışlardır. Dünya Siyonist Kongresi tarafından ele alınan Peel Komisyonu'nun raporu Siyonistler tarafından da reddedilmiştir. Bu durum sonucunda İngiltere'nin çözüm için ortaya attığı bölünme planı tamamen gündemden çıkmıştır.¹¹

II. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri duyulmaya başlayınca Ortadoğu'daki dengeleri korumak isteyen İngiltere, Araplarla arasını bozmak istememiştir. Bunun üzerine 1939 yılında McDonald Beyaz Belgesi yayınlanmıştır. Arapların bir kısmı bu belgeyi kabul etmiş diğer bir kısmı da İngilizlerin samimiyetine güvenmemişlerdir. Siyonistler yayınlanan bu belgenin kurulacak olan Yahudi devletine karşı ciddi bir engel oluşturacağını düşünmüştür. Buna göre, Yahudi göçlerinin kabulü Arap nüfusunun onayına bırakılmıştır. Söz konusu belgede iki topluluk arasında işbirliği doğrultusunda bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulacağı ve Yahudi göçmen sayısına sınırlama getirileceği gibi bazı ibareler yer almıştır. Belgeden sonra Yahudiler, sadece Arapları değil İngilizleri de hedef almışlar ve Filistin üzerindeki İngiliz manda rejimine son vermek istemişlerdir. İngilizlerin desteğini kaybeden Siyonistler artık Amerika'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Siyasi alanda faaliyetlerini sürdüren Siyonistler 1942 yılında McDonald Beyaz Belgesini reddeden, Filistin de Yahudi devleti kurulmasını öngören Baltimore Programını kabul etmişlerdir. Baltimore Programı'nda alınan kararlar Siyonistlerin çıkarıyla örtüşmektedir.¹² Bu belgede, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulacak ve kurulan bu devlete Yahudiler sınırsız göç edebilecek, kendi ordularını kurabilecek ibarelerine yer verilmiştir.¹³ II. Dünya Savaşı sonunda gücünü kaybeden İngiltere, Arap ve Yahudi liderleri ile birlikte bir takım görüşmelerde bulunmuş ancak bir somut bir başarı elde edememiş ve bu sorunu Birleşmiş Milletlere (BM) götürme kararı almıştır. İngiltere, 2 Nisan 1947'de BM'ye resmen başvuru yapmıştır. Bunun üzerine BM Filistin sorununu ele almış ve 15 Mayıs 1947'de Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu'nu kurarak bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Komisyonun 1 Eylül 1947'de hazırlamış olduğu raporda, oybirliği ile benimsenen bir ilkeler demetinin yanında

¹¹ William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2004, s.287.

¹² Ribhi Halloum, Belgelerle Filistin, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.165.

¹³ Arı, 2012, s.266.

Çoğunluk ve Azınlık planları olarak hazırlanan tasarılar yer almıştır. Oy birliği ile benimsenen ilkelere göre, manda yönetiminin son bulmasına ve bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasına karar verilmiştir. Çoğunluk Planına göre ise, aralarında ekonomik ilişkiler barındıran Arap ve Yahudi Devleti'nin kurulmasına, Kudüs'ün ise uluslararası denetim altında tutulmasına karar verilmiştir. Azınlık Planı'nda ise, Filistin'in Arap ve Yahudi federe bölümlerinden oluşan federal bir sistemin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Çoğunluğun desteklediği Taksim Planı kabul edilmiştir.¹⁴ Taksim kararı tarafları birbirine daha çok düşürmüş ve sorunu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Araplar, Filistin topraklarında bağımsız bir Arap Devleti kurulmasından yana oldukları için taksim kararına baştan karşı çıkmışlardır. ABD'nin artan desteği ve Taksim verdiği güvence ile cesaretleri artan Yahudilerin sebep olduğu çatışmalar giderek şiddetini artırmıştır. Artan şiddet olaylarından sonra İngiltere, Manda yönetimini 15 Mayıs 1948'de sona erdirmiştir. İngiltere'nin Filistin'de bulunan askeri gücünü geri çekmesi ile birlikte Yahudiler de Taksim Kararı ile kendilerine ayrılan topraklara hemen yerleşmeye başlamışlardır. Böylece Araplar ile aralarındaki çatışmada başlamıştır.¹⁵

Arap Yahudi çatışmaları Nisan-Mayıs ayında şiddetini artırmıştır. Katliamlara neden olan radikal Yahudi terör örgütü Irgun, 9 Nisan gecesini BM kararıyla Kudüs'e dahil edilen Deir Yasin Köyü'nde katliamlarda bulunmuştur. Şiddetli bir çatışma sonucunda köyü ele geçirmişler ve 254 kişiyi kadın, erkek, çocuk ayırt etmeksizin katletmişlerdir. Bunun sonucunda yüzbinlerce Filistinli Lübnan, Ürdün ve Mısır'a kaçmıştır.¹⁶ 14 Mayıs 1948'e gelindiğinde ise 30 yıl süren İngiliz manda yönetimi sona ermiş ve birkaç saat sonra Tel Aviv'de toplanan David Ben Gurion başkanlığındaki Yahudi Ulusal Konseyi İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Yahudilerin kontrolünde olan bölgelerin İsrail Devletine ait olduğu, İsrail'in tüm Yahudilerin devleti olduğunu açıklamıştır.¹⁷

İsrail Devleti'nin kurulmasından itibaren bölgede istikrarsızlık ve güvenlik sorunları baş göstermeye başlamıştır. İsrail, Filistin ve Arap ülkeleri arasında başlayan husumet Arap-İsrail savaşlarının başlamasına neden olmuştur. Mısır, Suriye, Lübnan, Irak ve Ürdün 1948'den 1979'a kadar İsrail devletini tanımamışlardır; ancak, ABD ve

¹⁴ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s. 637.

¹⁵ Tayyar Arı, "Ortadoğu'da Barış Süreci", Ortadoğu'da Siyaset, (Ed. Davut Dursun ve Tayyar Arı), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2019, s.135-138.

¹⁶ Halloum, 1989, s.74,75.

¹⁷ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s.639.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ise İsrail'i hemen tanıyan ülkeler listesine girmiştir. ABD, İsrail'in en büyük destekçisi olmuş ve silah yardımlarında bulunmuştur. İsrail'in güvenliğini ve istikrarını sağlamak için seferber olmuş ve ilk aşama olarak Mısır ile diplomasi yürütmüş ve iki ülkenin barışı için diplomatik süreçler başlatmıştır. Daha sonra sırayla İsrail-Ürdün ve İsrail-Filistin son olarak da İsrail- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında ilişkiler başlamıştır.¹⁸ İsrail başta Mısır olmak üzere Suriye ve Ürdün ile 1948'den itibaren 1956, 1967 ve 1973'te dört savaş yapmış ve her defasında kazanarak Ortadoğu'da orantısız bir toprak kazanımında bulunmuştur. Yapılan savaşlarda her iki tarafın da eşit sorumlulukları vardır.¹⁹ İsrail Arap Devletlerinin saldırılarını püskürtmek için dış politikasında batılı devletlerden destek almıştır. Hem ekonomisini hem silah sanayisini güçlendirmiştir. ABD ise bu noktada İsrail'i Ortadoğu'ya açılan bir kilit nokta olarak görmeye devam etmiştir.

1.2. 1948 Arap İsrail Savaşı

1947'de BM Genel Kurulu'nun (BMGK) aldığı karar sonucunda, İngiltere Filistin'deki siyasi ve askeri yapısını geri çekmiştir. Bu sırada Yahudi örgütleri BM taksim kararı ile kendilerine ayrılan kısma sahip olmak için harekete geçmiş ve bunun üzerine Araplar da Yahudilerin bu hareketine karşı koymak için ayaklanmışlardır. Ancak İngiliz Manda yönetiminin sona ermesiyle birlikte 15 Mayıs 1948 yılında İsrail bağımsızlığını ilan etmiştir.

İsrail 15 Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra Ürdün, Mısır, Suriye, Irak ve Lübnan İsrail'e savaş ilan etmişlerdir. Başlangıç safhasında Arap ülkeleri ilerleme kaydetmiş ancak askeri zafiyetler ve koordinasyon eksiklikleri, bunun yanı sıra ABD'nin Arap ülkelere hemen silah ambargosu koyması ve SSCB'nin de İsrail'e silah yardımında bulunması gibi nedenler dengeleri değiştirmiştir. Filistinliler mücadelelerini Arap Özgürlük Ordusu ile sürdürmüştür. ABD'nin desteğini alan İsrail üstünlük sağlarken Araplar arasındaki koordinasyon oldukça zayıflamıştır. Savaşın ilk başlarında Araplar küçük başarılar elde etmesine rağmen İsrail ordusu bu savaşı varoluş mücadelesi olarak gördükleri için Araplara karşı büyük başarı elde etmişlerdir. Bu savaş Araplar

¹⁸ Ömer Duman, Uluslararası Hukuk Açısından Camp David Anlaşmasının Güvenlik Boyutu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman, 2021, s.39.

¹⁹ Bernard Lewis, Ortadoğu, çev. Selen Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003, s. 424.

tarafından tarihe en Nakba (Büyük Felaket) olarak geçmiştir. İsrail 1947 Taksim Planında elde ettiği %56 oranındaki topraklarını %78'e çıkarmıştır.²⁰

Üç aşamada gerçekleşen savaşın ilk aşamasında, Araplar İsrail'e karşı avantajlı bir konum elde etmişlerdir. Taksim planına göre İsrail'e verilen Negev bölgesini geri almışlardır. BM Güvenlik Konseyi temsilcisi Kont Folke Bernadotte'nin aracılık yapmasıyla 11 Haziran'daki önerisiyle ateşkes ilan edilmiş ve savaşın ilk aşaması sona ermiştir. Ateşkesin sonunda Bernadotte'nin çabaları sonuç vermemiş ve 8 Temmuz'da ateşkese son verilmiştir. Bu bir aylık süre içerisinde herhangi bir anlaşma yapılmamasının yanında İsrail savaşındaki pozisyonunu tamamen değiştirmiş, ekipmanı ve personel sayısını artırmış, cephanesini güçlendirmiştir. İsrail'e SSCB'nin yanında Fransa da silah yardımında bulunmuştur. Önemli derecede güç kazanan İsrail, savaşın ikinci aşaması olan ve On Gün Savaşı olarak da anılan aşamada Taksim planında Filistin'e bırakılan Galile ve Tel Aviv-Kudüs koridorunu işgal etmiş; ancak, Negev'i geri alamamıştır. 19 Temmuz-15 Eylül arasında yeni bir ateşkes daha yapılmış lakin bir sonuç alınamamıştır. 17 Eylül'de Kudüs'ün Yahudilerin kontrolü altındaki kesiminde Stern Gang terör örgütü tarafından arabulucu Bernadotte öldürülmüştür. Bunun üzerine savaşın üçüncü aşaması başlamıştır. Siyonistler tarafından Bernadotte'nin öldürülmesiyle siyasi açıdan zor duruma düşen Yahudiler askeri açıdan güçlenmişlerdir. Yahudilerin Araplara karşı savaşı kazanması, Ortadoğu'da yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Savaş sona erdiğinde İsrail, Filistin'e ait olan toprakların %80'ini işgal etmiş ve 800.000'e yakın Filistinliyi mülteci durumuna düşürmüştür.²¹

Kont Bernadotte'nin öldürülmesinden sonra BMGK'nin kararına göre Ralp Bunche aracı olarak göreve başlamıştır. Kont Bernadotte öldürülmeden önce uzlaştırma planı çerçevesinde BM'ye bir teklif sunmuştur. Bu teklife göre; (i), İsrail tanınmalı ve bu devletin sınırları her iki tarafın anlaşması sonucu ya da BM'nin sunduğu coğrafi bütünlük prensipleri dâhilinde belirlenmeli; (ii), Kudüs tek başına bir statüye sahip olmalı ve vatanından uzak düşen mazlum Arapların geri dönmesi için yasalar oluşturulmalıdır. Bu teklifte aynı zamanda bir Uzlaştırma Komisyonunun oluşturulması gerektiği de vurgulanmıştır. Bu planın açıklanmasının hemen ardından Arap Yüksek Komitesi 22 Eylül'de Şam'da toplanmış ve Gazze'de bir Filistin Hükümeti kurulduğunu açıklamıştır.

²⁰ Fatma Tunç Yaşar vd., Siyonizm Düşünden İşgal gerçeğine Filistin, İHH Yayınları, İstanbul, 2007, s.57.

²¹ Balcı, 2010, s.108.

Cumhurbaşkanlık makamına Hacı Emin El-Hüseyni getirilmiş ve sırayla Mısır-Irak, Suriye-Lübnan ve son olarak da Suudi Arabistan bu devleti tanımıştır. Ürdün ise kurulan Filistin Devletinin güvenlik bölgesinde olmasından dolayı kararı onaylamamış ve kurulan devleti de tanımamıştır.²²

Ekim 1948’de çatışmalar tekrar alevlenince BMGK ateşkes çağrısını 17 Ekim’de tekrar yinelemiştir. Genel Kurul’un 11 Aralık 1948’de kabul ettiği 194 sayılı karara göre; temsilcileri ABD, Türkiye ve Fransa olan bir BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulacaktır. Yine bu karara göre; Kudüs, güneyde Beytullahim ve kuzeyde Nasırıye dahil olmak üzere askerlerden arındırılmış bir şekilde BM gözetimi altına girecekti. Diğer bir önemli karar ise Filistinli mülteciler ile alakalı olup, komşu ülkeler ile barış içinde olmak isteyen mültecilerin evlerine geri dönebileceği, dönmek istemeyenlerin ise kayıplarının ve zararlarının karşılanacağı açıkça belirtilmiştir.²³

18 Temmuz tarihli ateşkes yürürlükte iken Ekim ayının ortalarında Filistin’de çarpışmalar yeniden alevlenmiştir. Çatışma Filistin’in güneyindeki Necef bölgesinde İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında gerçekleşmiştir. Çatışmaların şiddeti giderek artmış İsrail, Kudüs’ün güneyinde yer alan Birüssebi’yi ilhak etmiştir. Bunun üzerine, 19 Ekim’de BMGK tarafları ateşkese uymaya çağırان bir karar almıştır. Buna müteakip 22 Ekim’de İsrail ve Arap Hükümetleri çağrıyı kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Fakat bu bildirimlere rağmen çatışmalar devam etmiş ve İsrail, Sina Yarımadası’nın sınırlarına kadar inmiştir. Mısır için korkunç bir yenilgi olan bu durum Mısır’da siyasi kargaşanın başlamasına neden olmuştur. İsrail’in Mısır içlerine kadar ilerlemesi üzerine İngiltere, İsrail’den geri çekilmesini istemiş aksi takdirde müdahalede bulunacağını bildirmiştir. Bir yıl süren savaşın sonunda ateşkesler imzalanmaya başlanmıştır.²⁴

24 Şubat 1949 tarihinde imzalanan İsrail-Mısır ateşkesi ile Gazze Mısır’a bırakılmıştır. Anlaşmaya göre iki taraf saldırıda bulunmayacak ve ellerinde bulunan esirleri karşılıklı olarak iade edeceklerdir.²⁵ İsrail-Lübnan ateşkesi 23 Mart 1949’da imzalanmıştır. Alınan karara göre taraflar arasındaki hudut aynı kalacak ve buralar

²² Özmen, 2006, s.218-219.

²³ Mustafa Dutak, İsrail Devletinin Kuruluşundan Filistin Devletinin Kuruluşuna Kadar Arap Ülkeleri ve İsrail İlişkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2007, s.44.

²⁴ Özmen, 2006, s.221.

²⁵ Ferhat Pirinççi, “ Soğuk Savaş Döneminde Ortadoğu”, Ortadoğu’da Siyaset, (Ed. Davut Dursun ve Tayyar Arı), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2019, s.72.

askersiz duruma getirilecektir. İsrail- Ürdün ateşkesi 3 Nisan 1949'da imzalanmıştır. İsrail'den sonra bu savaşta en karlı çıkan ülke Ürdün olmuştur. Batı Şeria, Ürdün'e kalmıştır. Kudüs, Yeni Kudüs (Batı) ve Eski Kudüs (Doğu) olarak ikiye ayrılmış ve Yeni Kudüs İsrail'in olurken Doğu Kudüs Ürdün'e bırakılmıştır.²⁶

1.3. 1956 Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesine Giden Süreç

1.3.1. Hür Subaylar Darbesi

1948 Arap İsrail Savaşı sonrasında, Arapların yenilgisi tüm Arap dünyasındaki milliyetçileri harekete geçirmiştir. Özellikle Mısır'da milliyetçiler ve monarşi arasındaki krizler derinleşmiş ve devlet yapısında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Araplar, bu savaşa Arap milliyetçiliğinden ziyade siyasi amaçları ve rekabetleri için katılmışlardır. Bu durum Mısır halkı için liderlerine olan güven ve sadakati azaltmıştır. Aynı zamanda savaşın bir sonucu olarak Mısır'da yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar sonucu meydana gelen kargaşa Mısır ordusunu güçlendirmiş ve uyuyan Arap milliyetçiliğinin yeniden dirilmesine neden olmuştur. Ordu, savaş sonrasında kanal bölgesinde bulunan İngiliz askerlerinden rahatsızlık duymaya başlamıştır. Çünkü İngilizler, Arap-İsrail savaşında askeri gücünü Mısır'a karşı kullanabileceğini göstermiştir.²⁷

Mısır'daki Kral Faruk rejiminden, yolsuzluklarından ve İngiliz işgalinin Mısır'ın bağımsızlığına verdiği zarardan rahatsızlık duyan subaylar, Hür Subaylar adında gizli bir örgüt kurarak devrim için hazırlık yapmaya başlamışlardır. Ordu içerisinde 1944'lerde başlayan darbe hazırlıkları 1948 Arap-İsrail Savaşından sonra hız kazanmış ve 1949 yılında ihtilali yapacak olan ana kadro belirlenmiştir. Belirlenen bu kadroda, kişilerin siyasi yapıları oldukça farklı olmasına rağmen hepsinin tek ortak paydası Mısır milliyetçisi olmalarıdır.²⁸ Hür Subayların genel hedefleri arasında, modernleşme ve sanayileşmenin yanında milliyetçi hedef olarak ise bölgedeki tüm yabancı askerleri sınır dışı etmek, siyasi ve ekonomik bağımlılığa son vermek yer almıştır. Tam bağımsızlık için Arap Birliğinin oluşturulmasına karar vermişlerdir. Askeri darbeler ilk olarak yabancı egemenliğine son vermek ve sonra toplumsal reformlar için çaba harcanması suretiyle

²⁶ Fahir Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s.101-105.

²⁷ Pınar Bahar Tekin, 1956 Süveyş Krizinin Türk Basınına Yansıması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2018, s.43.

²⁸ Arı, 2012, s.189.

Ortadoğu’da toplumsal-politik ilerlemenin yolunu açacağını düşünen subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu subaylar Arap halkının geri kalmışlığını, burjuvazi ve emperyalist çıkarlara hizmet eden mülkiyet ilişkilerinin köklü değişimi ile ortadan kaldırılabileceğini belirtmişlerdir.²⁹

Mısır’da devam eden şiddet ve yönetim krizleri ülkede siyasi bir boşluğun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum Mısır halkının İngilizlerle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. 1936 yılında imzalanan Mısır-İngiltere İkili Anlaşması’nı Mısır Başbakanı Nahhas Paşa artık tanımadığını duyurmuş ve buna müteakip İngiliz askerleri ile Mısır’daki örgütler arasında çatışma çıkmış, bu çatışmaların sonunda çok sayıda Mısır polisi hayatını kaybetmiştir. Bu olay Mısırlılar tarafından Kara Cumartesi olarak anılmıştır. Bu olaydan sonra Mısır halkı İngilizlere ait tüm mekânları yerle yeksan etmiş ve ülke savaş alanına dönmüştür. 23 Temmuz 1952’de bu durumu fırsat bilen Albay Cemal Abdülnasır önderliğindeki Hür Subaylar Kral Faruk’a darbe yaparak onu yönetimden indirmişlerdir.³⁰ Kral devrilince monarşi ortadan kalkmış ve Mısır Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu darbe Mısır’ın bağımsızlığı konusunda dönüm noktası olmuştur. Darbeyi gerçekleştiren en üst düzey yetkili Tümgeneral Muhammed Necip’tir. Darbeyi gerçekleştiren subaylara bakıldığında hepsinin de görüşleri birbirinden farklıdır ama tek ortak noktaları Mısır Milliyetçisi olmalarıdır ve İngiltere’nin Mısır’daki varlığından hoşnutsuzluklarıdır. Darbenin öncülüğünü Cemal Abdülnasır yapmıştır ancak Kral Faruk’un yerine Arap dünyasında ve Mısır’da saygınlığı olan Muhammed Necip geçmiştir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan Muhammed Necip, Dışişleri Bakanı ve Başbakan yardımcısı da Cemal Abdülnasır olmuştur. Muhammed Necip iktidara gelmesinin hemen akabinde ABD’ye sıcak mesajlar göndermiş ve Amerikan silahlarının ülkesine verilmesi durumunda İsrail’e karşı kullanılmayacağını belirtmiştir.³¹

17 Haziran 1954’te Albay Abdülnasır, cunta lideri General Necib’i iktidardan indirerek başbakanlığa gelmiştir. Nasır, Mısır’ı sosyalist, tek partili ve resmi dini İslam

²⁹ Walter Hollstein, Filistin Sorunu Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi, çev. Cemal A. Ertuğ, Yücel Yayınları, İstanbul, 1975,s.325-326

³⁰ Mahmoud Farouk Kabbara, Abd al-Nasir's Egypt and the Soviet Union 1952-1970: An Egyptian View; The Impact of Differences between Arab Socialist and Marxist-Leninist Ideologies, (the Degree of Doctor of Philosophy-PhD of Unpublished), The University Of Arizona Graduate College, England, 1981,s. 4.

³¹ M. Bürkan Serbest, “Süveyş Kanalının Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:6, S:4, 2017, s.692.

olan bir devlet olarak ilan etmiştir.³² Nasır rejiminin ideolojisi radikal milliyetçiliğe dayanmaktadır. Dış politika amacı ise, Arap dünyasını Batı dünyasından ayırarak Mısır liderliğinde bağımsız güçlü bir birlik kurmaktır. İsrail'i de bu amacın önünde yer alan bir tehdit olarak görmektedir. Ekonomi alanında da anti-liberal bir politika izlemektedir. Liberalizmin ekonomi sistemi olan kapitalizmi Mısır'da yok etmiştir ancak liberalizmin kişiye verdiği hak ve özgürlükleri koruyarak birey otonomisini savunmuştur.³³ Nasır'ın yaptığı reformlar Mısır halkında heyecan yaratmış ve kendi Arap sosyalizmi markasını genişletmiştir. Mısır halkı gerçek bir eşitliğe sahip olduğunda kendilerini bir bütün hissedeceklerine ve tek bir toplum olarak hareket edeceklerine inanmışlardır. Filistin davası başta olmak üzere Arap dünyasının kurtarıcı lideri olarak görülen Nasır, Pan-Arabizm milliyetçiliğinin liderliğini yapmış ve Arapları tek çatı altında birleştirerek emperyalist devletlerden uzak tutmaya çalışmıştır.³⁴

Büyük Britanya ile Mısır 19 Ekim 1954'te İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesine dair antlaşma imzalamışlardır. Anlaşmaya göre; İngiltere'nin en geç 20 ay içerisinde kanal bölgesini tamamen terk etme kararı alınmıştır. Ancak, Türkiye'ye ya da Arap Birliği devletlerinden herhangi birine karşı gelebilecek bir saldırı karşısında Mısır'ın, İngiltere'ye her türlü kolaylık sağlayacağı belirtilmiştir. Böylece Türkiye de Ortadoğu politikasının bir parçası haline gelmiştir. Mısır açısından anlaşmanın tek pürüzlü noktası ise Ortadoğu'da çıkacak olan herhangi bir uyuşmazlıkta İngilizlerin kanal konusunda söz sahibi olacak olmasıdır.³⁵ Ancak beklentilerin aksine ilişkiler düzene girmemiştir. Mısır bu dönemde Türkiye ve İngiltere'nin öncülüğünde Ortadoğu savunma projesi adı altında kurulan Bağdat Paketi'ne karşı çıkan ülkeler arasında yer almıştır. Bağdat Paketi'ne karşı Mısır'ın izlemiş olduğu olumsuz propaganda ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

³² Ertan Efegil, "Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar", Ortadoğu Analiz Dergisi, C:5, S:51, 2013, s.23, 24.

³³ Tekin, 2018, s.48.

³⁴ Cleveland, 2004, s.345.

³⁵ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Ayraç.org Sanal Yayınevi, 2018, s.253.

1.3.2. Bağdat Paktı

Bağdat Paktı'nın imzalanmasıyla birlikte Ortadoğu'daki ılımlı hava çok uzun sürmemiştir. Öyle ki, İsrailli politikacılar 1956 savaşının en önemli sebebi olarak Nasır başkanlığındaki Arap Milliyetçiliğinin zamanla Arap Devletlerini birleştirme çabasına dönüştüğünü düşünmüşlerdir. Pakтын imzalanmasından kısa bir zaman sonra İsrail ile Mısır arasında 1955 yılında Gazze'de çatışma başlamış ve bu süreçte Mısır, ABD ve İngiltere'den silah satın almak istemiştir.³⁶ Bunun üzerine Sovyetler Birliği Mısır'a silah satmak istese de Mısır yönetimi prensip gereği söz konusu diğer devletlerden cevap beklemiş ama istediği yanıt alamadığı için 27 Eylül 1955 tarihinde Nasır Çekoslovakya'dan silah temin ettiğini deklere etmiştir.³⁷ Bu ticaretin ardından ABD ve diğer Batı Blok'u devletleri, Nasır başkanlığındaki Mısır'ın Sovyet Bloku'na doğru yakınlaştığını fark etmiş ve bundan hoşnut olmamıştır. Daha sonrasında ABD'nin daha önceden Aswan Barajı için Mısır'a vermeyi planladığı krediden vazgeçmesi ve Dünya Bankası'nın da bu krediye olumsuz yanıt vermesi üzerine Mısır devleti krediden vazgeçtiğini açıklamıştır. Mısır'ın 1956 yılında Komünist Çin'i de tanınması Amerika'ya karşı düşmanlık ifade eden bir davranış olarak görülmüştür.³⁸

ABD Dışişleri Bakanı J. Foster Dulles, Kore Savaşı sonrası komünist emperyalizm tehlikesine karşı güçlü tedbirler almış bu çerçevede doğrultusunda da Ortadoğu'da bir ittifak kurmak istemiştir. Bu amaç doğrultusunda 1953 yılında Ortadoğu ülkelerini ziyaret etmiştir. Planları arasında Türkiye ziyareti olmayan Dulles'e Ülkemizden davet gitmiş ve bunun üzerine Dulles 25 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye'yi de ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş krizi devam etmekte olup Arapların, İsrail'e karşı olan tutumları giderek sert hal almıştır. Bundan dolayı Ortadoğu'yu kapsayacak olan savunma sisteminin nereye kurulacağı karara bağlanamadan Dulles Washington'a geri dönmek zorunda kalmış ve bu planını ileri bir zamana ertelemiştir.³⁹

³⁶ Ali Balcı, Filistin Sorunu Bağlamında İsrail'in Soğuk Savaş Dönemi Ortadoğu Politikası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2004, s.39.

³⁷ Özmen, 2006, s.316, 317.

³⁸ Ömer Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970), Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.81.

³⁹ Armaoğlu, 2018, s.268.

Türkiye, ABD tarafından ortaya atılan bu fikri çok benimsemiş ve peşini bırakmamıştır. Ortadoğu'da savunma sisteminin kurulması büyük ümitler doğurmuştur. Öyle ki Irak Başbakanı Nuri Said'in Türkiye ziyareti sonrası yayınlanan bildirisinde Türkiye ile ortak güvenlik teşkilatı kuracakları açıklanmıştır. Türkiye, İsrail meselesinde Arapların meşru menfaatlerine aykırı düşmeyeceğini belirterek bir yönüyle Araplara taviz vermiştir.⁴⁰

1955 yılının başlarında Türkiye ile Irak'ın ortak savunma teşkilatı kurma teşebbüsleri Britanya, İran ve Pakistan'ı kapsıyordu. Bu ülkelere ek olarak zaman içerisinde Ürdün, Suriye ve diğer Arap devletlerini de aralarına katma planları, başta Mısır olmak üzere ve diğer Arap devletleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle, Mısır Başkanı Nasır'ın kendi liderliğinde bir Arap Bloğu oluşturmak istemi nedeniyle bu güvenlik teşkilatına tepkisi çok sert olmuş ve bir bildirge ile katılmayacağını duyurmuştur. Ardından, Ürdün bu ittifaka karşı çıkarak katılmayı reddetmiş ve Nasır'ın milliyetçiliğinden etkilenen Suriye de bu ittifaka dahil olmamıştır.⁴¹ Tüm bu olumsuz tepkilere rağmen İngiltere ve ABD'nin desteği ile 24 Şubat 1955'te Türkiye ve Irak arasında Bağdat'ta Türkiye-Irak Karşılıklı İşbirliği Anlaşması (Bağdat Paktı) imzalanmıştır.⁴² Paktin en önemli amacı SSCB'nin Ortadoğu'ya sızmasını önlemek olmuştur. Bu Pakt ile herhangi bir yerden gelebilecek saldırılara karşı Ortadoğu'yu korumak ve konunun ilgilendirdiği ülkeler arasında ekonomik işbirliğini sağlamak amaçlanmıştır. 5 Nisan 1955'te İngiltere'nin de pakta dâhil olması ile Arapların pakta karşı bakışı değişmiştir. Paktin, asıl amacının Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaya yönelik olduğu düşünülmüştür. İngiltere'nin pakta dâhil olması Ortadoğu'yu üçe bölmüştür. Pakta dâhil olanlar, olmayanlar ve her ikisi dışında kalanlar şeklinde ayrılmıştır. Bu bölünme sonucunda SSCB'nin Ortadoğu'ya girmesi kolaylaşmıştır.⁴³ Sovyet tehdidine karşı imzalanan bu pakt ne yazık ki amacına hizmet edememiştir. Arap Devletleri ise, imzalanan bu pakt ile İngiltere'nin bölgedeki nüfuz ve etkinliğini artıracaklarını ve en önemlisi de Arap ve İsrail arasında zorla bir barış sürecinin başlayabileceğini düşünmüşlerdir. Dolayısıyla Nasır, bu paktı hem kendisi için hem de

⁴⁰ Armaoğlu, 2018, s.268.

⁴¹ T.G. Fraser vd, Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu, çev. Füsun Doruker, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s.372.

⁴² Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001, s.623.

⁴³ Armaoğlu, 2018, s.251.

Arap birliği kavramı için tehdit olarak görmüş ve Batı sömürgeciliğinin yeni bir müdahalesi olarak nitelendirmiştir.⁴⁴ Bağdat Paktı, Arap Devletleri arasında bloklaşmaya neden olmuştur. Pakta dâhil olan Irak'ın eski sömürgecilerle birlikte iş birliği yapıyor algısı ülkenin güç kaybetmesine yol açarken; Nasır'ın pakta dâhil olmaması Arap milliyetçiliğinin önemli bir lideri haline gelmesini sağlamıştır.

Paktın kuruluşundan sonra Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da etkin bir politika izlemeye başlamıştır. Paktın kurulması ile birlikte Ortadoğu ülkeleri ikiye bölünmüştür. Sovyetler Birliği, paktın dışında kalan Arap ülkelerinin Batı ile ittifak kurmalarını engellemeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği, iktidarının ilk yıllarında faşist olarak nitelendirdiği Nasır iktidarını desteklemeye başlamıştır. Sovyetlerin bu yaklaşımı ideolojik bir stratejiden çok basit bir güç politikası temeline dayandırılmıştır. Bu yaklaşımın ideolojik olmaması Sovyet-Mısır yakınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Bundan dolayı Nasır'ı güçlendirmek için ağır silahların yanında ekonomik ve teknik yardımlarda da bulunmuştur.⁴⁵ Arap devletlerinin pakta katılmamasında Nasır'ın etkisi de oldukça fazladır. Çünkü Nasır, İsrail'in öncelikli tehdit olarak algılanması istemiştir. Ayrıca paktın İngiltere'nin Ortadoğu çıkarlarının bir parçası olduğunu düşünmektedir.⁴⁶ İngiltere ve ABD bölgedeki Sovyet nüfuzuna karşı caydırıcı önlemler alamayacak kadar bölünmüştür. Bundan sonraki adımları ise Mısır'ı Sovyetlerden koparmak olmuştur. Bu amaçla iki politika izlemişlerdir: Mısır ile İsrail arasında barışı teşvik etmek ve Aswan Barajı'nın yapımı için Nasır'a yardım etmek olmuştur.⁴⁷

Türkiye, Irak ve İngiltere'nin çabalarına rağmen pakta katılımın az olması sebebiyle pakt kısa sürede işlevini yitirmiştir. Pakt Arap ülkelerini birbirine düşürmüş ve bölgeye SSCB'nin girmesini kolaylaştırmıştır. SSCB'nin bölgeye girmesini engellemek için kurulan bu pakt neticesinde Mısır ve Suriye SSCB'ye daha da yakınlaşmıştır. Paktın üyesi olan Irak 1958 darbesinden sonra pakttan ayrılınca paktın merkezi Bağdat'tan Ankara'ya taşınmış ve adı da Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirilmiştir. Irak'ın paktan ayrılması ile Türkiye'nin Ortadoğu'da, Batı'nın uygun

⁴⁴Behçet K. Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955-1959)", Tarihın Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırma Dergisi, S:6, 2011, s.90.

⁴⁵Serbest, 2017, s.694.

⁴⁶Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S:35-36, 2005, s.316.

⁴⁷Henry Kissinger, "Diplomacy", çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.584.

gördüğü savunma sistemlerini kurma çabaları da sona ermiştir. CENTO, hiçbir zaman askeri bir anlaşma olarak öneme sahip olmamış daha çok ekonomi ve iş birliği çalışmalarında önem kazanmıştır. 1979 İran devriminden sonra ise tamamen son bulmuştur.⁴⁸

1.4. Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi

Süveyş Kanalı, Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağlayan özellikle Büyük Britanya için önemli bir su yoludur. Kanal Fransa tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869'da dünya deniz trafiğine açılmıştır. İşletmesi Fransız Hükümetine aittir ancak Mısır Hükümeti'nin de hisseleri vardır. Bir müddet sonra Mısır Hükümeti mali sıkıntılardan dolayı hisselerini 1875 yılında İngiltere'ye satmıştır. Böylece kanal, 80 yılı aşkın bir süre boyunca İngiltere ve Fransa sermayeli şirketler tarafından yönetilmiştir. 1936 yılında İtalya, Habeşistan'ı işgal etmeye başlayınca İngiltere'nin İmparatorluk Yolu tehlikeye girmiştir. Bu nedenle İngiltere Mısır ile ilişkilerini düzene sokmak istemiştir. Mısır ile 26 Ağustos 1936 yılında bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma ile İngiltere, Mısır'a bağımsızlığını vermiş ve Mısır'dan askerini çekme kararı almıştır. Ancak bu anlaşmaya göre İngiltere, Süveyş Kanalı'nda asker bulundurabilmesi ve taraflardan biri savaşa girecek olursa, diğer tarafın bütün gücü ile savaşa giren tarafa destek vermesi kararlaştırılmıştır. Bu karar ile İngiltere ve Mısır arasında ittifak kurulmuştur.⁴⁹ Mısır'ın bağımsızlığından sonra zaman zaman kanalın millileştirilmesi dile getirilse de uluslararası sistem buna izin vermemiştir. Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine giden asıl neden Mısır'ın Nil Nehri üzerinden Aswan Barajı'nın yapımı için kullanılacak olan finansmanı sağlayamamasından kaynaklanmıştır.⁵⁰

Bu kanalın millileştirilmesinde önemli role sahip olan Nasır, göreve geldikten sonra Mısır'ı kaldırmak için çok çaba sarf etmiştir. Bunun için de Nil ırmağı üzerinden Aswan Barajı'nı yapmaya karar vermiştir. Baraj Yukarı Nil üzerinden Sudan sınırına kadar yapılacak ve barajın yapılması ile Nil Vadisi'nin sulanması düzenlenecekti. Aynı zamanda Mısır'ın sanayide ihtiyacı olan elektrik bu barajdan karşılanmış olacaktı.⁵¹ Ancak, o dönemde bu barajı yapabilmek için yeterli proje bütçesine sahip olmayan Mısır

⁴⁸ Mustafa Bostancı, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", Akademik Bakış Dergisi, C:7, S:13, 2013, s.181.

⁴⁹ Armaoğlu, 2018, s.251.

⁵⁰ Arı, 2012, s.191.

⁵¹ Kissinger, 1994, s.585.

ekonomisi büyük bir krediye ihtiyaç duymuştur. Bunu fırsat bilen ve bozulan ilişkilerini düzeltmeyi planlayan ABD ve İngiltere ellerinden geleni yapmış ve Batı yörüngesine Mısır'ı tekrar çekebilmek adına söz konusu ülkeler Dünya Bankası ile birlikte Aswan Barajı'nın inşaatında kullanılması için kredi vermeyi teklif etmişlerdir. Ancak Nasır sadece Batı ile sınırlı kalmak istememiştir. Sovyetler Birliği'nden daha iyi bir teklif gelir umuduyla ABD ve İngiltere'yi oyalamıştır. Bu durum Batılı ülkelere ulaşmış ve Batı'da rahatsızlık yaratmıştır. Bu sırada 1956 yılının Mayıs ayında, Nasır Tayvan'daki Çan-Kay-Şek rejimini tanımaktan vazgeçmiş ve onun yerine Komünist Çin'i, Çin'in resmi varisi olarak tanımaya başlamıştır. Bu durum ise ABD'nin Nasır'a olan öfkelerini artırmıştır. Nasır aslında bu hareketi ile ABD'yi kızdırmak istememiştir. Komünist Çin'i tanımasındaki asıl nedeni Sovyetler Birliği'ne güvenmemesinden kaynaklanmıştır. Yine de ABD, Nasır'a karşı duyduğu memnuniyetsizliğe rağmen barajın yapımı için ihtiyaç duyulan krediyi Mısır'a sağlayacağını resmen duyurmuştur.⁵² Nasır istediği bütçeyi elde etmiş, ancak bu yeterli olmamıştır. Daha büyük düşünen ve hırslı bir lider olan Nasır, ekonomik olarak kalkınmanın yanında Ortadoğu'da en güçlü devlet olmak ve Arap dünyasının en büyük lideri olmak istemiştir. Bu güce sahip olmak isteyen Nasır'a SSCB silah desteği sağlamış ve Nasır bir anlamda tarafını belirlemiştir. Mısır'ın bu girişimine karşı elbette Batı Blok'u karşılıksız kalmamış ve ABD ve İngiltere tarafından onaylanan kredilerini Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tekrar reddetmiştir.⁵³ Buna ek olarak İngiltere ve Fransa da mali tüm destek ve yardımlarını geri çekmiştir. Bunun nedeninin, söz konusu devletlerin, hem Mısır'a gereken dersi vermek ve izole etmek hem de Nasır destekli SSCB'nin Ortadoğu'da güç kazanmasını engellemek olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu karardan bir hafta sonra 26 Temmuz 1956'da Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini duyurmuştur ve böylece Süveyş Krizi patlak vermiştir. Bu kararı ile aslında Nasır, sömürgeci Avrupa Devletlerinden korkmadığını ve özellikle Üçüncü Dünya'da⁵⁴ olan popülaritesini ve desteğini artırmayı amaçlamıştır.⁵⁵ Kanalı millileştirerek İngiliz-Fransız şirketlerine el koymuş ve kanalın yıllık 100 milyon dolarlık

⁵² M. Erkan Kılıoğlu, "1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi", Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, s:2, 2021, s. 732-733.

⁵³ Arı, 2012, s.191-192.

⁵⁴ Üçüncü Dünya; 1950'lerin sonunda ortaya çıkan iki kutuplu dünyanın sonucudur. ABD ve Sovyet merkezli olmayan bağımsız ülkeleri ifade etmektedir. Kuzey Amerika, Avrupa ve bazı Uzakdoğu ülkeleri dışında kalan ülkeleri kapsar. Bağlantısızlar olarak adlandırılan gruptur.

⁵⁵ Kılıoğlu, 2021, s.734.

gelirini Aswan Barajı'nın inşaatında kullanacağını bildirmiştir. Böylece de Amerika ve İngiltere'den intikamını almayı planlamıştır.⁵⁶

Nasır'ın bu son hareketi Batılı güçlerin sabrını taşırmış, Paris ve Londra'da büyük paniğe neden olmuştur. Bu karara, İngiltere ve Fransa çok büyük tepki göstermiş ve bu kararın hemen ardından Mısır'a protesto notası göndermişlerdir. İngiltere, kendisi için hayati öneme sahip bu geçitte geçiş serbestliğini tehlikeye atan bu durumu tek taraflı bir karar olarak görmüş, Fransa ise bu durumu yağma olarak nitelendirmiştir. ABD ise bu durumun geniş sonuçlar doğuracağını ve ekonomisini bu kanaldan sağlayan taşımacı olan diğer devletlerin de etkileneceğini duyurmuştur.⁵⁷ Verilen bu kararı üzerine Nasır'ı başta Ürdün olmak üzere diğer Arap devletleri, SSCB ve Hindistan desteklemişlerdir. Nasır artık gücüne güç katmaya devam etmiş ve dünya sahnesindeki prestiji artmıştır. Irak, Ürdün ve Suriye'deki işçiler bir saldırı olduğunda Batı'ya giden petrol boru hatlarını keseceklerine dair söz vermişlerdir. İngiltere ve Fransa ilk tedbir olarak Mısır'a ait olan döviz rezervlerini dondurmuşlar ve ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamışlardır. İngiltere kanalın millileştirilmesinden hemen bir gün sonra askeri operasyon konusunda gizli planlar içerisine girmiştir. Mısır'a saldırarak kanalın tekrar uluslararası statüsüne kavuşması için Kahire'yi zorlama kararı almıştır. ABD ise İngiltere'nin aksine kanalın millileştirilmesinin bir savaş nedeni olmadığını savunmuştur. ABD, İngiltere'nin Mısır'a yönelik bir saldırısının Batı'nın Ortadoğu'daki itibarını azaltacağını düşünmüştür. Bu nedenledir ki soruna yönelik kuvvete başvurmadan önce meseleyi konferanslarla çözmeye çalışmışlardır. ABD ve İngiltere krize yönelik diplomatik çözüm bulabilmek için 16 Ağustos 1956'da Londra'da SSCB'nin de olduğu 22 ülkenin katıldığı uluslararası bir konferans düzenlemişlerdir. Mısır da davet edilmiş, ancak katılmamıştır.⁵⁸

Konferansta alınan kararlar sırasıyla şunlardır; (i), Süveyş Kanalı'nı uluslararası bir kuruluş yönetecek; (ii), 1888 İstanbul Anlaşması gereği geçişler serbest olacak ve Mısır'a makul bir gelir sağlanacak; (iii), Süveyş Kanalı şirketine tazminat ödenecek ve

⁵⁶ Arı, 2012, s.192.

⁵⁷ Tekin, 2018, s. 72.

⁵⁸ Serbest, 2017, s.700.

taraflar arası sorunları Uluslararası Adalet Divanı'nın seçtiği mahkemeler yönetecek; (iv), Amerika da İngiltere ve Mısır arasında arabuluculuk yapacaktır.⁵⁹

SSCB ise Mısır'ın egemenlik haklarının tanınmasını, kanalın savaş ve ticaret gemilerine açık olmasını ve kanal ile ilgili uluslararası işbirliğinin Mısır ile kararlaştırılması gerektiğini savunmuştur. Alınan bu kararları Mısır'ın kabul etmemesi üzerine, II. Londra Konferansı düzenlenmiş, ilk konferansta alınan kararlar teyit edilmiş ve Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği kurulmuştur. 23 Eylül'de İngiltere ve Fransa konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine taşımıştır.⁶⁰ Yapılan konferans ve görüşmelerden sonra bir sonuca varılamamıştır. BMGK'den de bir sonuç çıkmayınca İngiltere, bu meseleyi onur meselesi haline getirmiş ve askeri harekâta karar vermiştir. Amerika'ya rağmen İsrail'i de yanlarına almayı başaran İngiltere ve Fransa gizli toplantılar sonucu taarruz kararı almışlardır.⁶¹ Plan doğrultusunda İsrail, Mısır'a karşı taarruza geçecek bunun üzerine çatışmaları engellemek bahanesiyle İngiltere ve Fransa da Süveyş Kanalı'nı işgal edeceklerdi. Söz konusu devletler, Arapların pozisyonunu zayıflatmak, askeri kuvvetlerini imha etmek, Nasır'ın popülerliğini zayıflatmak ve Süveyş Kanalı'nı İsrail'e açmak gibi sebeplerden dolayı savaşıma karar vermişlerdir.⁶²

İngiltere ve Fransa ekonomik ve siyasal baskılardan sonuç alamayınca İsrail'i kullanarak Mısır'a saldırıda bulunmaya karar vermişlerdir. Nihayetinde, 29 Ekim 1956'da İsrail, Sina Çölü üzerinden Mısır'a girmiştir. 30 Ekim'de Ariel Şaron liderliğindeki askeri kuvvetler Süveyş'e saldırırken diğer İsrail kuvvetleri de İsmailiye'ye doğru ilerlemiş ve Gazze'nin Mısır ile irtibatını kesmişlerdir. Ülkenin güneyinde ise Şarm el-Şeyh'i işgal ederek Sina'yı kontrol altına almışlardır. 30 Ekim'de İngiltere ve Fransa daha önceden planlandığı gibi saldırıları izlemeye başlamıştır ve yine aynı plana göre İsrail ile Mısır'a nota vermişlerdir. Verdikleri bu nota ile iki ülkenin de 12 saat içinde Kanal'ın gerisine çekilmelerini istemiş ve Mısır hükümetinden İngiliz ve Fransız askerlerinin İsmailiye, Port Said ve Süveyş'e yerleşerek Kanal'ı denetlemelerine izin vermesini istemişlerdir. Ancak Mısır hükümeti bu teklifi kabul etmemiştir. Sözde ikaz

⁵⁹ Akay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar, (Ed.Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.627.

⁶⁰ Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, s.627.

⁶¹ Fraser, 2011,s.370.

⁶² Balci, 2004, s. 40.

olan gerçekte kumpas olan bu sürenin bitmesine müteakip, İngiltere ve Fransa 30 Ekim'de taarruza geçmiştir. 31 Ekim'de Kahire ve Süveyş'e ağır tahrip bombaları atılmış ve yapılan saldırılar sonucunda Mısır'ın hava kuvvetleri ağır darbeler almıştır. Dünya kamuoyunda ve Arap dünyasında yükselen tepkilere karşın İngiltere bu hareketin bir harp olmadığını iddia etmiş ancak protestoların önüne de geçememiş ve durum özellikle Bağdat Paktı'na üye olan devletlerin tepkisini çekmiştir.⁶³

İsrail, İngiltere ve Fransa'nın bu saldırılarına karşın açıklama getiren ABD yapılan müdahalenin bir hata olduğunu, bu saldırıların hiçbir safhasında ABD'ye danışılmadığını ve bir bilgisinin olmadığını ileri sürmüştür. Müttefik İngiltere ve Fransa'nın sorumsuz tavır ve davranışına tepki gösteren ABD, Arap devletlerinin Sovyetler ile daha yakınlaşacağını düşünmüş ve bu yüzden savaşı durdurmaya çalışmış ve çatışan taraflara yaptırım uygulanmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine ABD ve SSCB, BM'yi toplantıya çağırılmışlar ve taraflar arasında ateşkesin sağlanması için çağrıda bulunmuşlardır.⁶⁴ BM Güvenlik Konseyi 30 Ekim'de toplanmış Mısır, İngiltere ve Fransa'nın işgal hareketini durdurmasını istemiş ancak ABD ve SSCB tarafından sunulan kuvvet kullanımına son verilmesi kararını İngiltere ve Fransa veto etmişlerdir. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 31 Ekim'de Genel Kurul'u olağanüstü toplantıya çağırmıştır. 1 Kasım'da Genel Kurul toplanmış ve bütün taraflardan derhal ateşkes ilan edilmesini ve silahlı hareketine son vermesini daha önce alınan ateşkes kararlarına uyulması ve bu anlaşmada geçen sınırlarına geri çekilmesini, ateşkes yapıldıktan sonra kanalın yeniden açılması ve geçişlerin serbest olması kararlarını almıştır. Uluslararası baskılar karşısında daha fazla direnemeyen İngiltere ve Fransa 3 Aralıkta Mısır'dan çekileceklerini açıklamışlardır. Bunun üzerine İsrail de Sina Yarımadası'ndan çekilmeye başlamıştır. Genel Kurul 4 Kasım'da yaptığı toplantıda çatışmaların sona erdiğini denetleyebilmek için BM Barış Gücü'nün kurulmasını istemiştir.⁶⁵ BM Barış Gücü'nün bölgeye gelmesi ve dünya kamuoyunun Mısır'ın yanında olması sebebiyle İngiltere ve Fransa askerlerini geri çekmek zorunda kalmıştır. ABD'nin ise sürpriz bir şekilde müttefiki olan İngiltere'nin yanında yer almaması ve tüm çatışmalara rağmen SSCB'nin yanında yer alması ateşkesin imzalanmasını zorunlu hale getirmiştir. İngiltere ve Fransa Mısır'a karşı saldırıya

⁶³ Arı, 2012, s.193.

⁶⁴ Armaoğlu, 1994,s.163-167.

⁶⁵ Pehlivan, 2006, s. 42.

geçerken SSCB'nin Polonya'daki ayaklanma ile Macar ihtilaline güvenmişler SSCB'nin kendilerine karşı tehdit olmayacağını düşünmüşlerdir. SSCB, Macar ihtilalini bastırması ve durumları düzeltmeye başlamıştır.⁶⁶ 5 Kasım sabahı Sovyet Başbakanı Bulganin İngiltere, Fransa ve İsrail Başbakanlarına oldukça sert bir üslupla mesajlar göndermiştir. ABD Başkanı Eisenhower'a da bir mesaj göndermiş ve birlikte hareket etmezler ise III.Dünya Savaşı'nın çıkma olasılığından bahsetmiştir. Söz konusu devletler de SSCB'ye aynı sertlikte mesajlar verse de dünya kamuoyunun bu saldırıları kınamasından ve ABD'nin İngiltere ve Fransa'yı savaş konusunda tasvip etmemesinden dolayı tüm bu tepkilerin sonucunda geri çekilme kararı almışlardır.⁶⁷

Bütün bu gelişmeler neticesinde İngiltere 6 Kasım'ın gece yarısında ateşkes ilan etmiş ve 7 Kasım sabahı taraflar arasında ateşkes imzalanmıştır. Krizin ardından İngiltere ve Fransa'nın büyük devlet statüleri kalkmıştır. Her şeyden önce Süveyş Kanalı üzerinde tam denetim sağlanmış ve kanaldaki İngiliz üssünün bütün silahları Mısır'ın eline geçmiştir. İngiliz ve Fransızlara tanınan bütün ayrıcalıklar millileştirilerek sömürgeciliğin kalıntıları silinmiştir. Bu vesile ile 1881 yılından beri sürmekte olan İngiliz etkisi ortadan kalkmıştır.⁶⁸ BM, kanal bölgesinin temizlenmesi ve barış güçlerinin yerleştirilmesi için çaba sarf etmiş ve işgalci devletlerin askeri birliklerini geri çekmesini sağlamıştır.

Saldırgan devletlerin hesapları tersine dönmüş, Nasır hem Mısır'da hem de Arap dünyasında saygınlık kazanmıştır. Nasır askeri yenilgiye rağmen Batı'ya karşı boyun eğmemiş ve Arap dünyasının kahramanı olmuştur. Güçlü ve karizmatik bir lider olarak anılmaya başlanmıştır. Geçmişten bu yana sömürülen Araplar için umut olmuş ve bu dönemden sonra Nasırizm akımı başlamıştır.⁶⁹ Arap milliyetçiliği güçlenmiş, Mısır ile Sovyet Rusya yakınlaşmış, bununla birlikte Ortadoğu'ya iki süper güç olan ABD ve Sovyet Rusya girmişlerdir. Sovyet Rusya'nın bölgedeki nüfuzu artmıştır. Kriz bittikten sonra Mısır'a uluslararası hukuktan doğan hakları ve işgal edilen toprakları geri verilmiştir. Fransa ve İngiltere askerlerini geri çekmek zorunda kalmış ve Sovyetler'in notaları, İngiliz parasının yüksek oranda değer kaybetmesine neden olmuştur. İngiltere'nin 150 yıllık sömürgeci hükümrancılığı son bulmuştur.⁷⁰

⁶⁶ Armaoğlu, 2018, s.255.

⁶⁷ Arı, 2012, s.194.

⁶⁸ Oral Sander, Siyasi Tarih (1918- 1994), 5. Baskı, İmge Yayınevi, 1996, s.272.

⁶⁹ Ali Çimen, Tarihi Değiştiren Liderler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.251.

⁷⁰ Kissinger,1994, s.603.

İsrail askeri gücünü ve sahip olduğu teçhizat yapısı bir kez daha ispatlamıştır. Savaş sonrasında İsrail'in en büyük kazanımı İsrail-Mısır sınırına asker yerleştirilmek olmuştur. Bu sayede Araplar artık baskın yapamayacak ve güneybatıdan duyulan güvenlik kaygısı ortadan kalkmış olacaktır.⁷¹

1.5. 1967 Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı)

1956 savaşından sonra İsrail'in sınır komşuları ile olan çatışmaları hiçbir zaman eksik olmamış ancak bu krizler ciddi boyutlara da ulaşmamıştır. 1962 yılına gelindiğinde ise durumlar değişmeye başlamıştır. Suriyelilerin daha önce İsrail mevzilerine saldırımları üzerine İsrail de 17 Mart 1962'de Suriye mevzilerine saldırmıştır. Bunun üzerine Suriye Yahudi köyü olan Ayn Gev'i ateşe tutmuştur. Tarafların birbirlerini şikâyet etmesi üzerine, Güvenlik Konseyi 28 Mart 1962'de konuyu müzakere etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Amerika ve İngiltere tarafından hazırlanan yasa tasarısı kabul edilmiştir. Alınan kararda İsrail kınanmış ve tarafların anlaşmaya uymaları istenmiştir. Bu karar İsrail tarafından tepki ile karşılanmış ve bu çatışma hali 1963'e kadar devam etmiştir. 1964'e gelindiğinde ise İsrail'in Şeria sularını kullanmasını öngören Milli Su Şebekesi projesi büyük bir sorunu peşinde getirmiştir.⁷² İsrail'in, su projesi Araplar tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. Araplar, İsrail'in bu yeni projesini Siyonist yayılmacılığının bir parçası olarak görmüş ve bunun yeni bir saldırı olduğunu düşünmüşlerdir. Araplar da "Arap Şeria Nehri Projesi" adı altında bir karar almış ancak Lübnan, Ürdün ve Suriye ortak su projesinde anlaşamamışlardır.⁷³

Savaşın diğer önemli nedenlerinden biri de çoğunluğu Ürdün'de ve diğer Arap devletlerinde mülteci konumunda olan Filistinlilerin kendi topraklarına yerleşmek istemeleri ve Yahudilerin de Filistinli sayılmalarını istemelerinden kaynaklanmıştır. 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulmasıyla birlikte, dağınık halde bulunan örgütleri organize etmek ve denetim altına almak Filistin sorununu yönlendirmek adına daha kolay olmuştur. Örgütün temel amacı her ne kadar Filistinli genç mültecilerin yurt heyecanını canlı tutmak olsa da Suriye'nin kışkırtmaları sonucunda İsrail hedeflerine saldırılarda bulunmaya başlamıştır. 1965 yılına gelindiğinde Ürdün, İsrail'in Kudüs

⁷¹ Emre Tetik, Süveyş Krizinden Yom Kippur Savaşı'na Arap- İsrail İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası (1956-1973), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2020,s.113.

⁷² Armaoğlu, 1994, s.231.

⁷³ Armaoğlu, 1994, s.233.

sınırında kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmasından dolayı Genel Kurul'a şikâyetle bulunmuştur. İsrail de Ürdün sınırından sızmaların olduğunu ve topraklarında sabotajların yapıldığını iddia ederek Ürdün'ü suçlamıştır.⁷⁴ İsrail, yapılan en küçük saldırıya en ağır şekilde karşılık vermeye başlamış ve Suriye-İsrail sınırının yanında İsrail-Ürdün sınırında da çatışmalar yoğunlaşmıştır. İsrail'in Samu kasabasına düzenlediği saldırı sonucunda çok sayıda Ürdünlünün hayatını kaybetmesi Ortadoğu'da büyük bir gerginliğe neden olmuştur. Güvenlik Konseyi İsrail'i kınamış bunun üzerine Arap ülkeleri de, Ürdün'ün yanında olacağını duyurmuşlar ancak bu durum uzun sürmemiştir.⁷⁵

7 Nisan 1967 yılına gelindiğinde İsrail ve Suriye arasında en şiddetli çatışma yaşanmıştır. İki ülke arasında bir hava muharebesi yaşanmış, İsrail, Şam üzerinde uçuşlar yapmış ve altı tane Suriye uçağını düşürmüştür. Bu uçakların Sovyet yapımı olması hem Sovyetler hem de Araplar açısından prestijlerinin sarsılmasına neden olmuş ve Sovyet Rusya, Suriye'yi daha çok silahlandırmaya başlamıştır.⁷⁶ Nasır, bu olaydan sonra Suriye'yi desteklemiştir ancak savaş için acele edilmemesi gerektiğini söylemiş, doğru zamanı bekleyip, savaş hazırlıkların tamamlanması gerektiğini savunmuştur. Bunun üzerine 1966 yılında iktidarı ele geçiren ve İsrail'e karşı daha sert politikalar izleyen ve aynı zamanda Sovyetlerle daha yakın ilişkiler kuran Baas Partisi lideri, Nasır'ın artık daha pasif kaldığını ve BM Barış Gücü'ne güvendiğini dile getirmiştir.⁷⁷ Durum Nasır'ın istemediği bir hal olsa da 1967 savaşı elzem olmuştur. Lakin 1967 savaşının başlaması ve ilerlemesi diğer savaşlardan daha farklı seyretmiştir. Çünkü, Araplar her ne kadar savaşmak istese de, ilk saldırının İsrail tarafından olmasını beklemiş ve istediği sonuca da ulaşmıştır. Arapların bu savaşı istemelerinin ve kışkırtmalarının üç önemli sebebi vardır. Bunlar sırasıyla; (i) Nasır'ın, 1948 ve 1956 yılında gerçekleşen savaşları kaybettiği için intikam almak istemesi; (ii), 1956'dan beri Sovyetlerin, Mısır ve Suriye'ye silah yardımıyla bulunması; (iii), ABD'nin Vietnam sorunuyla ilgilenmesi ve İsrail'e yardım edemeyeceği düşüncesidir.⁷⁸

Mayıs ayından itibaren Suriye'den İsrail'e karşı fedayin (komando) akınları artmıştır. 14 Mayıs'ta Mısır silahlı kuvvetleri en yüksek alarm durumuna geçmiş, 16

⁷⁴ Ari, 2012, s.287.

⁷⁵ Ari, 2012, s.288.

⁷⁶ Armaoğlu, 2018, s.354.

⁷⁷ Sander, 1996, s.479.

⁷⁸ Armaoğlu, 2018, s.353.

Mayıs'ta Mısır ve Suriye'de olağanüstü hal ilan edilmiştir. Nasır, 16 Mayıs'ta BM Barış Gücü askerlerinin sınırlarından çekilmesini istemiş ancak ilk etapta bu istek geri çevrilmiştir. Nasır aynı isteği 18 Mayıs'ta tekrarlayınca Genel Sekreter aynı gün BM askerlerini geri çekmiş ve bunun üzerine Nasır, kendi askerlerini sınıra yerleştirmiştir.⁷⁹ 17 Mayıs'ta Kahire radyolarında, İsrail'in ortadan kaldırılması için savaşın başlayacağı ilan edilmiş yine aynı günlerde Suriye'de Savunma Bakanı olan Hafız Esad İsrail'in haritadan silinmesi için seferber olduklarını duyurmuştur.⁸⁰

22 Mayıs 1967'de Nasır, Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapatmıştır. Bu durum başta İsrail olmak üzere tüm Batı dünyasının tepkisini çekmiştir. 1956 savaşından sonra İsrail, Tiran Boğazı'ndan çekilmiş olmasına rağmen bu olayı kendilerine karşı yapılan bir saldırı olarak görmüştür.⁸¹ Tiran Boğazı'ndan sonra Akabe Körfezi'nin de kapatılması gerginliği artırmıştır. 23 Mayıs'ta ABD ve Sovyetler birlikte hareket ederek savaşı önlemeye çalışmışlardır. ABD, Vietnam savaşından dolayı İsrail meselesinde fazla ileri gitmekten korkmuş; ancak, Sovyetlerin de Ortadoğu'da avantaj elde etmesine engel olmak için beraber hareket etme kararı almışlardır. Bu durum Sovyetlerin işine gelmiştir, çünkü 7 Nisan'daki hava muharebesi Sovyetlerin Araplara olan güvenini sarsmıştır.⁸²

23 Mayıs'tan itibaren toplantı yapan Güvenlik Konseyi'nin çalışmaları da büyük devletlerin anlaşmazlıklarından dolayı bir sonuç vermemiştir. İsrail, ilk başlarda savunmada kalıp kendilerine karşı yapılacak olan taarruzu beklemiştir. Ancak, Arapların askeri kuvvet bakımından İsrail'e göre 3 kat fazla olması, arazinin darlığı, ihbar ve kontrol sistemlerinin eksikliği gibi nedenlerden dolayı savunmaya yönelik olan planlarını taarruz hareketiyle değiştirmişlerdir. Böyle bir işgali bekleyeceklerine bunu engelleyecek sürpriz bir saldırının daha iyi olacağına karar vermişlerdir.⁸³

5 Haziran sabahı sürpriz bir saldırıyla İsrail 7:45'te hava saldırısına başlamış ancak Mısır, savaşın başladığını 10:35'de anlamıştır. İsrail'in saldırı için bu saati seçmesinin de bir sebebi vardır. Mısırlılar, İsrail'den bir hava baskını hep beklemişlerdir. Ancak İsrail'in edinmiş olduğu istihbaratları sonucunda, Mısır radarları saat 09:00'dan

⁷⁹ Arı, 2012, s.289.

⁸⁰ İrfan C. Acar, Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.47.

⁸¹ Sander, 1996, s.479.

⁸² Armaoğlu, 2018, s.355.

⁸³ Osman Yalçın, "1967 Arap- İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı", Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi, S:5, 2021, s.75.

itibaren hava baskınlarını askeri açıdan pek mümkün görmedikleri için alarm durumlarını ve taramalarını gevşetmişlerdir. Bu durum ise İsrail tarafından tespit edilince saldırı bu saatte gerçekleşmiştir.⁸⁴ İsrail, Ürdün hava kuvvetlerinin tamamını, Mısır ve Suriye hava kuvvetlerinin büyük bir kısmını imha ederek büyük bir avantaj elde etmiştir. Mısır'ın hava kuvvetleri artık ne savunma yapabilecek ne de saldırı yapacak durumdadır.⁸⁵ Havada üstünlük artık İsrail'in elindedir. Bu durumla birlikte Sina gibi coğrafi konumu nedeniyle savunma olanaklarının da kısıtlı olduğu bölgede yapılan savaşta Mısır askeri kuvvetleri büyük kayıplar vermiştir. Bu durumun etkisiyle birlikte geri çekilmeler de beraberinde gelmiştir. Suriye, Irak ve Ürdün'ün ağır kayıplar verdiklerinden haberleri olmamıştır hatta Nasır bile bu denli kayıplar verdiğini saatler sonra öğrenmiştir.⁸⁶

Altı gün süren bu savaşta İsrail'i en çok zorlayan cepheler Ürdün ve Batı Şeria olsa da onlar da fazla dayanamamıştır. İsrail, Doğu Kudüs'ün de dahil olduğu Sina Yarımadası, Golon Tepeleri, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kolaylıkla işgal etmiştir. Arap tarihinde bu durum ikinci nakba (yıkım) olarak tarihe geçmiştir.⁸⁷ Hava üstünlüğünü ilk günden kazanan İsrail, 7 Haziran'da Tiran Boğazı'nı, 8 Haziran'da ise Sina Yarımadası'nı denetimi altına alınca Mısır 9 Haziran'da koşulsuz olarak ateşkes istemiştir. Altı Gün Savaşları böylece bitmiştir.⁸⁸ İsrail artık daha iyi savunulacak sınırlara sahip olurken Arap-İsrail sorunu yeni bir boyuta taşınmış, yeni düşmanlıklar doğmuş ve gelecekte olacak savaşların tohumu da atılmıştır.

1967 Savaşı'nı özellikle Nasır istemiş ancak İsrail karşısında aldığı ağır yenilgi neticesinde Sina Yarımadası'nı kaybetmiştir. Bu yenilginin daha büyüğünü ise itibarını kaybederek almıştır. Bunun üzerine Nasır istifa etmiş ve yerine Zekeriya Muhiddin gelmiştir. Nasır'ın istifası üzerine halk ayaklanmış ve Nasır lehine gösteriler yapmıştır. Bunun üzerine Nasır istifasını geri çekmiştir.⁸⁹ Savaş sonunda Arap-İsrail sorununda değişiklikler meydana gelmiş, işgal edilen bölgelerin iç ve dış politik algıları değişmiştir. İsrail'in Büyük İsrail bağlamında ufku genişlerken Filistin sorunu da içselleşmiştir. Bu savaş sonunda Araplar artık İsrail'in gücünü fark etmiş ve İsrail'in devlet olup olmaması

⁸⁴Armaoğlu, 1994, s.249.

⁸⁵ Balcı, 2010, s.113.

⁸⁶ Arı, 2012, s.293.

⁸⁷ Balcı, 2010, s.113.

⁸⁸ Arı, 2012, s.293.

⁸⁹ Yalçın, 2021, s.89.

mesesini bir yana bırakmış ve sınırları hakkında tartışmaya başlamışlardır. Savaşta kaybettikleri toprakları geri almaya odaklanmışlardır. Bu tarihten sonra İsrail ile anlaşmanın tek yolu, 1967 Savaşı'ndan önceki sınırlarına geri dönmek olmuştur. Filistin sorunu, bu savaştan sonra Arap-İsrail sorunundan bağımsızlaşarak İsrail-Filistin sorununa dönmüştür.⁹⁰

ABD'nin İsrail'i desteklemesiyle Arap devletlerinin çoğu ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ve ABD, Ortadoğu'da büyük bir prestij kaybetmiştir. Sovyetler Birliği ise savaşın başlaması ile birlikte Araplara büyük silah sevkiyatları yapmış ama iyi örgütlenemeyen Araplar bu silahları etkili bir şekilde kullanamamıştır. Sovyetlerin bu silah yardımı ile Arapların İsrail'e karşı tutumu daha sert olmuştur.⁹¹

İsrail bu zaferi ile topraklarını dört kat daha genişletmiştir. Gazze ve Sina Yarımadasını ele geçiren İsrail, Süveyş Kanalı'na kadar gelmiş Şarm-el-Şeyh'i de alarak Tiran Boğazı'nın kontrolünü ele geçirmiştir. Ürdün'ün elindeki Doğu Kudüs 2000 bin yıl sonra artık İsrail'in kontrolü altına girmiştir. Suriye'den de Golon Tepelerini almıştır.⁹²

İsrail'i destekleyen ABD ve Arapları destekleyen Sovyetleri uzlaştırmak için Güvenlik Konseyi 22 Kasım 1967'de 242 Sayılı Kararı kabul etmiştir. Alınan bu karardaki maddeler sırasıyla şu şekildedir; (i), savaş yoluyla toprak işgal etmek kabul edilemez ve bölgedeki her devletin barış içinde yaşaması için acil çözüm arayışlarına ihtiyaç vardır; (ii), İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi gerekmektedir; (iii), Bölgedeki düşmanlıklara son verilmeli ve taraflar birbirlerinin bağımsızlıklarını tanıyarak, toprak bütünlüğüne ve tanınmış sınırlar içerisinde siyasi bağımsızlıklarına saygı gösterilmeli ve mülteci sorununa adil bir çözüm bulunmalıdır; (iv), Bölgedeki uluslararası sularda seyahat özgürlüğüne saygı gösterilmelidir.⁹³

İsrail işgal ettiği topraklardan vazgeçmeyeceğini BM kararlarına uymayacağını dile getirmiştir. Ancak alınan kararları 1968 yılının Ekim ayında kabul etmiştir. Bundan sonraki sorun sadece eski sınırlara geri dönmek olmamış, mülteci sorunu ve Kudüs sorunu da ortaya çıkmıştır. Mültecilere Yardım Teşkilatı kurulmuş ve yardımcı olmaları için ülkelere çağrılar yapılmıştır. Ortadoğu'da değişen dengeler sonucunda birbirleri ile

⁹⁰ Balci, 2004, s.46.

⁹¹ Sander, 1996, s.480.

⁹² Armaoğlu, 2018, s.356.

⁹³ Acar, 1989, s.47.

çatışan Arap devletleri sorunları birlikte çözme kararı almışlar ve Mısır, Yemen’de bulunan askerlerini geri çekmiş ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini normalleştirmiş, Ürdün’ü de bölge ülkeleriyle iş birliği yapma konusunda zorlamıştır.⁹⁴

Altı Gün Savaşı’ndan sonra ağır yenilgi alan Arap devletleri İsrail’e karşı verdikleri mücadelede yeni taktikler geliştirmeye başlamıştır. İki tarafında ortak bir noktada buluşamaması ve iki tarafta da husumetin giderek artması sonucunda yıpratma savaşları meydana gelmeye başlamıştır. Ağustos 1967’de yapılan Araplar Zirvesi’nde alınan kararda, İsrail tanınmayacak, İsrail ile müzakere yapılmayacak ve barış sağlanmayacak ancak Filistin halkının hakları sonuna kadar savunulacak şeklinde kararlar alınmıştır. Bunun üzerine Filistinli gerillalar Batı Şeria ve Gazze’de İsrail hedeflerine yönelik saldırılar düzenlemeye başlamışlardır. Bu saldırılar fazla etkili olmasa da, Filistin halkını bundan sonra Filistinli gruplara destek vermeye iten olay Karameh göçmen kampında yaşanmıştır. Gerillaların düzenlediği saldırıları engellemek isteyen İsrail, bölgeye büyük bir askeri birlik göndermiş, ancak İsrail askerleri büyük kayıplar verince geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu sayede popülerliği artan gerilla grupları Ürdün sınırlarında güçlenmeye başlamışlar ama Ürdün kendi topraklarında böyle bir durumun yaşanmasını istememiştir.⁹⁵ Ürdün yönetimi ve Filistinli gruplar arasında bu nedenden dolayı gerilim artmış ve Eylül 1970’de bu durum sıcak çatışmaya dönüşmüştür. Kral Hüseyin’in mülteci kamplarında FKÖ savaşçıları silahsızlandırmaya yönelik girişimi katliamla sonuçlanmıştır.⁹⁶ Bu durum karşısında Suriye birlikleri Filistinlilerin yanında olduklarını göstermek için Ürdün’ün kuzeyini işgal etmişler böylece durum bölgesel savaşa dönüşmüştür. İsrail bu durum karşısında Suriye’ye bir ultimatoom göndermiş ve Suriye birlikleri çatışmaya son vermişlerdir. Bu olay tarihe Kara Eylül olarak geçmiştir. Çatışmalardan sonra Ürdün ordusu 1971 Eylülünde kurtuluş örgütünü Ürdün’den çıkarmayı başarmıştır. FKÖ, bundan sonra karargâhını Lübnan’a taşımıştır.⁹⁷

1967 Savaşı’ndan sonra Nasır silahlı kuvvetlerini radikal değişikliklerle düzeltmeye çalışmıştır. Bu arada Sovyetler de savaş sırasındaki kayıpları telafi etmek için Mısır’ı yeniden silahlandırmaya başlamıştır. 1969 yılında Mısır, Süveyş’in sağ kanadına kadar gelip buraya asker yerleştiren İsrail’in mevzilerini bombalamış ve yıpratma

⁹⁴ Arı, 2012, s.301.

⁹⁵ Balcı, 2010, s.115.

⁹⁶ Halloum, 1989, s.21.

⁹⁷ Ilan Pappe, Modern Filistin Tarihi Tek Ülke İki Halk, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007, s.274.

savaşlarını başlatmıştır. İsrail ise tekrar en ağır şekilde karşılık vermiş ve Mısır topraklarını bombalamıştır. Bu bombardıman, Nisan 1970'e kadar devam etmiştir. Bu bombardıman son derece etkili olmuş ve neredeyse Mısır'ın hava savunmasının beşte dördü tahrip edilmiştir. Nasır da bu durum neticesinde Moskova'ya giderek uçak ve füze istemiştir. Bunun üzerine Sovyet uçakları İsrail mevzilerini bombalamaya başlamış ve İsrail hava akımları durdurulmuştur. Ancak Mısır bunula yetinmeyip, aynı yılın haziran ayında İsrail'e karşı yerden havaya atılan (Surface to Air Missiles) SAM2 ve SAM3 füzelerini kullanmıştır. Olayların daha fazla tırmanmasını istemeyen ABD devreye girerek taraflar arasında uzlaşmanın sağlanması için çalışmalara başlamıştır.⁹⁸ ABD Dışişleri Bakanı William Rogers'ın çabaları sonucunda taraflar arasında 242 sayılı karar üzerinde görüşmeler başlamıştır. Ancak İsrail bir anlaşma sağlanmadan işgal ettiği bölgelerden çıkmamakta kararlı olduğunu açıklamıştır. Washington'un İsrail'e garanti vermesi üzerine 8 Ağustos 1970'de ateşkes imzalanmıştır.⁹⁹ 28 Eylül 1970'de Nasır'ın ani ölümüyle yerine ılımlı bir lider olan Enver Sedat'ın gelmesiyle barış girişimleri başlamıştır. Nasır'ın ölümü ABD'nin barış girişimlerinden daha çok işe yaramıştır. 1972 yılında girişilen barış girişiminde, İsrail'in Sina'dan kısmi çekilmesi karşılığında Mısır'ın da Süveyş Kanalı'nı tekrar İsrail'in kullanımına açması istenmiştir. Ancak İsrail taviz konusunda adım atmamış ve ABD'nin İsrail'i Ortadoğu'ya açılan anahtarı olarak görmesi ve onu zayıflatmak istememesi Enver Sedat'ı barış planı için tekrar düşünmeye sevk etmiştir.¹⁰⁰

1.6. 1973 Arap- İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı)

1973 Arap-İsrail Savaşı Mısırlılar için önemli bir savaştır. Diğerlerinden farklı olarak bu savaş Araplar tarafından sürpriz bir saldırı ile başlatılmıştır. Bu savaşın amacı artık İsrail'i haritadan silmek değil önceki savaşlarda kaybedilen toprakları geri almaktır. Enver Sedat, kaybedilen toprakları geri almanın yanında Nasır'ın bıraktığı saygınlığı ve prestiji tekrar kazanmak istemiştir.¹⁰¹

6 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye sürpriz bir saldırı ile savaşı başlatan taraf olmuşlardır. Bu savaş, Müslümanların kutsal ayı olan Ramazan ayına ve aynı zamanda

⁹⁸ Armaoğlu, 2018, s.360.

⁹⁹ Arı, 2012, s.305.

¹⁰⁰ Balcı, 2010, s.115.

¹⁰¹ Armaoğlu, 1994, s.359.

Yahudiler için de kutsal olan Yom Kippur bayramına denk gelmesi nedeniyle Yom Kippur ya da Ramazan Savaşı olarak adlandırılmıştır.¹⁰² Mısır ve Suriye iki ayrı cephede harekete geçmişlerdir. 10 Ekim'e kadar Mısır, Sina'nın yarısını, Suriye ise kaybettiği toprakları geri almış hatta ileriye kadar gitmiştir. Savaşın ilk iki gününde önemli başarılar elde eden Araplar, İsrail'in karşı saldırıları ile üstünlüklerini kaybetmişlerdir. Mısır'ın amacı daha ileriye gitmek değil belirli bir hatta durmak ve İsrail'i barış için zorlayarak uluslararası diplomasinin devreye girmesini beklemektir. Ancak Mısır'ın bu politikası İsrail'e sadece zaman kazandırmıştır. İsrail kuvvetleri ağır kayıplar vermesine rağmen 11 Ekim'de tekrardan hava üstünlüğünü ele geçirmiş ve karadan da ilerleyerek Golan Tepelerini geri almıştır. 13 Ekim'de de Mısır cephesine yönelen General Ariel Şaron, Süveyş Kanalı'nın batısına geçmeyi başarmış ve Mısır'ın III. Ordusunu kuşatarak Mısır ile bağlantılarını kesmiştir.¹⁰³

Savaşın bu denli tehlikeli boyutlar alması, BM Güvenli Konseyi'ni harekete geçirmiştir. 21 Ekim 1973 tarihinde ateşkes ilan edilmiş ve daha önce alınan kararlara uyulması gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Sovyetler, bölgeye Amerika ile birlikte oluşturulacak ortak bir birliğin girmesini önermiş ancak ABD bu öneriyi kabul etmemiştir. Sovyetler ise tek başına asker göndereceğini belirtmiş ve ABD alarma geçmiştir. Durumların ciddi boyut kazandığını fark eden BM Barış Gücü (UNEF) çatışanların arasına girmiş ve durumu yumuşatmaya çalışmıştır.¹⁰⁴ Tarafların da kabul etmesiyle birlikte 22 Ekim 1973'te BM Güvenlik Konseyi 338 Sayılı Kararı almış ve ateşkes yürürlüğe girmiştir. Ateşkese riayet etmeyen İsrail, Mısır III. Ordusuna tekrar saldırınca bu durum ABD ile Sovyetleri karşı karşıya getirmiştir. Zaten söz konusu iki ülke yaptıkları silah yardımlarıyla bir nevi savaşa dahil olmuşlardır. Bunun üzerine 25 Ekim'de BM Güvenlik Konseyi taraflar arasına BM askerlerinin yerleştirilmesine 340 Sayılı Karar ile karar vermiştir.¹⁰⁵

340 sayılı kararla savaş sona ermiş ancak bu savaşın kazananı olmamış ve barış yine sağlanamamıştır. Barışı sağlamak için ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Tel-Aviv ile Arap ülkelerinin başkentleri arasında mekik diplomasisini yürütmeye

¹⁰² Armaoğlu, 1994, s.359.

¹⁰³ Arı, 2012, s.317.

¹⁰⁴ Sander, 1996, s.482.

¹⁰⁵ Armaoğlu, 2018, s.368.

başlamıştır. Bu diplomasi, ilk meyvesini 18 Ocak 1974'te vermiş ve iki devlet de birbirine sürpriz bir saldırı yapmayacaklarına dair anlaşmaya varmışlardır. Böylece İsrail-Mısır Ayırma Anlaşması'nın ilki gerçekleşmiş olmuştur. Anlaşmaya göre İsrail, Kanal'ın batı yakasında bulunan askerlerini çekecek buna karşılık olarak da Mısır füzelerini kaldıracak ve taraflar arasına BM Barış Gücü yerleşecektir. Kissinger'in çabalarıyla 31 Mayıs 1974'de İsrail-Suriye Ayırma Anlaşması da imzalanmış ve İsrail 1967'de işgal ettiği bir parça topraklardan çekilmeyi kabul etmiş ve yine her iki devlet arasındaki tampon bölgeye BM Barış Gücü yerleşmiştir.¹⁰⁶

Kissinger'in sürdürdüğü bu diplomasi ABD için Ortadoğu diplomasisinde büyük bir başarı sayılmıştır. 1967 Savaşı'ndan sonra Mısır dahil diğer Arap devletleri, ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ancak 1974 anlaşmasından sonra ilişkiler tekrar kurulmaya başlamıştır.

Savaş sonrasında İsrail'in yenilmez bir devlet olduğu ve Arap Ülkeleri'nin de sahip oldukları petrolü uluslararası arenada bir silah olarak kullanılabileceği anlaşılmıştır. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), 1967 Savaşı'ndan sonra İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkması ve Filistinlilere meşru haklarını verene kadar petrol üretimini belirli oranlarda kısma karar vermişlerdir. Keza uygulanan ambargodan önce 4.75 dolar olan petrolün fiyatı 12.21 dolara yükselmiş bu durum ABD'de tedirginlikle karşılanmıştır.¹⁰⁷ Petrol fiyatlarının artması ve üretimin azalması tüm dünyada ekonomi piyasalarını alt üst etmiş ve bunun sonucunda dünyada ilk petrol krizi yaşanmıştır.¹⁰⁸ Bu krizden en çok etkilenen İsrail'den ziyade Batı dünyası ve ABD olmuştur.

OAPEC ülkeleri üretimi azaltmış ve İsrail ve Batı'ya karşı petrolü silah olarak kullanmışlardır.¹⁰⁹ Ancak, Petrolün silah olarak kullanılması uzun sürmemiştir. Çünkü Venezuela, Endonezya, Nijerya gibi alternatiflerin olması Araplar arasındaki dayanışmayı sarsmış ve petrolden gelen büyük gelirleri göz ardı etmek istememişlerdir.

¹⁰⁶ Arı, 2012, s.322.

¹⁰⁷ Sefer Yılmaz ve Duhan K. Kalkan, "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", ANKASAM, c.1, s.3, 2017, s.185

¹⁰⁸ Ali Oğuz Diriöz, Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika, Ortadoğu Analiz Dergisi, C:4, S:37,2012,s.36.

¹⁰⁹ Mahir Etyemez, Türkiye'de Petrol Gerçeği, Kaynak Yayınları, İzmir, 2006, s.365.

Arapların uyguladığı bu petrol ambargosundan sonra gelişmiş ülkeler alternatif enerji kaynaklarına yönelmişler ve bunun üzerine Uluslararası Enerji Ajansı kurulmuştur.¹¹⁰

1.7. Camp David Anlaşması

1970’de Mısır yönetimine Enver Sedat’ın gelmesiyle Ortadoğu’da yeni gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Enver Sedat, Nasır’ın aksine ABD’nin desteğine önem veren bir kişi olmuştur. ABD’ye yakınlaşması Sovyetlerden uzaklaşmasına neden olmuştur. 1972’de Sovyet teknikerlerini ve uzmanlarını kovmuş, 1976’da Sovyetlerle imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasını feshetmiştir.¹¹¹ 19 Kasım 1977’de Kudüs’ü ziyaret etmesi barış için atılan ilk adım sayılmıştır. Bu ziyareti bazı Arap ülkeleri tarafından desteklense de genel olarak Arap ülkelerinden büyük tepki almıştır. Sedat’ın gerçekleştirdiği bu ziyaret barış yolunda atılan önemli bir adım olmuştur.¹¹²

1976 yılında ABD’de yapılan seçimleri Jimmy Carter’ın kazanması ile birlikte Ortadoğu yeniden hareketlenmiştir. İsrail’de, katı tutumlarıyla tanınan Menahem Begin 1977 Haziran’da iktidara gelmiştir. Begin, Batı Şeria ve Gazze’den çekilmenin söz konusu olmadığını defalarca duyurmuş, işgal edilen toprakların geri verilmesine karşı bir tutum sergilemiş ancak Mısır-İsrail barışını imzalamıştır.¹¹³ Mısır ile İsrail arasında diyalog başlamış lakin bunu sürdürmek kolay olmamıştır. Begin’in Mısır ziyaretinde, barış görüşmeleri ve toprak meseleleri üzerine konuşulmuş ancak bir sonuca varılamamıştır. ABD araya girerek uzlaştırma çabalarında bulunmuş ama İsrail, Batı Şeria’da bir Yahudi yerleşim merkezi kurmaya başlayınca bu durum hem Mısır hem de ABD ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. ABD, İsrail’in işgal ettiği bölgelerden çekilmesini ve bunun karşılığında da İsrail’in varlığının tanınmasını istemiştir. ABD bu durumu barış için engel olarak görürken, Mısır ve Suudi Arabistan’a F5 uçaklarını satmaya karar vermesi İsrail ile ilişkilerini iyice bozmuştur. Hem Mısır hem de ABD ile ilişkileri bozulan İsrail, ABD’nin tekrar araya girmesi ile Washington yakınlarındaki Camp David’de müzakere masasına oturmuştur. 5 Eylül 1978’de başlayan görüşmeler 17

¹¹⁰ Armaoğlu, 2018, s.365.

¹¹¹ Arı, 2012, s.326

¹¹² Edward S. Walker, “Great Expectations and a Cold Peace”, The Middle East Institute Viewpoints: The Legacy of Camp David 1979–2009, The Middle East Institute, Washington DC, 2009, s.10.

¹¹³ Arı, 2012, s.327.

Eylül’de sona ermiştir. ABD’nin de tanık olarak yer aldığı müzakere sonucunda anlaşma imzalanmıştır.¹¹⁴

Camp David’de gerçekleşen bu görüşme son derece titizlikle yürütülmüş ve görüşme boyunca bütün delegelerin dünya ile bağlantıları koparılmıştır. Bütün taraflar adına açıklamalarda bulunmak için tek bir Amerikalı görevlendirilmiştir. 6-7 Eylül’de görüşmeler ortak yapılmış ancak bundan sonraki görüşmelerde Başkan Carter iki lider arasında mekik dokuyarak dolaylı olarak görüşmüştür. İlk iki gün çok gergin gerçekleşen toplantılar sonucunda ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve Carter bu duruma son vermek için harekete geçmiştir.¹¹⁵ Camp David Anlaşması esas itibari ile iki Çerçeve Anlaşmasından ve Eklerinden oluşmaktadır. Bunlar, Ortadoğu Barışı için Çerçeve Anlaşması ve Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması şeklindedir.

Ortadoğu Barışı için Çerçeve Anlaşmasına göre: Ortadoğu’da barış ve güvenlik sağlanacak, Batı Şeria ve Gazze halkı için 5 yıllık bir özerk yönetim seçilecektir. Kurulacak olan özerk yönetimin görev ve yetkilerinin belirlenmesi açısından önemli olan belgeye göre, Mısır, İsrail ve Ürdün’de bulunan Filistin temsilcilerinin katılacağı müzakerelerin üç aşamalı yapılması kararlaştırılmıştır. Üç aşaması olan bu planda ilk olarak kendi kendini yönetecek olan otoritenin yetkileri belirlenecek ve nasıl seçileceğine dair kurallar oluşturulacaktır. Özerkliğin kurulmasının ardından geçiş dönemi başlayacak ve İsrail’e ait olan askeri yönetim kaldırılacak ve kurulacak olan özerk yönetim İsrail askeri yönetiminin yerini alacaktır. Geçiş aşamasından üç yıl sonra Batı Şeria ve Gazze’nin statüsünü belirlemek adına tekrar müzakere düzenlenecektir. Tüm bu süreçlerde Ortadoğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşmasında hiçbir konuda kesin görüş birliğine varılamamıştır. İsrail’in işgal ettiği bölgelerden çekilmesine karar verilmiştir. Ancak hangi bölgeden çekilmesi gerektiği veya ne kadar çekilmesi gerektiği konusunda kesin bir karara varılamamıştır.¹¹⁶

Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması, taraflar arasında üç ay içerisinde imzalanacak ve bu barış planı iki veya üç yıl içerisinde uygulanmaya konulacaktır. Bu anlaşmada BM Güvenlik Konseyi’nin 242 sayılı kararı göz önünde bulundurulacaktır. Anlaşmaya göre İsrail, Sina Yarımadası’ndan tamamen çıkacak ve bölge tekrardan

¹¹⁴ Armaoğlu, 2018, s.372.

¹¹⁵ Armaoğlu, 1994, s.408.

¹¹⁶ Arı, 2012,s.331-332.

Mısır'ın idaresine bırakılacaktır. Aynı zamanda Sina Yarımadası'nın belirli noktaları askeri operasyondan ve askerden arındırılacaktır. Süveyş Kanalı üzerinden gerçekleştirilecek seferler BM güçleri tarafından denetlenecektir. Süveyş Kanalı'nın statüsü 1888 İstanbul Anlaşmasına göre düzenlenecektir. Tiran Boğazı ve Akabe Körfezi'nden de geçişler serbest olacak ve uluslararası su yolu statüsüne sahip olacaklardır. Bu anlaşmadan sonra Mısır ve İsrail arasındaki ilişkiler normalleşecektir.¹¹⁷

Ekler kısmını, taraflar arasında kesin çözüme kavuşturulamayan konularda tarafların karşılıklı tavırlarını ortaya koyan mektup teatileri oluşturmaktadır. Çözüme kavuşturulamayan konuların başında ise Kudüs'ün konumu ve Sina Yarımadası'ndaki Yahudi yerleşim yerleri gelmektedir. Yahudi yerleşim yerleri konusu İsrail tarafından mecliste alınacak karara bırakılmış Mısır'da bunun üzerine Yahudi yerleşim yerlerinin boşaltılmaması halinde Çerçeve Anlaşmalarından çekileceğini duyurmuş ve Barış Anlaşmalarına da katılmayacağını vurgulamıştır. Kudüs meselesinde ise Mısır, Doğu Kudüs'ün Filistin'in ayrılmaz parçası olduğunu savunmuş, Kudüs'ün konumunu değiştirmeye yönelik girişimlerin geçersiz olduğunu belirtmiştir. İsrail ise Kudüs'ün 1967 yılında aldıkları bir kararla İsrail'in başkenti yaptıklarını açıklamış ancak bu durumu ABD desteklememiştir. Anlaşmaya Arap devletleri ve SSCB sert tepki göstermiş ve bu anlaşmayı kendi davalarına yapılmış bir ihanet olarak görmüşlerdir.¹¹⁸

İsrail yapılan tüm uyarı ve anlaşmalara rağmen Yahudi yerleşim merkezlerini Filistin toprakları üzerinde inşa etmeye devam etmiştir. Kudüs konusunda da anlaşmaya varmamış ve Filistin Devleti'nin kurulmasına kesinlikle taviz vermemiştir. Mısır ise özellikle Filistin konusunda anlaşamamalarından dolayı barış konusunda ileri bir adım atmamıştır. Ancak Başkan Carter'ın olaylara tekrar müdahil olmasıyla 26 Mart 1979'da barış anlaşmasını imzalamışlardır.¹¹⁹ 1980 yılında İsrail Parlamentosu temel yasa ile Kudüs'ü başkent ilan etmişlerdir. BMGK de bu durum üzerine 478 sayılı kararı almış ve İsrail'in tek taraflı aldığı bu kararı kınamış ve bu eylemi tanımadığını duyurmuştur. Diplomatik temsilci gönderenleri de geri çekmesi konusunda uyarmıştır.¹²⁰

¹¹⁷ Kerim Erdem Dinçer, Ekim 1973 Savaşından 1978-1979 Camp David Sürecine Kadar Gelişen İsrail-Mısır Siyasi İlişkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020, s.71.

¹¹⁸ Arı, 2012, s.333.

¹¹⁹ Armaoğlu, 2018, s.373.

¹²⁰ Mehmet Öztürk, "Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C:8, S:4, 2019, s.2885.

Bu anlaşmanın imzalanmasıyla İsrail'in kuruluşundan bu yana sürmekte olan savaş hali artık son bulmuştur. Arap dünyası ve özellikle FKÖ bu anlaşmayı çok sert bir dille eleştirmiş ve Mısır'a karşı hem siyasi hem ekonomi alanında boykot kararı almışlardır. Batı dünyası Mısır'ı desteklerken Suriye, SSCB ile daha yakın temaslar kurmuş hatta 1980'de Dostluk ve İşbirliği anlaşmasını imzalamışlardır.¹²¹ Arap Birliği devletleri Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesmiş Birliğin merkezini Tunus'a taşımış ve Mısır'ın üyeliğini askıya almışlardır. Arap dünyasında yalnız kalan Mısır, ABD tarafından ekonomik yardım almıştır.¹²²

Bu anlaşma ile ilk defa bir Arap devleti İsrail'i tanımıştır. Savaş durumuna artık son verilmiş ve İsrail eski sınırlarına dönmeyi kabul etmiştir ve Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilmiştir. Anlaşmaya göre, taraflar birbirlerinin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliklerine saygı gösterecek ve barış içinde yaşayacaklardır. Ayrıca Süveyş Kanalı'nın 1888 Anlaşması'na göre İsrail'in kargo gemileri içinde serbest olmasına karar verilmiş ve Tiran Boğazı ile Akabe Körfezi'nin de uluslararası su yolu olduğu kabul edilmiştir.¹²³

Arap ülkelerinin İsrail'e karşı olan düşmanca görüşleri 1990'lara kadar devam etmiştir. 1971 yılında bağımsızlığını kazanan BAE de İsrail'e karşı düşmanca görüşlerini hep dile getirmiştir. BAE'nin ilk başkanı Şeyh Zayed Bin Sultan Al Nahyan, Akhbar al-Youm Gazatesi'ne verdiği bir röportajında: İsrail'in yayılmacı politikaları ve Siyonizm'in ırkçı planları, doğal kaynaklar açısından zengin olan tüm Arap ülkelere karşıdır. Arap Ülkeleri, İsrail'e karşı kendi rolünü oynamadıkça ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri sürece Siyonizm'in savaş tehlikesinden dolayı güvende olmadığını açıklamıştır.¹²⁴ Aynı görüşleri benimseyen Suudi Arabistan'ın kurucu kralı olan Kral Abdülaziz El-Suud, ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower ile yaptığı görüşmede Komünistlerin dostları olmadıklarını ve Arapların komünizme düşman olduklarını söylemiştir. Ayrıca İsrail'i keskin bir düşman olarak gördüklerini de açıklamıştır. İsrail'e petrol satışı yapmayacağını da yazılı olarak belirtmiş ve İsrail ile iş birliğine kesin bir

¹²¹ Armaoğlu, 2018, s.374.

¹²² Sander, 1996, s.488.

¹²³ Arı,2012, s.335.

¹²⁴ Kristian Coates Ulrichsen, "Isreal and the Arab Gulf States: Drivers and Directions of Change", Center for the Middle East, 2016, s.3.

şekilde karşı çıkmıştır.¹²⁵ Diğer Körfez ülkeleri de aynı görüşleri benimsemiş İsrail'in Filistin'e karşı olan politikalarını eleştirmişlerdir. Körfez ülkelerinin İsrail'e karşı olan düşmanca tutumları 1990 yılına kadar devam etmiştir. Kurucu kralların vefatından sonra yönetici elitin nesil değiştirmesi ile Körfez'in İsrail'e olan bakışı değişmeye başlamıştır. 1970 ve 1980'lerden beri iktidarda bulunan yönetici kadronun yerini temkinli siyasi reformları olan ve daha geniş ekonomik liberalleşme programlarını başlatan genç nesil almıştır. BAE'de, siyasi reformlarla kapsamlı ekonomik liberal programları hayata geçiren yönetici elit İsrail'i iş birliği yapılması gereken önemli bir aktör olarak görmeye başlamıştır. Bu noktada ABD ile yakın ilişkileri bulunan Körfez ülkelerinin ABD'nin bölgedeki devletler ile İsrail arasında ittifak kurmalarını istemesi de büyük önem taşımaktadır.¹²⁶ Körfez ülkelerinde yönetime gelen yeni reformist elitler Gazze Şeridi'nde devam eden şiddete rağmen İsrail ile bölgesel rakibi olan İran'a karşı sessizce yakın işbirliği içerisine girmişlerdir. İsrail, Suudi Arabistan ve BAE bölgedeki İran politikalarına ilişkin endişeleri ve ABD'den bekledikleri korumanın boyutu konusunda bir araya gelmişlerdir. Suudi Arabistan'ın Veliaht Prensi Muhammed bin Salman, Atlantic Dergisi'ne verdiği bir röportajda İsraillilerin "kendi topraklarına sahip olma hakkının olduğunu" söylemiştir. Güvenlik sorunları İsrail ve Körfez ülkelerinin merkezinde yer almış ve terörizmle savaşmak için iş birliği içerisine girmişlerdir. Muhammed bin Salman'ın Trump'ın damadı olan ve aynı zamanda Ortadoğu elçisi olan Jared Kushner ile yakın bağları vardır. Ayrıca Kushner'in İsrail ile de bağlarının olması Suudi Arabistan, BAE ve İsrail üçlüsünün İran'a karşı pozisyon almasında etkili olmuştur. Hatta bu işbirliğine "Kushner Nexus" adı verilmiştir. Körfez ülkelerindeki yeni elitler, ülkelerini modernize etmek ve halkları için daha iyi yaşam sunmak için yeni ittifaklar içerisine girmişlerdir.¹²⁷ İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki diplomatik temaslar esasen 1991 yılında gerçekleşen Madrid Arap-İsrail Barış Konferansı'ndan sonra geçici olarak başlamıştır.

1991 Madrid Konferansı'na kadar Ortadoğu'da iç krizler ve çok önemli sonuçlar doğuran dış müdahaleler yaşanmıştır. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinliler,

¹²⁵ Mehmet Rakipoğlu ve Menderes Kurt, "Suudi Arabistan-İsrail Örtülü İttifakını Anlamlandırmak", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, C:6, S:2, 2019, s.103.

¹²⁶ Ulrichsen, 2016, s.3-4.

¹²⁷ Thomas Seibert, "Trump Administration Seen As Nudging Israel, Gulf Countries Towards Closer Ties", The Arab Weekly, 27.05.2018, <https://the arabweekly.com/trump-administration-seen-nudging-israel-gulf-countries-towards-closer-ties>, (14.09.2022).

İsrail işgaline son vermek ve bağımsız bir Filistin Devleti için kitleler halinde ayaklanmaya başlamışlardır. İntifada adı verilen bu ayaklanma beş yıl sürmüştür. 1986'dan 1992 yılına kadar İsrail'in başbakanlığını yapan İzak Şamir, İsrail'in bütün topraklarının Yahudi devletinin altında olmasını istemiştir. İzak Şamir rejimi, yeni yerleşim yerlerinin yanında Filistin halkını soyutlayıp onlara boyun eğdirip topraklarını ilhak etmek istemiştir. İsrail güvenlik güçleri siyasal eylemde bulunacağını düşündüğü herkesi sınır dışı etmiş, tutuklama emri olmadığı halde tutuklamalarda bulunmuştur. Bu durum Filistin halkında biz işgal altındayız bilinci uyandırmış ve işgale karşı direniş göstermişlerdir. İsrail'in işgalini reddeden bu direniş Filistinlilerin kendi kaderini tayin etme hakkı olarak ayaklanmaya dönüşmüştür.¹²⁸

İntifada'yı ateşleyen olay ise, 9 Aralık 1987'de yaşanmıştır. Gazze'de bir İsrail askeri aracının yaptığı kaza sonucu 4 Filistinlinin ölmesi ve 7 kişinin yaralanması ile olay tüm ülkeye yayılmış ve başta Filistinli gençler olmak üzere birçok Filistinli İsrail'i protesto etmeye başlamıştır. İsrail askerinin, göstericilerden bazılarını öldürmesiyle beraber önce Gazze daha sonra Batı Şeria ayaklanmıştır. Filistin halkı bıçak ve silah kullanmamak için bilinçli bir şekilde çaba sarf etmiş, taş ve sapanlarla İsrail ordusuna karşı çıkmışlardır. İntifada'nın amaçlarını protestocular on dört maddelik bir planla sunmuşlardır. İsrail'in yerleşim birimi kurmasına son vermesi gerektiğini ve Araplara ait olan toprakların alınmasına son verilmesini ve Filistinlilerden alınan özel vergilerin son bulmasını istemişlerdir. En önemlisi ise, İsrail'in, FKÖ liderliğinde bağımsız bir Filistin Devleti'ni tanınmasını istemişlerdir.¹²⁹ Taş atan Filistin gençlerinin karşısına silahlı İsrail askeri çıkmış, silahsız olan Filistin halkına ateş açmış ve bu durum televizyon kanallarına yayılınca İsrail yönetimine karşı eleştiriler artmıştır. İntifada olayı, Filistin sorununun uluslararası arenada dikkate alındığı ilk gelişme olmuştur. İsrail bu durumdan dolayı dünya kamuoyu karşısında kötü imaj çizmiş ve bu yaratmış olduğu imajdan dolayı barış sürecine yaklaşmıştır.¹³⁰

¹²⁸ Cleveland, 2004, s.520-521.

¹²⁹ Cleveland, 2004, s.522.

¹³⁰ Zuhale Çalık Topuz, "Trump Dönemi Değişen Dengelerin Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi", Akademik Ortadoğu, C:13, S:1, 2018, s.110.

1.8. 1991 Madrid Konferansı

30 Ekim 1991 yılında gerçekleşen Madrid Konferansı, Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü için barış sürecini başlatan ve Ortadoğu’da kalıcı barış için atılan ilk kapsamlı adımdır. Arap-İsrail çatışmasını çözümlemek için Sovyetler Birliği’nin desteğini alan ABD yönetimi; İsrail, Filistin, Suriye, Lübnan ve Ürdün’ün diplomatik bir ortamda bir araya gelmelerini sağlamıştır. Madrid Konferansı, İsrailliler ile Filistinlileri yeni düzeyde ilişkiye sokan önemli bir adımdır. İsrail, Filistin yönetimi ve henüz egemenliğini tanımamış olan komşu ülkeleri ile barışı görüşmek üzere ilk kez bir araya gelmiştir.¹³¹

Konferans iki turlu görüşmelerden oluşmuştur. Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki sorunları çözmek için çok taraflı görüşmeler ve ülkelerin İsrail ile yaptıkları ikili görüşmeler şeklinde gerçekleşmiştir. Çok taraflı görüşmelerde, İsrail ve Arap ülkeleri arasında geçmişten gelen sorunları çözmek ve bölgeyi yakından ilgilendiren ekonomik iş birliğinin yanında, mülteciler, çevre, su, silahsızlanma, bölgesel güvenlik gibi sorunlar ele alınmıştır. Bu görüşmelerin temel amacı, bölgeyi etkileyen sorunları çözmek ve barışı sağlayarak iş birliğini geliştirmektir. Çok taraflı yapılan görüşmelerde kesin sonuca varılamamış ancak Arap devletlerinin tutumlarındaki farklılık dikkat çekmiştir.¹³²

İkili görüşmeler, İsrail-Ürdün, İsrail-Lübnan ve İsrail-Suriye arasında gerçekleşmiştir. Filistin halkını ise, Filistin-Ürdün delegasyonu temsil etmiştir. İsrail ile Ürdün arasında 13 Eylül 1993’te Ortak Gündem Belgesi, 26 Ekim 1994’te ise Ürdün-İsrail Barış Anlaşması imzalanmıştır. Filistin-İsrail arasındaki müzakereler ise bu kadar başarılı olmamıştır. Filistin-İsrail müzakeresini başarısızlığının üç nedeni vardır. Bu nedenlerin ilki, İsrail’in Filistin halkını temsil eden FKÖ’yü terörist olarak nitelendirmesidir. FKÖ ise Filistin Milli Misakı’nda yer alan ‘İsrail yok oluncaya kadar mücadele devam edecektir’ karar maddesini Misak’tan kaldırmamak için direnmiştir. İkinci olarak, Sovyetler’in dağılmasının ardından çok sayıda Yahudinin, İsrail Hükümeti tarafından işgal edilmiş Filistin topraklarına yerleştirilmesidir. Üçüncü olarak ise Filistinli

¹³¹ Cleveland, 2004, s.547-548.

¹³² The Madrid Peace Conference, Journal of Palestine Studies, C:21, S:2, 1992, s.121.

terör örgütlerinin İsrail topraklarına yönelik saldırıları müzakere sürecinin başlamışını engellemiştir.¹³³

Konferansın açılışı Madrid’de yapılmış daha sonra ise Washington’da devam etmiştir. Madrid sonrası görüşmelerde de konu İsrail’in 1967’de işgal ettiği topraklardaki yerleşim politikası olmuştur. ABD yönetimi bu sefer İsrail’in bu yerleşim faaliyetlerine karşı sert bir tutum sergilemiştir. Konferans boyunca da devam eden bu tutum İsrail ile ABD’yi sert tartışmalara sokmuş ve ABD vereceği 10 milyar dolarlık krediyi geri çekmiştir. İsrail Başbakanı İzak Şamir’in bu tavrı İsrail’in kuruluşundan bu yana ABD-İsrail arasındaki en ciddi gerilimi yaratmıştır.¹³⁴ 1992 yılında İsrail’de yapılan seçimi sonucunda “toprak karşılığı barış” sloganını benimseyen ve İzak Şamir’e göre daha ılımlı bir politika izleyen İzak Rabin iktidara gelmiş, böylece süreç hız kazanmaya başlamıştır. Madrid Konferansı ile yumuşamaya başlayan ilişkiler, Rabin’in iktidara gelmesi ve ABD’nin baskısı ile yedi yıl sürecek olan barış sürecine doğru ilerlemeye başlamıştır. Filistin ve İsrailli yetkililer Ocak 1993’ten itibaren Oslo’da gizli görüşmelere başlamışlardır. İsrail, bu süreçte işgal edilen topraklardaki kontrolü sağlayacak kurumun FKÖ olduğunu kabul etmiş ve FKÖ’yü resmen tanımaya giden sürecin önünü açmıştır.¹³⁵

1991 Madrid Barış Konferansı’nda İsrailli yetkililer ile görüşmelere gözlemci olarak katılan Körfez ülkelerinin yetkilileri ilk kez resmi olarak bir araya gelmişlerdir. Körfez ülkeleri, bölgesel istikrar için aranan İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözümünde büyük bir çıkara sahip olmuştur. Körfez ülkeleri de İsrail’i meşru devlet olarak görmemiş ancak, İsrail olmadan bir Ortadoğu’nun da gerçekçi olmayacağına inanmışlardır. Filistin meselesi Körfez ülkelerinin kanayan yarası olmuştur çünkü kraliyet ailelerine karşı artan radikal ve İslami muhalefet petrol gelirlerinin büyük bir kısmını ellerine almış ve Filistin ile stratejik ilişkiler kurmaya başlamıştır. Körfez ülkeleri anlaşmazlığın çözümü için iki devletli çözüm fikrini FKÖ’den önce kabul etmiştir.¹³⁶

¹³³ Çağrı Erhan, “Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:56, S:2, 2001, s.173.

¹³⁴ Cleveland, 2004, s.548.

¹³⁵ Özge Özkoç, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:64, S:3, 2009, s.178.

¹³⁶ Uzi Rabi ve Chelsi Mueller, “The Gulf Arab States and Israel Since 1967: From ‘No Negotiation’ to Tacit Cooperation”, British Journal of Middle Eastern Studies, C:44, S:4, 2017, s.583.

1.9. Oslo Barış Süreci

Madrid Barış Konferansı'nı devam ettirmede sorunlar çıkaran ve ABD ile ilişkilerini çıkmaza sokan İzak Şamir'in yerine, barış sürecini canlandırmayı hedefleyen ve Filistin'e özerk yönetim hakkını dokuz ay içerisinde vereceğini iddia eden İzak Rabin'in, 1992 yılında iktidara gelmesi uluslararası arenada sürecin ilerleyeceğine dair umut doğurmuştur. Kapsamlı bir anlaşmanın yakın bir zamanda mümkün olmayacağını öngören Rabin, Araplarla uzlaşmak için bazı tavizler vermeye de hazır olduğunu göstermiştir. Ancak bu tavizlerin 1967 sınırlarına geri dönüşü kapsamayacağını belirtmiştir. Rabin, ABD ile bozulan ilişkilerini yeniden canlandırmak ve alt yapı yatırımları için gerekli olan 10 milyar dolarlık ABD kredisini alabilmek için barış görüşmelerinin yeniden başlamasını önemli bir gereklilik olarak görmüştür.¹³⁷

Bu dönemde ABD'de seçim yapılmış ve Demokrat Parti lideri Bill Clinton başkan seçilmiştir. Clinton hükümeti, barış görüşmelerinin yeniden başlatılmasını istemiştir. Başkan Clinton ve yeni Dışişleri Bakanı Warren Christopher, görüşmelere yeniden başlamışlardır. ABD'de iktidara gelen yeni yönetimin barış görüşmelerine yeniden başlamasının iki nedeni vardır. İlk neden; Araplarla İsrail arasında barış sağlanması halinde Arapların, İran ve Irak'a karşı çifte kuşatma politikasını desteklemeleri konusunda daha kolay ikna edilebilmesidir. Diğer neden ise İsrail ile Suriye ve Filistin arasında bir uzlaşma sağlınırsa İran'ın, diğer Müslüman ülkeler arasındaki kışkırtıcı faaliyetleri durdurabilmesidir. ABD yönetimi İzak Rabin'in de barış yönünde attığı adımları ve bu yönde çeşitli ödünler vermeye hazır olduğunu görmüş ve bu durumu eşsiz bir fırsat olarak değerlendirmiştir.¹³⁸

1993 yılında Arap ve İsrailli yetkililer Washington'da bir araya gelmişlerdir. Müzakerelerin bir sonuca bağlanmamasında dolayı bu toplantıdan bir şey beklenmemiştir. Bundan dolayı İsrail ile FKÖ temsilcilerinin aralarında gizli bir anlaşmaya vardıklarını açıklamaları dünyayı şaşkına çevirmiştir. Beklenmedik oluşu ve içeriği bakımından çok çarpıcı bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre: FKÖ ile İsrail arasında karşılıklı tanınma sağlanmış ve Batı Şeria ile Gazze Bölgesi'nde Filistin özerkliğinin temelleri atılmıştır. İsrail ve FKÖ temsilcilerini 1993 yılında Oslo'da bir araya gizli

¹³⁷ Itamar Rabinovich, "Waging Peace Isreal and the Arabs 1948-2003", Princeton University Press, ABD, 2004, s.43.

¹³⁸ Rabinovich, 2004, s.50.

toplantılar, normal diplomatik kanalların dışında yürütülmüştür. Norveç'teki bir araştırma enstitüsünün müdürü işgal altındaki topraklarda araştırmalarını sürdürürken, Filistinli ve İsraili yetkililer arasında doğrudan görüşme yapma fikrine sıcak baktıklarını görmüştür. Bu durum Norveç hükümetine iletilmiş ve Norveç Hükümeti gizli müzakereler için yer sağlamaya hazır olduklarını bildirmiştir. Bu daveti iki taraf da kabul etmiş ve Ortadoğu için önem arz eden anlaşmalar imzalanmıştır. İsrail Hükümeti ile FKÖ temsilcileri arasında gizli yapılan anlaşmanın aniden açıklanması dünya üzerinde şok etkisi yaratmıştır.¹³⁹

9 Eylül'de FKÖ lideri Yaser Arafat, İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres'e bir mektup göndermiş ve FKÖ'nün artık İsrail'in barış ve güvenlik içinde var olma hakkını ve BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 384 Sayılı Kararını tanıdığını belirtmiştir. Bu kararların en önemlisi ise 242 Sayılı Kararın tanınmasıdır. Çünkü daha önce FKÖ tarafından reddedilen bu kararda, Filistinlilerin hiçbir şekilde geri dönme ve kendini yönetme hakkından bahsedilmemiştir. Aynı zamanda FKÖ'nün terörden ve her türlü şiddet eylemlerinden vazgeçtiğini, FKÖ'ye bağlı bulunan unsurların sorumluluğunu üzerine aldığını ve onlardan gelecek şiddeti engelleyeceğini, şiddete yönelenleri ise cezalandıracağını belirtmiştir. Filistin Milli Misakı'nda yer alan İsrail'in var olma hakkını reddeden ifadeleri değiştireceğini yazmıştır. Şimon Peres de buna karşılık olarak İsrail'in FKÖ'yü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanıdığını belirtmiştir. Ancak haklarından hiç bahsedilmemiştir.¹⁴⁰

13 Eylül 1993'te Ürdün-İsrail Ortak Gündemiyle eş zamanlı olarak Filistin'in özerkliğini resmen tanıyan Oslo Anlaşması olarak bilinen İlkeler Bildirgesi İsrail ile Filistin arasında imzalanmıştır. İlkeler Bildirgesine göre:

- Bildirge imzalandıktan bir ay sonra yürürlüğe girecektir.
- İki tarafta, İlkeler Bildirgesi'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki ay içerisinde İsrail askeri güçlerini Gazze Şeridi ve Eriha bölgesinden çekilmesine dair bir anlaşma imzalayacaklardır. Anlaşmanın imzalanmasından sonra dört ayı geçmeyen süre zarfı içerisinde geri çekilme işlemini tamamlayacaktır.

¹³⁹ Cleveland, 2004, s.549-550.

¹⁴⁰ Gilbert Achcar, Kaynayan Ortadoğu Marksist Aynada Ortadoğu, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s.301.

- Bildirge'nin yürürlüğe girip, İsrail askerinin Gazze ve Eriha bölgesinden çekildikten sonra, İsrail askeri idaresi ve sivil yönetimi, bu bölgelerdeki yetkilerini Filistin makamlarına devredecektir. Bu yetkiler: eğitim, kültür, sağlık, doğrudan vergilendirme, turizm ve sosyal güvenlik alanlarını kapsayacaktır.
- Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistin halkının demokratik ilkelere göre kendini yönetebilmesi için Konseyin mutabık kalınan denetim ve uluslararası gözlem altında doğrudan, özgür ve genel siyasi seçimler yapılacak, Filistin polisi de kamu düzenini sağlayacaktır. Seçimler bu Bildirge'nin yürürlüğe girmesinden sonra en geç dokuz ay içerisinde yapılacaktır.
- Konsey seçimini gerçekleştirdikten sonra, İsrail kuvvetleri Arapların yaşadığı yerlerin dışında konuşlandırılacaklardır.
- Bildirgenin sorunsuz bir şekilde uygulanmasını sağlamak için İsrail-Filistin Ortak İrtibat Komitesi kurulacaktır. Ayrıca kalkınmayı teşvik etmede işbirliğinin karşılıklı yararını kabul etmek, geliştirmek ve uygulamak için de İsrail- Filistin Ekonomik İşbirliği Komitesi kurulacaktır.
- İsrail-Filistin müzakerelerinin amacı yukarıda sayılan maddelerin yanı sıra, beş yılı geçmeyen bir geçiş dönemi için Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistin Halkı için Filistin Geçici Özyönetim Otoritesi, seçilmiş Konsey kurmaktır.¹⁴¹

İlkeler Bildirgesi, Filistin halkının meşru ve siyasi haklarına yer vermesine rağmen bu hakların ne olduğu belirtilmemiştir. Yine bildirgede yer alan kesin tarihlerin aksine, Batı Şeria'daki İsrail askerinin tamamen geri çekilmesi ve yönetimi Filistin'e devretmesi son derece yavaş ilerlemiştir. İsrail askerinin Gazze ve Eriha bölgesinden çekilmesine dair imzalanacak olan Kahire Anlaşması ancak Mayıs 1994 yılında imzalanabilmiştir. Filistin Özerk Yönetimi'nin idaresini üstlenecek konsey ise henüz seçilmemiştir.¹⁴²

24 Eylül 1995'te Yaser Arafat ile İzak Rabin arasında yine gizli görüşmeler şeklinde yürütülen Oslo II Anlaşması (Batı Şeria ve Gazze Şeridi Konusunda Geçici Anlaşma) 28 Eylül'de Washington'da imzalanmıştır. Oslo II Anlaşmasına göre Batı Şeria üç bölgeye ayrılmıştır. A bölgesi, Filistin yönetiminin sivil ve askeri kontrolüne; B

¹⁴¹ İlkeler Bildirgesi'nin Metni: <https://peacemaker.un.org/israelopt-osloaccord93>, (23.04.2022).

¹⁴² Rabinovich, 2004, s.63.

bölgesi, Filistin Yönetiminin sivil ancak İsrail yönetiminin güvenlik kontrolüne; C bölgesi ise tamamen İsrail yönetimine bırakılmıştır. Batı Şeria, İsrail'in kontrolü altında kalmıştır. Anlaşmaya göre Filistin kontrolüne bırakılan alanlarda artış olsa da, İsrail'in yargı yetkisinin olduğu bölgeler tarafından kantonlara bölünmüştür.¹⁴³ Oslo II Anlaşmasına göre İsrail, Nablus, Ramallah, Tulkarem, Klakilya, Beytülhamim'den tamamen ayrılmayı kabul etmiştir. El-Halil'den ise kısmen çekilmeyi kabul etmiş ancak 3 Kasım 1995'te İzak Rabin'in köktenci bir Yahudi olan Yigal Amir tarafından öldürülmesi ile El-Halil'den çekilme oldukça yavaş ilerlemiştir. Rabin'in ölümünden sonra Şimon Peres, İsrail Başbakanı olmuştur. Ancak 1996 yılında İsrail'de yapılan seçimleri sert tutumu ve Oslo Anlaşmalarına açıkça karşı çıkan Benyamin Netanyahu kazanmıştır. Oslo'da Rabin'in benimsediği 'barışa karşılık toprak' vaadine karşılık, Netanyahu ise, 'güvenliğin sağlandığı oranda toprak' tezini benimsemiştir. El-Halil'den tamamen çıkma konusunda sorun çıkaran Netanyahu, ABD'nin baskısı sonucunda 17 Ocak 1997'de El-Halil Protokolü ile şehri boşaltmıştır. Netanyahu'nun iktidara gelmesi ile barış süreci yavaşlamıştır. Barış sürecinde sonuca ulaştırılamayan Kudüs'ün konumu ve Filistinli mültecilerin ülkelerine geri dönmesi konusunda uzlaşmaya uzak duran Netanyahu'nun tutumuna karşı, FKÖ lideri Arafat'ta İsrail ile bir anlaşma olmadan da bağımsız bir Filistin Devleti'nin ilan edileceğini açıklamıştır.¹⁴⁴

1993-2000 yılları arasında Clinton dönemi, ABD'nin İsrail-Filistin sorununun çözümünde en gayretli olduğu dönemdir. Clinton, İsrail-Filistin sorununu şahsi bir mesele haline getirmiş ve çözümü için çok uğraşmıştır. 1998 yılında Wye River Memorandumu ve 2000 yılındaki Camp David Zirvesi'nde tarafları bir araya getirerek anlaşmalarını sağlamaya çalışmıştır.¹⁴⁵ Memorandumun büyük bir kısmını güvenliğe ilişkin maddeler oluşturmuştur. Herhangi bir güvenlik sorununda İsrail kuvvetleri, Filistin Yönetimi'nin denetimine bırakılan alanlara girebilecek, kontrol noktalarından geçişleri süresiz durdurabilecek, Filistinli teröristleri her ne pahasına olursa olsun yakalayıp bulundukları yerde vurabileceklerdir. Filistin tarafı, Geçici Anlaşma'nın güvenlik düzenlemelerine ilişkin hükümlerde, İsrail tarafına yönelik terör eylemleri, suç ve düşmanlıkların, İsrail tarafının yetkisine giren kişilere ve onların desteğine karşı hareket edilmesini önlemek

¹⁴³ Sara Roy, "Why Peace Failed An Oslo Autopsy", Current History, C:100, S:651,2002, s.17.

¹⁴⁴ S.Gülden Ayman, "Filistin Çıkmazı Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği", Akademik Ortadoğu, C:3, S:2, 2009, s.49-50.

¹⁴⁵ Haydar Oruç, "ABD'nin İsrail-Filistin Politikası" Researchgate, C:114, S:17, 2014, s.4.

için gerekli tüm önlemleri almayı kabul etmiştir. Aynı şekilde İsrail tarafı da terör eylemlerini engellemek için tüm önlemleri almayı kabul etmiştir.¹⁴⁶

1999 yılının Mayıs ayında İsrail’de yapılan seçimleri Rabin’in barışı sağlamak için toprak tezini savunan Ehud Barak’ın kazanması, sorunların aşılabileceğine dair umut vadetmiştir. ABD’nin arabuluculuğuyla Filistinli ve İsrailli yetkililer arasında 4 Eylül 1999’da Şarm El Şeyh Memorandumu ile İsrail’in Batı Şeria’da çekilmesi ve Filistinli tutukluların serbest bırakılması takvime bağlanmış, nihai statü anlaşmalarına hız verilmiş bu doğrultuda 15 Şubat 2000’de nihai barışın taslağı hazırlanmıştır. 13 Eylül’de anlaşmanın sonuçlandırılmasına karar verilmiş ancak işlevlik kazanamamıştır.¹⁴⁷ Şarm El Şeyh’te gerçekleşen Memorandumun ardından önce Oslo, daha sonra Ramallah’ta görüşen Filistinli ve İsrailli yetkililer; Filistinli mülteciler, Yahudi yerleşimcileri, Kudüs’ün statüsü ve suyun paylaşımı konusunda anlaşmaya varamamışlardır.¹⁴⁸

Oslo II Anlaşması’nın seyri bir bakıma Oslo I’in tekrarı görülmüştür. Oslo Anlaşmaları, İsrail-Filistin sorunuyla ilgili kilit konularda kesin bir anlaşmayı hayata geçirmeyi başaramamıştır. Süreç nihai barış anlaşmaları yerine sadece geçici anlaşmalar üretmiştir.¹⁴⁹

2000 yılında İsrail’de yaklaşan seçimlerden dolayı Likud Partisi Lideri Ariel Şaron, Kudüs’ün ve İsrail’in Tapınak Tepesi’nin egemenliğinden ödün verdiği gerekçesi ile Ehud Barak’a gözdağı vermek için yanında çok sayıda asker ve Knesset üyeleri ile 28 Eylül 2000 tarihinde Harem-i Şerif’e gitmiştir. Bu olay İsrail-Filistin barış görüşmelerini baltaladığı gibi ülkede yeni bir gerginlik yaratmıştır. Bunun üzerine Filistin halkı protesto gösterilerine başlamış ve İsrail güvenlik güçleri gösterileri bastırmak için gerçek mühimmat kullanarak şiddet olaylarını artırmış bu durum korkunç görüntüleri ortaya çıkarmış ve yükselen öfke olayın seviyesini ve yoğunluğunu artırmıştır. Gösteriler önce Batı Şeria ve Gazze’ye daha sonra İsrail geneline yayılmıştır. Böylece El-Aksa İntifadası olarak anılan II. İntifada başlamıştır.¹⁵⁰ İntifada’nın başlaması ile Filistin-İsrail barış

¹⁴⁶ The Wye River Memorandum, Washington, D.C., 23.10.1998., <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-204357>, (25.04.2022).

¹⁴⁷ Özkoç, 2009, s.186.

¹⁴⁸ Ayman, 2009, s.51.

¹⁴⁹ Berdal Aral, “Oslo ‘Peace Process’ As A Rebuttal Of Palastinian Self Determination”, Ortadoğu Etütleri, C:10, S:1,2018, s.19.

¹⁵⁰ Lawrance Freedman, A Choice of Enemies: America Confronts the Middle East, Puplic Affairs, New York, 2008, s.339-340.

görüşmeleri yeniden çatışmaya dönüşmüş ve Oslo görüşmeleri ve Camp David Zirvesi'nin sonu olmuştur. Barış görüşmelerinin başarısızlığa uğramasının nedeni olarak Filistin halkının uzlaşmaz tavrı gösterilmiştir: İsrail, Doğu Kudüs'ün bir kısmı ile Batı Şeria'nın büyük bir kısmından çekilme teklifine rağmen Filistinli yetkililerin bunu kabul etmedikleri ileri sürülmüştür. Filistinliler ise, İntifada hareketi ile taleplerini dile getirmişler ve bağımsız bir Filistin Devleti amaçlamışlardır. Barış sürecinden bekledikleri bağımsız devletin söz konusu olmadığını görünce ayaklanmışlardır. Şaron'un iktidara gelmesi ile birlikte Ortadoğu'daki barış süreci sona ermiştir. Uzlaşmaktan ziyade şiddetin giderek arttığı bir sürece girmiştir.¹⁵¹

1991 Madrid Konferansı ile Körfez-İsrail arasındaki yakınlaşma artmış, 1993 Oslo Anlaşması ile Körfez ülkeleri, İsrail ile ticaret yapan firmalara yönelik yasağı kaldırmıştır. 1994'te Başkan Rabin, Umman'ı ziyaret eden ilk başkan olmuş Umman ve Katar'da ticaret ofisleri açmıştır. Umman'da, Tel Aviv'de bir ticaret ofisi açmış ancak II. İntifada'nın patlak vermesi ile 2000 yılında tekrar kapatılmıştır.¹⁵² 2000'lerin başında İsrail'in Umman ve Katar'a ulaşma çabaları aniden dursa da, İsrail'in Suudi Arabistan ile BAE ile olan gayri resmi ticari ilişkileri hızla büyümüştür. Suudi Arabistan ticareti serbestleştirme amacıyla İsrail'in sulama teknolojisine erişmiş, BAE'de yeni gelişen yenilenebilir enerji sektörü ve emlak piyasasından önemli miktarda sermaye girişi sağlamıştır.¹⁵³

¹⁵¹ Özkoç, 2009, s.187-190.

¹⁵² Ulrichsen, 2016, s.4s

¹⁵³ Samuel Ramani, "Israel and the Gulf", The Jerusalem Post, 26.12.2017, <https://www.jpost.com/opinion/israel-and-the-gulf-520092>, (26.04.2022).

II. BÖLÜM

ARAP BAHARI VE ÜLKELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.1. Arap Baharı Öncesi Genel Durum

Ortadoğu, günümüze gelene kadar bazı kırılma noktalarından geçmiştir. Bunlardan ilki, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı ülkelerin bağımsızlığını kazanması ve İsrail'in kurulması olmuştur. İsrail'in kurulmasıyla bölgede Arap ve Arap olmayan ayrımı, şiddet içeren bir siyaseti de beraberinde getirmiştir. Bu konuda ABD, Ortadoğu dinamiklerini belirleyen önemli aktör rolünü almıştır. ABD'nin bölgedeki en önemli çıkarı İsrail'in toprak bütünlüğü ve egemenliğinin devamlılığı olmuştur. Aynı zamanda İsrail ile yakın ilişki kurup meşruiyetini pekiştiren ülkeleri destekleyerek bölgedeki petrolün daha uyguna ve güvenli bir şekilde akışını sağlamıştır.¹⁵⁴ Arap halkı İsrail ve ABD ile işbirliği içerisinde olan liderlerini yolsuzluğa bulaşmış ve sömürgeci devletlerin işbirlikçisi olarak görmüştür. Arap halkı onurlarını zedeleyen bu liderlerden kurtulmak istemişlerdir. Arap milliyetçileri, İsrail'e karşı yenilgilerin temelinde feodal sistemin devam etmesi ve sanayileşmenin yetersiz olması gibi sebeplerin yattığını düşünmüşlerdir. İsrail'e karşı askeri gücün geliştirilmesi, tüm Arapların bir çatı altında toplanması ve birlikteliğin sağlanması gerektiği ifadelerini kullanmışlardır.¹⁵⁵

1967 Savaşı'nda İsrail'e karşı Mısır, Suriye ve Ürdün'ün ağır yenilgi alması özellikle Sina Yarımadası'nın tamamının işgal edilmesi gibi olaylar Mısır'ın itibarını zedelemiş ve Arap milliyetçiliğinin güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum Ortadoğu'da güç dengelerini değiştirmiş ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) bir güç olarak görülmeye başlanmıştır. Petrol fiyatlarının artmasıyla Petrol-Güç olarak adlandırılan bir otorite meydana gelmiş ve Mısır'ın boşluğunu doldurmuştur. Mısır'ın güç kaybetmesi ile oluşan bu boşluğu radikal ve siyasal İslam doldurmaya çalışmıştır. 1967'den beri siyasal İslam göreceli bir şekilde yükselişe geçmiştir. 1979 yılına gelindiğinde ise İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ile Batı yanlısı olmaktan çıkan İran, Ortadoğu'daki güç dengelerini değiştirmiş ve siyasal İslam sıçrama kaydetmiştir. İran İslam Devrimi'nin, Ortadoğu'daki en önemli sonuçlarından biri de, 1982'de Hizbullah'ın Lübnan'da

¹⁵⁴ Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", Ortadoğu Analiz Dergisi, C:3, S:36, 2011,s.11.

¹⁵⁵ Oktay Bingöl, "Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli güç Mücadelesinde Denge Arayışları", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C:13, S:2, 2013,s.28.

kurulmasıyla İsrail'e doğru genişleyerek, Filistin konusunda söz hakkına sahip olmasıdır. ABD, İsrail ve emperyalizme karşı olan İran, Hizbullah'ı ideolojik ve lojistik açıdan desteklemiştir.¹⁵⁶

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'e saldırması ile Ortadoğu'daki güç dengesi kırılğan hale gelmiş ve Irak, Arap Ligi'nden atılmıştır. 1991 yılında Körfez Savaşı olarak devam eden savaşta Irak güç kaybederken İran güçlenmiş ve İslam'ın savunucusu, İsrail'in düşmanı olarak anılmıştır. Savaşın kazananı ABD, bölgedeki varlığını ve etkinliğini artırmış Ortadoğu'da yeni bir düzen kurmaya başlamıştır. İlk hedefi de Arap-İsrail çatışmasına son vermek olmuştur. Bunun için ilk olarak 1991 yılında Madrid'de barış sürecini başlatmış İsrail ile komşu Arap devletleri arasında geçmişteki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için aracı olmuştur. ABD, yeni düzenini tehlikeye sokacak olan İran ve Irak'ı çevreleyerek petrol kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek ve bölgesel gücün oluşmasını engellemek istemiştir. Irak'ı, savaş sonunda BM eliyle ambargo, uçuşa yasak bölge ve Kürtleri destekleyerek çevrelemiş, İran'ı da ekonomik yaptırımları ile baskı altında tutmuştur.¹⁵⁷

2001 yılında George Bush iktidara gelmiş ve ABD'nin tek süper güç olmasını istemiş bunun için de gerekirse güç kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Clinton'ın Ortadoğu politikasını başarısız bulmuştur. Bush'un, Irak'ı işgal nedenleri; Irak'ın artık ABD'nin istekleri doğrultusunda hareket etmemesi, terörizme destek vermesi, ABD ve İsrail'e kafa tutması, bölgesel güç olma yolunda ilerlemesi ve elinde kitle imha silahlarının var olma ihtimali olarak sıralanabilir.¹⁵⁸

Anti-demokratik şartlar nedeniyle terör bölgesi olarak anılan Ortadoğu'ya demokrasi geldiği taktirde terörün biteceğini düşünen ABD, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında uyguladığı politikalarla hedefine ulaşmayı amaçlamıştır. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında kendi çıkarlarının yanında ideolojik bakış açısıyla hareket etmiştir.¹⁵⁹ ABD, İran'ın önemli düşmanlarından olan Taliban'ı ve Irak'ın işgali ile Saddam Hüseyin'i devirerek, İran'ın iki büyük düşmanını ortadan kaldırmıştır. Böylece İran'ın bölgedeki nüfuzu artmıştır. Arap ülkelerinin Filistin sorununda artık tepkisiz kalması

¹⁵⁶ Bingöl, 2013, s.29.

¹⁵⁷ Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı", Ortadoğu Analiz Dergisi, C:5, S:53, 2013, s.72.

¹⁵⁸ Altunışık, 2013, s.74.

¹⁵⁹ Altunışık, 2013, s.74.

İran'ın meseleyi sahiplenmesine neden olmuş; Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere destek vermesi, ABD ve İsrail karşıtı söylemleri Arap ülkelerindeki popülerliğini artırmıştır. Ancak İran'ın nükleer programdaki ısrarı ABD'nin tepkisine neden olmuştur. ABD, Irak'ı işgal ederek İran lehine siyasal bir boşluk yaratmıştır. Ortadoğu'da giderek artan Şii etkinliği, sadece bölgesel dengeleri değil küresel dengeleri de değiştirmiştir. Ürdün Kralı, Şii Hilali olarak adlandırdığı İran'ın, bölgede daha etkili olmasının yanında sınırlarının çok ötesinde etkiye sahip olmasından endişelenmiştir.¹⁶⁰ İşgalin başlangıcından itibaren Irak'ta önemli bir aktör haline gelen İran, Şii hükümet ile ilişkilerini geliştirirken bir yandan da Irak'taki sosyal aktörlerle iletişim içerisine girmiştir. Irak'ı istikrarsızlaştırma gücünü ABD'ye karşı koz olarak kullanmıştır. Batıya kafa tutan aykırı duruşu ile çevre ülkelerdeki halkı etkilemeyi başarmıştır. İran'ın, Arap Baharı karşısında izlediği temel hedef ise bölgedeki yükselişini sağlayan siyasi dinamiklere ve jeopolitik kazancına zarar gelmesini engellemektir. İsyanın başladığı ülkelerde yükselen hak ve özgürlük taleplerinin muhaliflere güç vermesinden ve muhaliflerin birlik olmalarından korkmuştur.¹⁶¹ Tüm bu değişimler ve görüş ayrılıkları Arap Baharı'nın önünü açmış ve sürecin hızlı ilerlemesine neden olmuştur.

2.2. Arap Baharı'nın Nedenleri

Arap Baharı ile Ortadoğu'da önceki dönemlerde etkisini sürdüren olaylara yenileri de dâhil olmuştur. En önemli gelişme ise, mevcut rejimlerin tarih sahnesinden teker teker silinmesi ve onların yerlerine halkın desteğini alan ve onların seçeceği yeni yöneticilerin gelmesi olmuştur. Diğer önemli gelişme ise, baskıcı laik yönetimler altında saf dışı bırakılan İslamcı ve liberal grupların bundan sonra meşru aktörler olabilmesi ve iktidara gelebilecek olmasıdır.¹⁶²

Kendi kaderini belirlemek isteyen insanlar, seslerini duyurmak ve haklarına kavuşmak için çaba sarfetmiştir. Arap dünyasında sokak hareketi olarak kendini gösteren bu hareketlenme rejim değişikliklerini de beraberinde getirmiştir ancak bu değişimlerden beklenen istikrar sağlanamamıştır. Arap Baharı'nda, sokak eylemlerine katılanlar yüksek eğitim almış, ekonomik olarak alt sınırlarda yaşayan, kamusal hizmetlerden yoksun ve

¹⁶⁰ Duran ve Yılmaz, "Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri", Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, (Ed. B. Duran, K. İnât, A.R.Usul), Seta Yayınları, Ankara, 2012, s.33.

¹⁶¹ Gülriz Şen, " İran ve Arap Baharı: Bağlam, Söylem ve Siyaset", Ortadoğu Etütleri, C:3, S:2, 2012, s.100.

¹⁶² Oğuzlu, 2011, s.12.

tüm bunların eksikliğinin farkında olan yeni nesil değişimin ana karakterleri olmuştur. Mevcut sistemden hoşnut olmayan kitle, hak ve özgürlükleri çerçevesinde politika uygulayacak yönetimin gelmesini istemiş ve bunun beraberinde protestolara başlamıştır. Bu protestoların en önemli aracı ise sosyal medya olmuştur. Sosyal medya üzerinden çeşitli videolar yayınlanarak halk sokaklara çağırılmıştır. Henüz internetin yoğun şekilde kullanılmaya başlanmaması üzerine Araplar arasında haberleşmenin sağlanmasında El Jazeera kanalı büyük rol üstlenmiştir. Sansürsüz yayın yapan bu kanal sayesinde Arap halkı ortak sorunlarının olduğunu fark etmiş ve Tunus'ta başlayan halk hareketi domino etkisi yaratarak tüm Arap coğrafyasında El Jazeera kanalı aracılığıyla kendini göstermiştir. Kanal aracılığıyla Arap dünyasında meydana gelen bu olayları tüm dünya duymuştur. Tunus'ta çıkan ayaklanmada rejimi destekleyen Fransa, rejimin uygulamış olduğu sert tutumu ve halkın kararlılığını gösteren yayınlar sonucunda tavrını değiştirmiştir.¹⁶³

Arap Baharı'nın çıkış nedeni her ülkede aynı olsa da süreç her ülkede aynı seyretnememiş, yöneticiler farklı tepkiler vermişlerdir.

17 Aralık 2010'da üniversite mezunu olan Muhammed Buazizi'nin seyyar satıcılık yaparken güvenlik güçlerinden gördüğü kötü muameleyi protesto etmek için Tunus'ta kendini yakmasıyla alevlenen ve Ortadoğu'nun tarihi akışını değiştiren halk ayaklanmaları kısa zaman içerisinde çevre ülkelere de sirayet etmiştir. Arap Baharı sayısız ayaklanmalara ve devrimlere ortam hazırlamış, görülmemiş bir hız ve coşkuyla bölge ülkelerini etkisi altına almış ve özgürleşme ruhunu ateşlemiştir. Çağ açan bu hareketler, şiddet ve umut kırıcı sapmalara uğramış ve dönüşümün ufku değişmiştir.¹⁶⁴ Bu hareketlenme Ortadoğu ülkelerinde rejim ve yönetim değişikliklerine ülke çapında gerçekleşen protestolara, kamu alanlarının işgaline neden olmuş, yenilenmeleri beraberinde getirmiştir. İşsizlik, usulsüzlükler, siyasi yozlaşma ve kötü yaşam koşulları pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Tunus'ta Buazizi'nin kendisini yakarak başlattığı

¹⁶³ Ali Korkmaz, "Arap Baharı Sürecinde İnternet ve Sosyal Medyanın Rolü", International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges, https://www.academia.edu/3464365/Arap_Bahar%C4%B1_S%C3%BCrecinde_%C4%B0internet_ve_Sosyal_Medyan%C4%B1n_Rol%C3%BC, s.2148.

¹⁶⁴ Paul Amar ve Vijay Prashad, "Ortadoğu'da Devrim Yapmak", Arap Baharı'ndan Kesitler: Yeni Ortadoğu'yu Anlamak, (Ed. H. Özgür Turgan), İntifada Yayınları, İstanbul, 2014, s.9.

isyan ateşi, Buazizi öldükten on gün sonra ülkenin Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin 14 Ocak'ta istifası ile sonuçlanmıştır.¹⁶⁵

Tunus'ta başlayan isyan ateşi kısa süre içerisinde Mısır'a da sıçramış rejim karşıtı protestolarda Mübarek rejiminin istifası istenmiş ve Mübarek'in attığı adımların hiçbirisi protestocuları ikna etmede başarılı olamamıştır. Bunun üzerine 30 yıllık Hüsnü Mübarek rejimi 11 Şubat 2011'de istifa etmiş ve görevini orduya teslim etmiştir.¹⁶⁶ Bu rejim değişikliği başta bölge ülkelerini rahatsız etmiş ancak özellikle Suudi Arabistan ve Camp David Anlaşması ile güneydeki sınırlarını güvenceye alan İsrail bu değişiklikten büyük endişe duymuştur. Son zamanlarda Mübarek rejimi ile işbirliğini artırmış olan İsrail, değişim sonucu Mısır ile olan barışın tehlikeye düşeceğinden ve Filistin sorununda özellikle Gazze konusunda tehditlerin artacağından korkmuştur. Bu durumdan sadece Arap ülkeleri ve İsrail değil ABD de memnun kalmamıştır. Camp David Anlaşması'ndan sonra bölgedeki önemli müttefikleri ile ilişkilerinin geleceği tedirgin etmiştir.¹⁶⁷ Arap ülkelerinin neredeyse tümü Arap Baharından etkilenmiştir ama bu süreç her ülkede aynı şekilde seyretmemiştir. Mısır, Suriye, Libya, Yemen gibi ülkelerde sert ve ağır şekilde etkilerini gösterirken Suudi Arabistan, Fas, BAE, Katar gibi ülkelerde küçük çaplı ayaklanma ve protestolar görülmüş etkileri diğer ülkelere nazaran daha zayıf kalmıştır.¹⁶⁸ Arap devletlerinin diktatörlerinden bazıları yıkılırken bazıları ise koltuklarını korumayı başarmıştır. Ancak yıkılan diktatörlerin yerine demokrasi, insan hakları ya da özgürlük gelmemiştir yeni diktatörler gelmiştir. Ekonomi, demokrasi veya hukuksal, yönetsel alanda ileriye dönük bir adım atamamışlardır. Arap Baharı'nın nedenlerini siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda incelemek daha doğru olacaktır.

¹⁶⁵ Birol Başkan, "Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21.Yüzyıl Başında Arap İsyanları", Akademik Orta Doğu, Cilt: 6, Sayı: 1, 2011, s.3.

¹⁶⁶ Başkan, 2011, s.3.

¹⁶⁷ Altunışık, 2013, s.76.

¹⁶⁸ Vural Bulut, Arap Baharı ve Müslüman Kardeşler Hareketi'ne Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2021, s.29.

2.2.1. Siyasi Nedenler

Anti-demokratik koşullar ile yönetilen Ortadoğu'da otoriter ve totaliter rejimler hâkimdir. Ortadoğu ülkelerinde iktidarın tek bir aileye dayalı olması ve bundan dolayı siyasi katılımın az olması, liderlerin iktidara geldikten sonra söylemleri ile yaptıklarının örtüşmemesi halkın liderlerine olan güvenini sarsmıştır. Sadece başkentleri önemseyen liderler diğer şehirleri görmezden gelmişler, toplumsal ve ekonomik sorunlara çözüm bulamamışlardır. Genç kesimi siyasetten uzak tutmuşlar, gençlerin sorunlarını ve menfaatlerini görmezden gelmişler; kendi çıkar ve kazançları peşinde koşmuşlardır. İktidar, uzun zaman boyunca aynı ailelerin kontrolünde kalmış, demokrasi ve cumhuriyetin olduğunu iddia eden devlet liderleri iktidarda kalabilmek için sürekli anayasayı değiştirmişlerdir. Liderler yerlerine iktidar olarak oğullarını varis olarak bırakmışlardır. Görevi babalarından devralanlar devleti atalarından kalan miras olarak görmüşlerdir. Suriye'de, Hafız Esad'ın yerine oğlu Beşar Esad gelmiş, Fas'ta, Kral Hasan'ın yerine oğlu 6. Muhammed gelmiştir. Bu durum Ürdün, Yemen, Libya ve Mısır'da da görülmüş, diktatör rejimler yerlerini oğullarına devretmişlerdir.¹⁶⁹

Serbest seçim sisteminin olmaması ve tek liderin, iktidarını onaylar şekilde seçim yapması liderlerin sonunu getirmiştir. Arap ülkelerinde seçimler şeffaflıktan ve güvenilirlikten uzak yolsuzluklarla anılır olmuştur. Ülkede İslamcılar başta olmak üzere muhalefeti yok etmek için uğraşmışlardır. İslamcı gruplara işkenceler yapılmış ve hapis edilmişlerdir. Gösteriler ve protestolara izin verilmezken meydanlarda sadece iktidarın doğum günü veya evlilik yıldönümlerini kutlamak için toplanırlardı. Bu ülkelerde muhalefet iktidarın izin verdiği kadar vardır ve bu partilerin bir hedefi de yoktur. Daha çok ticaret siyasetle iç içe geçmiş ve yasalar daha çok iş adamları için oluşturulmuştur.¹⁷⁰

Bürokrasideki rüşvetin yaygınlaşması, adam kayırma, iltimasın artması, yolsuzluğun alenileşmesi halkın ahlaki bir yönetimi özlemesine neden olmuştur.

¹⁶⁹ Turan Kışlakçı, Arap Baharı, İlim Yurdu Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.94-98.

¹⁷⁰ Kışlakçı, 2011, s.102.

İktidardaki yöneticilerin ve ailelerinin gösterişli yaşam tarzları halkın yoksulluğunu giderek artırmış, gelir dağılımındaki uçurum toplumun huzurunu bozmuş ve temel haklardaki yoksunluk şiddeti peşinden getirmiştir.¹⁷¹ Bunun sonucunda fikir ayrılığı oluşan halk da kendi arasında düşünce gruplarına ayrılmıştır. Dini gruplar dine dayalı devlet düzeni isterken, milliyetçi gruplar, Batı'ya ve İsrail'e karşı bir yönetim arzu etmişleridir. Liberal kesim, yönetimin Batı değerlerine yakın olmasını isterken, Batının emperyalizminden uzak durulmasını ve özgürlükçü bir rejimi istemişlerdir. Bu farklı grupları bir araya getiren tek ortak nokta ise yönetime karşı duyulan öfke olmuştur.¹⁷²

2.2.2. İktisadi Nedenler

Bölgede uzun zamandır iktidarda kalan diktatör rejimlerin izlediği politikalar, ekonomi politikalarının zayıf kalmasına neden olmuştur. Yolsuzluklarla çöküşe geçen ekonomi devamında işsizliği, açlığı, pahalı hayat koşullarını ve birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Siyasi olarak çöküş yaşayan halkın yaşam koşulları giderek zorlaşmış ve gıda fiyatlarının giderek artması protestoların başlamasına neden olmuştur. Ortadoğu'nun petrol kaynakları bile ekonominin gelişmesine yetmemiş, ekonomik reformlar neredeyse hiç yapılmamıştır.¹⁷³

Ortadoğu'da Arap Baharı'nı tetikleyen gelir eşitsizliği ve ekonomik sorunlar devamında işsizlik ve toplumsal çatışmaları beraberinde getirmiştir. Eğitim performansı gittikçe azalmış, özellikle lise ve dengi okullarda eğitime katılma oranı oldukça düşmüş ve özellikle kız çocukları eğitimden yoksun bırakılmıştır. Eğitim sisteminin iş gücü piyasasını istenilen çerçevede oluşturmaması, bölgenin diğer önemli sorunu olan girişimciliğin de yetersiz olmasına neden olmuştur. Eğitimli olan genç nüfusun iş bulamaması, ücret ve çalışma koşullarının kötüleşmesi ve hükümetlerin sürdürülebilir iş yaratma gibi politikalarının olmaması, refah devleti politikalarından uzak kalınması yaşam standartlarını düşürmüştür. Bağımsız ve global piyasaya entegre olamayan özel sektörün yoksunluğu diğer coğrafyalar arasında ticareti engellemiştir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Bulut, 2021, s.36.

¹⁷² Oytun Orhan, "Arap Baharı ve Türkiye", Müsiad Çerçeve Dergisi, 2011, s.23,

¹⁷³ Muhittin Taşpınar, Arap Baharı ve Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yenyüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019,s.83.

¹⁷⁴ Mohammad Ansarian, "Arap Baharı'nın Ekonomik Etkileri", Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:2, S:1, 2020, s.46.

Vergilerin artmasıyla birlikte kamu harcamalarındaki kısılma, istihdamı daraltmıştır. Yaşam şartları ağırlaşmış ve sosyal devlet arka planda kalmıştır. Arap devletlerinin Avrupa Birliği ile yaptığı ortaklık anlaşmalarında gelişme aşamasında olan kimi yerel ve orta ölçekteki sanayi şirketleri yok olmuş insanların umutları yıkılmış ve psikolojik hastalıkların çoğalmasıyla intihar vakaları artmıştır. Ekonomideki bu değişimler sosyal tabakalaşmanın artmasına neden olmuş ve iş adamları hükümetten daha fazla imtiyaz elde etmek için çalışmışlardır. Çiftçi ve işçi sınıfı ise büyük sıkıntı içerisinde girmiş ve ortaya çıkan sınıfsal değişimler öfkeyi artırmış ve devrimi tetiklemiştir.¹⁷⁵

Tüm bu sorunlara ek olarak Arap halkı, iktidar sahiplerinin Batı emperyalizminden uzak durması gerektiğini ve Ortadoğu'ya açılan kapı olarak gördükleri İsrail'e karşı uzlaşmaya çalışan değil, direnen güçlü bir iktidar sahibi görmek istemişlerdir.¹⁷⁶

2.2.3. Sosyal Nedenler

Arap Baharı'nın gerçekleştiği ülkelerin tarihine bakıldığında halk sürekli ezilmiştir. Temelde insan hakları başta olmak üzere birçok hak ve özgürlükten mahrum kalmışlardır. Batı ile karşılaştırıldığında yaşama hakları normal şartlarında altında izlemiş, iktidarlar tarafından zorlu koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Ortadoğu'da birçok darbe gerçekleşmiş ancak bunlar hiçbir sonuç vermemiştir. Halk, baskıcı yönetimden bıkmış ve bu durum onları darbeden daha güçlü olacak olan bir devrim fikrine itmiştir.¹⁷⁷

İşsizlik, yoksulluk, rüşvet ve gelir dağılımındaki eşitsizlik, kötü yaşam koşulları ve gelecek endişesi birleşince tehlike daha da büyümüştür. Halk sefalet içerisindeyken belirli seçkin zümre lüks ve bolluk içinde yaşamıştır. Bunun yanı sıra devlet mekanizması anlamını yitirmiş ve bakanların bir hükmü kalmamıştır. Siyasi ve idari makamlar akrabalık ve çıkar esasına göre pay edilmiştir. Özel çıkarlar ile toplumun çıkarları hiçbir koşulda bağdaşmamıştır. Mevcut durumlarından memnun olmayan halk tahammül sınırının sonuna gelmiş ve bazı şeylerin yolunda gitmediğini fark etmiştir. Halk bu

¹⁷⁵ Kışlakçı, 2011, s.110.

¹⁷⁶ Orhan,2011, s.23.

¹⁷⁷ Taşpınar, 2019, s.73.

durumun değişmesi için mücadeleye başlamıştır. Sosyal adaletin olmaması ve diktatörlerin hala iktidarını devam ettirmesi halkı sokağa dkmştir.¹⁷⁸

Tunus'da başlayan isyan ateşi Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçları ile bölge ülkelerine hızla yayılmış ve sosyal medyanın gücüyle insanlar doğru haberlere ulaşarak kıyas yapma imknına sahip olmuşlardır. Bu sayede daha önceden de var olan demokratik ve ekonomik sorunların farkına varabilmişlerdir. Bu durum neticesinde basına sansür uygulanmış ve sosyal medya kısıtlamaları getirilmiştir. Basına uygulanan bu sansür beklenilenin aksine Arap gençlerinin süreci daha çok sahiplenmesine ve daha iyi yönetmesine neden olmuştur. Değişim isteyen halk sosyal medya üzerinden iletişim kurmuş ve yardımlaşarak örgütlenmiştir. Diktatör rejimlerin klasik iletişim araçları üzerinden uyguladıkları baskılar ve sansrlerinden dolayı halk süreci sosyal medya üzerinden devam ettirmiştir. Muhalif gruplar internet aracılığıyla bütün dünya ile iletişime geçmeyi başarmıştır. Halkın hareketi sosyal medyada sansüre uğramadan yayınlanmıştır. Sosyal medya, isyanın geniş alanlara yayılmasında ve gösterilerin halk hareketine dönüşmesinde en etkili araç olmuştur.¹⁷⁹

2.3. Arap Baharı'ndan Etkilenen lkeler

Arap Baharı tüm Arap dünyasında etkisini göstermiştir ancak her ülkede aynı süreç işlememiştir. Tunus ve Mısır'da rejim değişikliğine sebep olurken Körfez lkelerindeki protestolar ciddi boyutlara ulaşmadan engellenmiştir. Bahreyn'deki protestolar kanlı bir şekilde Suudi Arabistan'ın desteği ile bastırılmıştır. Libya ve Yemen'de iç savaşa neden olurken Suriye'de ise mevcut yönetimin, protestolara şiddet ve güç kullanımı devam etmektedir. Suriye'de sürecin sonuca ulaşamamasındaki asıl neden ise, ABD, Rusya, İran ve Çin'in sürece dahil olmasından kaynaklanmaktadır.

2.3.1. Tunus

Tunus'ta Sidi Buzid belediye binasının önünde 17 Aralık 2010'da Muhammed Bouazizi'nin, kendini yakmasıyla Ortadoğu'daki Arap Baharı'nın fitili ateşlenmiştir. Bouazizi'nin cenazesinden hemen sonra başlayan halk protestoları, kısa bir süre içerisinde büyük protestolara hatta şiddet içerikli çatışmalara dnmştir. Arap Baharı'nın başlangıcı sayılan bu hadise aslında geçmişten gelen sorunların ve buna karşı oluşan

¹⁷⁸ Kışlakçı, 2011, s.102-108.

¹⁷⁹ Bulut: 2021, s.39.

tepkilerin gün yüzüne çıkmış halidir. 1987’de ikinci devlet başkanı olarak göreve başlayan Zeynel Abidin Bin Ali, kurucu devlet başkanı olan Habib Burgiba’yı darbe ile indirmiş ve yerine geçmiştir. Zeynel Abidin, göreve geldikten sonra halkın vergileri ile lüks ve şatafat içerisinde yaşarken bölge halkı yoksullukla ve işsizlikle boğuşmuştur. Bu ve benzeri olayların, uluslararası yayın organlarında yayınlanması üzerine durumdan bihaber olan halk artık bilinçlenmiş ve tepkilerini göstermeye başlamıştır.¹⁸⁰ Sosyal medya üzerinden örgütlenen gençler yaşananlara tepki olarak sokağa inmiş ve geniş çaplı protestolarına ülkenin tamamında başlamıştır. Zeynel Abidin ve ekibi, bu protestolara sert müdahalelerle karşılık vermiş, kolluk kuvvetleri ile halk karşı karşıya gelmiştir. Tunus yönetimi, ABD ve Avrupa ile olan ilişkisine güvenerek müdahalenin şiddetini giderek artırmıştır. Bu durum karşısında Batı’nın sessiz kalacağını düşünmüş ancak Batı dünyası bu müdahalelerin sertliğini eleştirmiş, uygulanan şiddeti kınamış ve hemen durdurulmasını istemiştir.¹⁸¹ Tunus yönetimi dış dünya ile iletişimini sıkı tutan ve yakın ilişkiler kuran ve bölgede İsrail’i tanıyan bir ülke olmuştur. Her ne kadar Batı ile yakın ilişkiler kursa da Tunus ayaklanmanın başladığı ilk ülke olmuştur. Tunus isyanların kolayca bastırılabilceği bir coğrafyaya sahip olmasına rağmen isyan çok çabuk yayılmış ve bastırılammıştır. Tunus’ta kısa zaman içinde sonuç alınması diğer Arap ülkelerindeki kitleleri de aynı sonucun alınabileceğine inandırmış ve isyanların büyümesine neden olmuştur.¹⁸²

Bunun üzerine, Zeynel Abidin yönetimi olayların bastırılması için ordudan destek istemiş ne yazık ki beklediği desteği alamamıştır. Zeynel Abidin sonraki yapılacak olan seçimde bir daha aday olamayacağını ve reform yapacağını dile getirmiş ancak halkın tansiyonunu yine de düşürememiştir. Halkın karşısında sessiz ve sefil kalan Zeynel Abidin 14 Ocak’ta istifa etmiş ve buna müteakip Avrupa ülkelerine gitmek istemiştir. Lakin Avrupa ülkelerinden reddedilince Suudi Arabistan’a gitmek zorunda kalmıştır.¹⁸³

Zeynel Abidin Bin Ali’nin ülkeyi terk etmesi üzerine Muhammed Gannuşi, Temsilciler Meclisi başkanı tarafından ‘Başbakan’ olarak atanmıştır. Ancak, söz konusu

¹⁸⁰ Bulut, 2021, s.42.

¹⁸¹ Mehmet Şahin ve Nebahat Tanrıverdi, “Tunus Halk Devrimi ve Türkiye Deneyim”, ORSAM, Rapor:29, 2011, s.16-17.

¹⁸² Taşpınar, 2019, s.78.

¹⁸³ Konur Alp Koçak, “Yasemin Devrimi’nden Arap Baharı’na Tunus”, Yasama Dergisi, C:22, S:22, 2012, s.41.

şahsın Zeynel Abidin ile olan yakın ilişkini bilen halk isyan etmiş ve bunun sonucunda kısa süren bir hükümrancılık ile 27 Şubat'ta istifa etmiştir. Bunun üzerine, Devlet Başkanı Fuad El Mubzi eski dış işleri bakanı olan Elbaci El Sıbsi'yi 'Başbakan' olarak atamıştır. Geçici kurulan hükümet, 23 Ekim'e kadar ülkedeki ekonomik durumu düzeltmeyi ve yeniden canlandırmayı aynı zamanda halkı seçime hazırlamayı planlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak güvenli bir ortam oluşturulmaya çalışılmış ve devamında ekonominin iyileşmesine, asayişin oluşturulmasına ve işsizlik ve yolsuzluklara son verilerek sosyal adaletin sağlanmasına önem verilmiştir.¹⁸⁴ İlk defa 2014 yılında halk, başbakanlarını doğrudan seçebileceği ilk seçimini gerçekleştirmiştir. Yeni bir anayasa taslağı kabul edilmiş, cumhurbaşkanlığı seçimi şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmiş ve parlamento oluşturulmuştur. Tunus'ta toplumun istekleri artık gerçekleşmiş ve toplum için önemli gelişmeler yaşanmıştır.¹⁸⁵

2.3.2. Mısır

Mısır dünya tarihinde en eski medeniyete sahip ülkelerden biridir. Tarih boyunca hep denge sorunu yaşamış ve uluslararası politikada çıkarlarını hep tehlikeye atmıştır. Bölgede İsrail'den sonra ABD'den en fazla destek alan ülke Mısır olmuştur. Bu durum kendi iç dinamikleri ile demokratikleşmesine hep engel oluşturmıştır. 1981'de Enver Sedat'ın öldürülmesinden sonra iktidarı Hüsnü Mübarek devralmıştır. Mübarek iç politikada demokrasi taleplerini karşılamak adına muhalif siyasi partilerin 1984'teki seçimlere katılmasını onaylamıştır. Müslüman Kardeşler'in doğrudan seçime katılmasına izin verilmemiş ancak bu İslami örgüt tarafından desteklenen adayların başka parti üzerinden seçime katılması sağlanmıştır. Müslüman Kardeşler ile Yeni Wafd Partisi arasında bir ittifak kurulmuş ve Müslüman Kardeşler'in doğrudan desteklediği adaylar meclise girmeyi başarmıştır. Mecliste ilk kez muhalifler bir güç olarak hem iç hem de dış politikaları eleştirmiştir. Bu durum karşısında Mübarek rejimi 1990 yılında gerçekleşen seçime müdahalede bulunmuş ve sadece 6 sandalye muhalif bir partinin olmuştur. Yani 1990 seçimlerinden sonra tek partinin egemen olduğu dönem başlamıştır.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", SETA, S:46, 2011, s.7.

¹⁸⁵ Rumeysa Köktaş, "Tunus 2014", Ortadoğu Yıllığı 2014, (Ed. Kemal İnâat ve Muhittin Ataman), Açılım Kitap, İstanbul, 2014, s.372.

¹⁸⁶ Veysel Ayhan, Arap Baharı: İsyanlar, Devrimler ve Değişim, MKM Yayınları, Bursa, 2012, s. 83.

Tunus'ta başlayan isyanın Mısır'a da sıçramasının altında yatan neden halkın mevcut rejimden memnuniyetsizliği olmuştur. Mübarek rejimi iktidara geldiğinde ülkeyi olağanüstü kanunlarla yönetmiş, muhalefeti dinlememiş ve baskı uygulamış, halkın taleplerini yerine getirmemiş, özelleştirme adı altında devlete ait olan malları kendi rejimine yakın olan gruplara vermiş, İsrail ve ABD çıkarlarına hizmet ettiği düşüncesi halkın onurunu kırmıştır. 25 Ocak 2011'de halk ilk kitlesel hareketini gerçekleştirmiş ve Mübarek rejiminin devrilmesini istemiştir.¹⁸⁷ Mübarek, başlatılan bu hareketi durdurmak için güç kullanmaya başlamış ve bu durum karşısında halk hareketine olan katılım artmıştır. Ordu, tarafsız rol oynayacağını duyurunca, Mübarek 2011'deki seçimlere katılmayacağını ve iktidarı oğlu Cemal Mübarek'e devretmeyeceğini açıklamıştır. Ancak halk bunu kabul etmemiş ve isyan Tahrir Meydanı'ndan tüm ülkeye yayılmıştır.¹⁸⁸ Mısır'da ki eylemleri yöneten ve yönlendiren Müslüman Kardeşler Tahrir Meydanı'na binlerce kişiyi toplamıştır. Bir grup güçlü, aktivist ve genç, sosyal paylaşım sitelerinden halka çağrı yaparak sosyal örgütlenmeyi başarabilmiş ve kısa süre içerisinde birçok kişinin sokağa dökülmesine neden olmuş, bu eylemler 6 Nisan Hareketi olarak adlandırılmıştır. Mısır'daki gösterilerde öne çıkan bir diğer etkili grup da Hepimiz Halid Said'iz, adlı protesto eylemlerinde bulunan grup olmuştur. Halid Said Hareketi, Mısır'daki insan hakları ihlallerini, polisin aşırı güç kullanarak ölümle sonuçlanan vakalarını ve olağanüstü halin verdiği yetkiyle güvenlik güçlerinin kullandığı orantısız güç kullanımını ve işkencelerine dikkat çekmek için kurulmuştur. 2011 isyanında Halid Said Hareketi siyasal taleplerini dile getirerek Mübarek rejiminin son bulmasını istemişlerdir.¹⁸⁹ İlk başlarda eylemler barışçıl ve şiddetten uzakken, polisin eylemlere müdahalesinde kan dökülmüş ve bu durum uluslararası basında geniş yer tutmuştur.¹⁹⁰ 25 Ocak'tan itibaren kitleselleşen halk hareketlerini kontrol altına almak için çalışan Mübarek rejimi, polis ve orduyu harekete geçirmek için çaba sarf etmiştir. Ancak ordu, polisler gibi doğrudan halka karşı silah kullanmayacağını açıklamıştır. Ordunun dolaylı olarak halkı desteklemesinden dolayı 11 Şubat'ta Mübarek döneminin fiilen ve hukuken sona erdiği tüm dünyaya ilan edilmiştir. Mübarek'in istifasından sonra ülkenin yönetimini askeri yönetim devralmıştır. Yüksek Askeri Konsey tarafından, meclis feshedilmiş ve

¹⁸⁷ Alper Y. Dede, "The Arab Uprising: Debating the Turkish Model", Insight Turkey, C:13, S:2, 2011, s. 23-24.

¹⁸⁸ Ayhan, 2012, s.90.

¹⁸⁹ Ayhan, 2012, s.99.

¹⁹⁰ Taşpınar, 2019, s.79.

ülkenin genel seçimlere gideceği duyurulmuştur. Mısır Cumhurbaşkanlığı seçimleri oldukça tartışmalı devam etmiş ve Haziran 2012’de yapılan seçim sonucunda Muhammed Mursi Mısır’da ilk seçilmiş lider olmuştur. İdeolojisi ve görüş açısı bakımından Müslüman Kardeşler hareketine yakın olmasından dolayı bu hareket içerisinde siyasete başlamıştır.¹⁹¹

İlk seçilmiş Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi, göreve gelmesi ile birlikte politik sorunlarla mücadele etmiştir ancak ülkenin bozuk ekonomisi ve sosyo-ekonomik sorunlarıyla yeterince ilgilenememiştir. Bu durum muhalefetin elini güçlendirirken halkın güvenini ve desteğini azaltmıştır. Tarih tekerrür etmiş ve Mübarek rejimine karşı ayaklanan aynı grup bu sefer Mursi için aynı eylemlerde bulunmuşlardır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Abdülfettah Sisi, 48 saat içerisinde tarafların uzlaşmasını aksi takdirde müdahalede bulunacağını bildirmiştir. Mursi atılması gereken adımlarda gecikince, 3 Temmuz 2013 tarihinde Sisi komutasındaki Mısır ordusu yönetime el koymuştur. Rejim medyanın da kontrolünü ele geçirmiş ve siyasal alanı yeniden düzenlenmeye çalışmıştır.¹⁹²

2.3.3. Libya

Libya, Kuzey Afrika’nın Akdeniz kıyısında bulunan petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından oldukça zengin bir ülkedir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra İtalyanların egemenliğinden kurtulan ülke bir süre İngilizlerin himayesinde kalmış ve 24 Aralık 1951 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Şeyh Muhammed İdris ülkenin kralı olmuştur. 1959 yılında ülkede bulunan petrol, ekonomi ve siyasal yaşamda değişikliklere neden olmuştur. Kral İdris ve çevresi zenginleşirken halk fakirleşmiştir. Kral İdris’in, Arap-İsrail sorununda Batı yanlısı politika izlemesi halk sorunlarına neden olmuştur.¹⁹³ 1 Eylül 1969 tarihinde Kral İdris tedavi için Türkiye’de bulunduğu esnada 12 subayın önderliğinde kansız bir darbe ile devrilmiştir. Subaylardan biri olan Kaddafi iktidarı ele geçirdikten sonra Libya sosyalizm ve Arap Milliyetçiliği yönünde yeni bir politika izlemeye başlamıştır. İktidarı ele geçirdikten sonra dış politikada Mısır ve SSCB ile yakınlaşmış ilk bağlantı kurduğu kişi Cemal Abdülnasır olmuştur. Nasır gibi Arap dünyasının

¹⁹¹ Ayhan, 2012, s.139.

¹⁹² Bulut, 2021, s.48.

¹⁹³ İskender Karakaya ve M. Tunahan Çelik, “Ortadoğu’da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı”, Akademik İzdüşüm Dergisi, C:6, S:1, 2021, s.181.

liderliğini üstlenmek için çok para harcamasına rağmen bunu başaramamıştır. Kaddafi iç politikada ise tek parti sistemiyle sosyalist bir toplum ve devlet yönetimi kurmayı amaçlamıştır. 1972 yılında aldığı bir kararla Arap Sosyalist Birliği haricindeki tüm siyasi partileri yasaklamış ve kendine tehdit olarak algıladığı orduyu, İslamcılar ve öğrencileri doğrudan yok etmeyi amaçlamıştır.¹⁹⁴

Kaddafi rejimi, 1969'da Kral İdris'e uyguladığı darbe sonucunda Üçüncü Evrensel Teori adını verdiği İslamiyet ile Sosyalizmi sentezleyen bir ideolojiyi benimsemiştir. Zawara Beyanı olarak bilinen bu ideolojinin temelinde Arap Milliyetçiliği ve Nasır hayranlığının yattığı belirtilmiştir. Her daim ideolojisini halk devrimi olarak nitelendirmiş, kendi diktatör rejiminin önündeki yasal ve yönetsel engelleri kaldırmış ve mevcut olan hukuk sistemini askıya alarak Şariat hukukunu benimsemiştir.¹⁹⁵ 1975 yılında çıkardığı Yeşil Kitap ile yazdıklarının en iyi anayasa ve en iyi siyasi model olduğunu belirtmiştir. İslam Sosyalizmi olarak benimsediği felsefesini iktidarda kaldığı süre boyunca uygulamıştır. Parlamenter demokrasiyi ve siyasi partileri reddetmiş, parlamentonun, halkı doğru temsil etmediğini ve demokrasi sorularını ve sorunlarını çözmediğini savunmuştur. Parlamento üyelerinin halkı değil kendi siyasi partilerini temsil ettiklerini savunmuştur ve böyle işleyen sistemlerin halkı sömürdüğünü ileri sürmüştür.¹⁹⁶

Kaddafi döneminde Libya ekonomik zenginlik içerisindedir. Kaddafi, 'Libya petrolü' adı altında petrolü millileştirerek gelirinin büyük kısmının ülkede kalmasını sağlamıştır. Tarihi bir başarı gösteren Libya, hem Afrika'da hem de dünyada en borçsuz ülke konumuna gelmiştir. Bu dönemde önemli olan diğer bir konu da uluslararası terörizme verilen destek olmuştur. Kaddafi terörizme verilen desteğin, emperyalizme karşı durmanın ve dünya devrimini gerçekleştirmenin bir yöntemi olduğunu düşünmüştür. El- Kaide örgütüne destek verdiği gerekçesi ile suçlanmıştır.¹⁹⁷ Kaddafi yönetimi terör örgütlerine sadece silah yardımı yapmamış aynı zamanda gerilla eğitimi

¹⁹⁴ Ayhan, 2012, s.154-155.

¹⁹⁵ Gürkan Doğan ve Bülent Durgun, "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:1, S:15, 2012, s.67.

¹⁹⁶ Baran Kuşoğlu, "Libya, Arap Baharına NATO Katkısı", Yasama Dergisi, C:22, S:99-118, 2013, s.106.

¹⁹⁷ Karakaya ve Çelik, 2021, s.182.

vermiş, istihbarat ve ulaşım kolaylığı sağlamıştır. Bu yaptıklarının temelinde ise, İsrail'e duyulan düşmanlığın yattığını belirtmiştir.¹⁹⁸

Tunus'ta başlayıp Mısır'da devam eden halk isyanları kısa sürede Libya'ya taşınmıştır. Ancak süreç Mısır ve Tunus'ta olduğu gibi ilerlememiş en kanlı şekilde isyancılara karşılık verilmiş ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) bu duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır. Libya'daki ayaklanmayı ateşleyen olayların başında da yıllardır devam eden baskıcı diktatör rejim, yolsuzluk, kötü yönetim şekli yer almıştır. Kaddafi'nin kendi kabilesi dışında diğer kabileleri yönetime dahil etmemesi ve onları tasfiye etmesi bu ayaklanmanın altında yatan sebeplerden biridir. Soğuk Savaş sonrası yeni dengelerin oluşması ve yönetimde belirli değişikliklere gidilmesi, süper güçlerin artık her ülkede askeri üslere ihtiyaç duymadan havadan ve uydudan istediklerini görebiliyor olmaları da diğer sebepler arasındadır.¹⁹⁹

Libya'da rejim karşıtı hareketlerin Kaddafi'nin Kral İdris'i devirdiği ve Kral İdris için idarenin merkezi ve en güçlü muhalif şehir olan Bingazi'de başlaması sembolik bir önem taşımaktadır. 15 Şubat 2011'de muhalif avukat olan Fethi Terbil'in tutuklanmasıyla iç çatışma süreci başlamıştır. Fethi Terbil, 1996 yılında Ebu Selim Hapishanesi'nde çıkan ayaklanmada öldürülen 1200 tutuklunun yakınlarının avukatlığını yapmıştır. Avukat Terbil'in serbest bırakılması için Bingazi polis merkezi önünde toplanan göstericilere güvenlik güçlerinin sert müdahalede bulunmasından dolayı gösteri kısa süre içerisinde büyümüş ve diğer şehirleri de etkisi altına almıştır. Barışçıl gösterilere sert güç uygulanması ve sivillerin hayatlarını kaybetmesi üzerine kriz büyümüş ve 17 Şubat'ta muhalif güçlerinin çağrısıyla Öfke Günü gösterileri başlamıştır. Bu olayla Libya'nın Arap Baharı başlamıştır.²⁰⁰

Libya'da gerçekleşen olayları diğer ülkelerden ayıran en önemli fark Kaddafi güçlerinin muhaliflere karşı kullandığı şiddetin boyutudur. Savaş uçaklarından tanklara kadar birçok ağır silah kullanılmış ve uygulamış olduğu müdahaleler insanlık dışı boyut kazanmıştır. Bu durum basın yoluyla da tüm dünyaya duyurulmuştur.²⁰¹ Kaddafi'nin bu sert tutumunun arkasında daha önce bu yöntemin başarılı olması yatmaktadır. 2009'da

¹⁹⁸ Doğan ve Durgun, 2012, s.72.

¹⁹⁹ Kışlakçı, 2011, s.200.

²⁰⁰ Ayhan, 2012, s.163.

²⁰¹ Karakaya ve Çelik, 2021,s.82.

Zawiya’da kendisine yönelik gerçekleştirilen gösterileri de ağır silah ve sert müdahalelerle bastırmıştır. Kaddafi yaşanan olayları pek önemsememiş ve tüm bu olayların Cemahiriyesi’ne zarar vereceğini düşünmemiş ve aynı sertlikle olayları bastırmaya çalışmıştır. Ancak muhalifler ülkenin doğusunda ilerlemişler ve 27 Şubat’ta Kaddafi yönetimine karşı alternatif bir yönetim olan Ulusal Geçiş Konseyi’ni (UGK) kurmuşlardır. Bu konsey, vatandaşları korumak, toprakların güvenliğini sağlamak, özgür bir seçim sonrası hükümeti kurmak, diğer ülkeler ile ilişkilerini yürütmek ve Libya’yı en güzel şekilde temsil etmek için kurulmuştur. Ulusal Geçiş Konseyi, faaliyetlerini hızlandırmış ve Kaddafi üzerindeki baskıyı artırmıştır. Libya’da süreç diğer ülkelerden farklı ilerlemiş ve uluslararası aktörler ülkede etkin olmuşlardır.²⁰² Kaddafi yönetiminin kullanmış olduğu aşırı güç ve insan hakları ihlalleri üzerine Arap Birliği Libya’nın üyeliğini askıya almış, BM İnsan Hakları Konseyi insan haklarının ihlali nedeni ile uyarıda bulunmuş, BMGK ise Kaddafi yönetiminin öldürücü güç kullanması üzerine 26 Şubat 2011’de 1970 Sayılı Kararla bazı yaptırım kararları almıştır.²⁰³ Alınan karara göre hem Kaddafi yönetimine hem de muhalefete acilen ateşkes çağrısı yapılmıştır. Yetkililere, insan haklarına önem verilmesi ve halkın isteklerinin dikkate alınması gerektiği söylenmiştir. Aynı zamanda BM üyesi ülkelerin Libya’ya silah ve askeri mühimmat satması ve temin etmeleri yasaklanmıştır. Kaddafi ve ailesinin de içinde bulunduğu bazı üst düzey kişilere seyahat yasağı getirilmiş ve mal varlıkları dondurulmuştur. Ancak Kaddafi yönetimi muhaliflerin denetimi altındaki şehirleri kontrol altına almak için saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Bunun üzerine BM Güvenli Konseyi Libya’daki krizin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesi ve sivillerin korunması amacıyla gerekli bütün tedbirlerin alınması gerektiği belirtilerek uçuşa yasak bölge oluşturulmasına karar vermiştir. Hem uçuşa yasak bölge hem de sivillerin korunması için askeri güç kullanılmasına izin veren 1973 Sayılı Karar alınmıştır.²⁰⁴ Alınan bu karardan sonra 19 Mart’ta ABD, İngiltere ve Fransa hava operasyonlarına başlamış ancak Türkiye, İtalya ve Almanya’nın üçlü koalisyon olan ABD, İngiltere ve Fransa’nın BM kararlarını sabote ettiklerini ve alınan kararların boyutunu aşması üzerine itirazlarda bulunmuşlar ve operasyonun NATO kapsamında

²⁰² Hakan Ünay, “Uluslararası Müdahale ile Gel(emey)en Bahar: Libya”, Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar, (Ed. Cüneyt Özşahin ve Orhan Battır), Genel Satış ve Pazarlama Yayınevi, İstanbul, 2019, s.67-69.

²⁰³ Doğan ve Durgun, 2012, s.80.

²⁰⁴ Ayhan, 2012, s.172.

devam etmesi gerektiğini savunmuşlardır. 24 Mart'ta NATO, askeri sorumluluğu koalisyon güçlerinden devralmıştır.²⁰⁵ 13 Ağustos'ta Kaddafi rejiminin kontrolünde bulunan Zawiya'da muhalifler bir kez daha ayaklanmış ve şehrin kontrolünü almışlardır. 19 Ağustos'ta Zawiya'nın düşmesinden sonra muhalifler başkent Trablus'a yönelmişler ve NATO'nun hava operasyonlarını genişlettiği esnada muhalifler de rejim yanlıları ile sokak çatışmalarını başlatmışlar ve üstünlük kazanmışlardır. 23 Ağustos'ta çatışmalar hız kazanmış rejim yanlıları Bab-el Aziziye'ye çekilmek zorunda kalmışlar ve 25 Ağustos'ta Trablus muhaliflerin eline geçmiş, Ulusal Konsey üyeleri Trablus'ta konferans düzenleyerek Libya'nın özgürlüğe kavuştuğunu ilan etmişlerdir.²⁰⁶ 20 Ekim günü Kaddafi, doğduğu yer olan Sirte'de Ulusal Geçiş Konseyi tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Kaddafi'nin ölümüne muhalifler sevinirken Kaddafi yanlısı olanların çoğu ülkeyi terk etmiştir.²⁰⁷

Kaddafi'nin ölümünden sonra Ulusal Geçiş Konseyi uluslararası alanda Libya'nın meşru otoritesi olarak tanınmaya başlamıştır. Geçici Hükümet, Temmuz 2012'de seçim kararı almıştır ancak düşündükleri kadar rahat bir süreç yaşanmamıştır. Kaddafi'den sonra çöken bütün devlet sistemlerinden dolayı ordu ve polis teşkilatlarında yaşanan güvenlik sorunları, milis kuvvetlerinin ülkenin çeşitli bölgelerinde hükümetin görevlerini devralmasına neden olmuştur. Ülkedeki radikal gruplar ağır ve modern silahlarla güçlenmişler ve eylemlerde bulunarak Ulusal Geçiş Konseyi'nin seçime kadar olan dönemini zor geçirmelerine neden olmuştur. Özgür seçimlere giden sürecin yavaş işlemesi sorunları da beraberinde getirmiştir. Ülkedeki güvenlik sorunları nedeniyle yabancı yatırımcılar ülkeden çekilmişlerdir. Tüm bu sorunların çözümü için Temmuz 2012'de ilk seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.²⁰⁸

Seçimlerden sonra Ulusal Geçiş Konseyi, Milli Genel Kongre olarak devam etmiştir. 7 Temmuz'da gerçekleşen seçimi Ulusal Güçler İttifakı lideri olan Mahmud Cibril kazanmıştır. Seçim şartları her ne kadar başarılı gibi görünse de siyasi barışı ve istikrarı beraberinde getirmemiştir. Kaddafi karşıtlığı ile tanınan Muhammed Yusuf

²⁰⁵ Ünay, 2019, s.70.

²⁰⁶ Ayhan, 2011, s.182.

²⁰⁷ Karakaya ve Çelik, 2021, s.183.

²⁰⁸ Ünay, 2019, s.71-72.

Magariyef Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir. Seçimden sonra İslami gruplar Milli Genel Kongre’de güç kazanmaya başlamışlardır.²⁰⁹

2014 seçimlerinde de yine beklenen barış ve istikrar sağlanamamış seçim sonucunda Tobruk ve Trablus olmak üzere iki hükümet ortaya çıkmıştır. Trablus’ta uluslararası kamuoyu tarafından da desteklenen Ulusal Mutabakat Hükümeti kontrolü sağlarken, Tobruk’ta ise Temsilciler Meclisi bulunmaktadır. BM’in ülkedeki iki başlılığı ortadan kaldırmak için geliştirdiği strateji ve önerilerde işe yaramamış, ülkede iki farklı yönetimin sonucu olarak iç karışıklıklar devam etmiştir. Trablus’taki Ulusal Mutabakat Hükümeti uluslararası desteği kullanarak etkinliğini artırmaya çalışırken, Tobruk’taki yönetimi üstlenen Halife Hafter tüm ülkenin tek hakimi olmak istemiştir. Halife Hafter, Radikal İslamcı (DAEŞ) gruplara karşı ve terörle mücadele konusunda ülkeyi kaotik ortamdan kurtaracağını iddia etmiştir. Bunun üzerine 16 Mayıs 2014’te radikal İslami terör örgütlerine yönelik Onur Operasyonu düzenlemiştir. İlk askeri eylemlerini Radikal İslamcılarının merkezi olan Bingazi ve çevresine düzenlemiştir.²¹⁰ Ülkedeki ikircikli yapı ve terör sorununun komşu ülkelere de sirayet etmesi nedeniyle ülkede iç savaş, göç, kargaşa artınca Batılı devletler, BM’yi tekrar devreye sokarak ülkeye barış getirmeyi amaçlamışlardır. Ekim 2014’te başlayan BM barış müzakerelerinde, Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi, meşru temsilci gösterilmiş ancak Libya’daki yüksek mahkeme, Trablus’un meşru temsilci olduğunu duyurmuştur. BM’nin iki başlı durumu sonlandırmak için geliştirmiş olduğu strateji ve önerilerde işe yaramayınca iki farklı yönetimin sonucu olan kargaşa ülkede devam etmiştir.²¹¹

42 yıllık Kaddafi yönetiminden sonra tek bir lider tarafından yönetilen Libya’nın, devrim sonrasında kavuşmayı amaçladığı demokrasi, siyasi istikrar ve refah devleti olma yolundaki hayalleri yarım kalmıştır. Yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle etkin bir yönetim sağlanamamıştır. Devrim sonrasında da yaşanan bu eksiklik hala giderilememiş Kaddafi’den sonra oluşan boşluğu doldurmak için birçok isim ön plana çıkmış ama hala istikrar sağlanamamıştır. Uluslararası aktörlerin fazlalığı ve bu dış aktörlerin çıkarlarının çatışması Libya’yı kaos ortamından çıkarmamış aksine bu ortamın alevlenerek büyümesine neden olmuştur.

²⁰⁹ Karakaya ve Çelik, 2021, s.184.

²¹⁰ Ünay, 2019, s.73.

²¹¹ Karakaya ve Çelik, 2021, s.184.

2.4. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Arap Baharına Bakışı

BAE; federal bir devlet olup farklı aşiretlerin oluşturduğu yedi emirliğe sahiptir. Federe birimlerden oluşan her bir emirliğin başında kendi aşiret liderleri vardır. Dış politikasında Abu Dabi emirliğinin söz sahipliğini yaptığı bir yapı mevcuttur. 1971 yılında bağımsızlığını kazanan Birleşik Arap Emirlikleri, kısa süre içerisinde bölgesel ve uluslararası alanda ön plana çıkan önemli bir aktöre dönüşmüştür. Bağımsızlığını kazandıktan sonra petrol ihracatından ciddi gelirler elde etmiştir. 1990'lerden sonra bölgesel ve küresel anlamda dönüşüm yaşayan ülke, ekonomik ve siyasi anlamda büyük bir güç haline gelmiştir.²¹² Bağımsızlığını kazandığı 1971 yılından Arap Baharı sürecine kadar dış politikasında, yapıcı, tarafsızlık yöntemine önem veren, uyumlu bir dış politika benimserken Arap Baharı'ndan sonra daha müdahaleci ve agresif bir politika izlemeye başlamıştır. Ülkenin ilk devlet başkanı Şeyh Zayed bin Sultan, ülkenin dış politikasını Arap ülkeleri, Körfez, İslam dünyası ve uluslararası düzeyde iç içe geçen dört halka şeklinde kurgulamıştır.²¹³

Körfez ülkelerinin Ortadoğu siyasetlerini belirleyen bazı temel parametreler vardır. Bunların başında ulusal bütünlüklerini korumak, mevcut siyasal rejimlerini devam ettirmek ve bölgedeki seküler rejimleri ötekileştirmek yer almaktadır. Bu esnada karşılaşılan en önemli güvenlik sorunlarından birisini de İran Devleti teşkil etmiştir. İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nden sonra İran'ın kullanmış olduğu devrimci söylemler, BAE'de tedirginliğe neden olmuştur. BAE'de yaşayan Şii nüfusun yoğunluğundan dolayı bu durum tehdit olarak algılanmıştır. İran'ın Batı düşmanlığına dayalı dış politikası ile BAE'nin Batı yanlısı ve statükocu politikaları çatışmaktadır. İran-Irak Savaşı'ndan sonra tehditler artmış ve Körfez ülkeleri kendi aralarında birleşme kararı almış ve Batı ile daha yakın işbirliği içerisine girmişlerdir. Bunun sonucu olarak Körfez İş Birliği Konseyi (KİK) kurulmuştur.²¹⁴ BAE, Katar ve Suudi Arabistan, bu üç rejim Fas'tan Bahreyn'e kadar neredeyse her Arap isyanında önemli bir rol oynamışlardır. Bu ayaklanmaları yönlendirmek ve yönetmek için de bölgesel örgütleri olan KİK ve Arap

²¹²İ. Numan Telci, "BAE'nin Yıkıcı Siyaseti", Kriter Dergisi, C:4, S:43, 2020.

²¹³ Mahmut Rantisi ve Emrah Kekilli, "Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dış Politikası", SETA, S:208, 2017,s.9.

²¹⁴ Muhittin Ataman ve G. Neslihan Demir, "Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları", SETA, S:52, 2012, s.5.

Ligi’ni de dahil ederek bölgesel düzenlerini sürdürmek için bu örgütler içindeki ekonomik ve diplomatik etkilerini artırmışlardır.²¹⁵

Körfez ülkelerinin en önemli ortak özelliklerinden biri de monarşi ile yönetilmeleridir. Bu durumdan dolayıdır ki, mevcut siyasal rejimlerini devam ettirme kaygıları vardır. Körfez ülkelerindeki yönetici sınıf ile seçkin ailelerin oluşturduğu yapı ülkenin ekonomik ve siyasi gücünü oluşturur. Bu siyasi yapı ayrıcalıklı güçlerini kaybetmemek için dış güçlerle ittifak kurmuş ve bu durum da meşruiyetlerini kırılgan hale getirmiştir. İki kutuplu dünya sisteminde Sovyetler Birliği ve onun yanında yer alan Mısır ve Suriye ile ilişkileri bozukken, İsrail ve ABD ile yakın ilişki kurmuşlardır.²¹⁶

Körfez ülkeleri İslami toplumsal yapılarının bozulmaması için değişime karşıdır. Bu bağlamda, Arap dünyasında kurulan modernist ve seküler rejimlere karşı tepkilidirler. BAE, ülkedeki siyasal düzen için tehdit olarak gördükleri ve egemenliğine saygı göstermediği, kanuni çerçevede faaliyette bulunmadıkları, ülke dışı bağlarının olduğu iddiasıyla Müslüman Kardeşler’i bir tehdit olarak görmüştür. BAE yetkilileri, Müslüman Kardeşler’in Tunus ve Mısır’daki yükselişiyle cesaretlenen ve siyasi olarak daha aktif olmaya başlayan bu yerel İslamcılar hakkında giderek endişe duymaya başlamıştır.²¹⁷ Öyle ki Müslüman Kardeşler tehdidini İran tehlikesi ile eş değer tutmuşlardır. Mübarek rejimi sonrasında yükselişe geçen Müslüman Kardeşler’in, devrimi ihraç edeceğine dair endişeleri vardı ve Müslüman Kardeşleri desteklemek tehlikeli bir politikadan ziyade hesaplanmış bir riskti.²¹⁸ Müslüman Kardeşler’e karşı bu tavrın nedeni ise, toplum üzerinde yaratılan etki ve Müslüman Kardeşler hareketi ile BAE arasındaki ideolojik ve siyasal yöntemin farklı olmasıdır. Arap Baharı’nın etkisiyle Müslüman Kardeşler ve İslami hareketlerin önem kazanması BAE’nin bu hareketler karşısında önlem almasına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda BAE’de bazı siyasi ve

²¹⁵ Steven Heydemann, “Embracing the Change, Accepting the Challenge? Western Response to the Arab Spring”, Re-Thinking Western Policies In Light of the Arab Uprisings, (Ed. Riccardo Alcaro and Miguel Haubrich-Seco), Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2012, s.26

²¹⁶ Ataman ve Demir, 2012, s.6.

²¹⁷ Ingo Forstenlechner vd. “The UAE, the ‘Arab Spring’ and Different Types of Dissent”, Middle East Policy, C:19, S:4, 2012, s.55.

²¹⁸ Emma Soubrier, “Evolving foreign and security policies: a comparative study of Qatar and the United Arab Emirates”, The Small Gulf States, (Ed. Khalid S. Almezaini and Jean-Marc Rickli), by Routledge, New York, 2017, s. 134.

aydın kesim anayasal değişim taleplerinde bulunmuştur. Ancak BAE yöneticileri bu durumu tehdit olarak algılamış ve bu aydınları tutuklayarak vatandaşlıktan çıkarmıştır.²¹⁹

Arap Baharı bölgedeki güç dengelerini değiştirmiş, büyük Arap devletleri olan Mısır, Tunus ve Libya gibi ülkeler istikrarsızlıkla uğraşırken BAE bu durumu fırsata çevirmiştir. BAE, Körfez’deki değişime karşıdır ancak Arap Baharı sürecinde Körfez dışındaki Arap ülkelerinde revizyonist ve müdahaleci bir dış politika yürütmüştür. BAE, Arap Baharı ile başlayan demokrasi hareketlerinde önce kendine karşıt olan cumhuriyet rejimlerini zayıflatmaya yönelik politikalar izlemiştir. Daha sonra ise halkın demokrasiye katılma fikri artmaya başlayınca isyanın ve devrim fikirlerinin kendi yönetimine de sıçrayacağı düşüncesiyle mevcut rejimlere sonsuz destek sağlamaya başlamıştır.²²⁰

Körfez ülkeleri, Arap Baharı’nın kendi ülkelerine de sıçramasından korktukları için uzun vadede etkili olmayacak sembolik tedbirler almışlardır. Bu kapsamda BAE, siyasi sadakatları karşılığında, ekonomik ve yüksek standartlı toplumsal durumları iyileştiren ekonomik tedbirler almıştır. Bu kapsamda, devlet bünyesinde çalışan personelin ücretleri artırılmış ve istihdam alanları genişletilmiştir. Siyasi alanda ise sert ve otoriter tedbirler alınmıştır. Kitle iletişim araçlarında otoritenin etkisi oldukça fazla olmuştur. BAE’nin ulusal kanallarında sansür uygulanmıştır. Liderlere karşı yapılan küçük düşürücü eleştirilerde ağır para cezaları uygulanmıştır. Yabancı uyruklu vatandaşların ülkede siyasi faaliyetlerine izin verilmemiştir.²²¹

BAE’nin, Arap Baharı’ndan fazla etkilenmemesinin sebepleri şöyledir; Eğitim, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlar devlet tarafından karşılanmaktadır. Ülkenin zenginliği, huzursuzluğa neden olan ekonomik sıkıntıların önüne geçmiş ve iktidarı korumuştur. Ülkenin kendine ait bir demokrasi mekanizması vardır. Ülkede bulunan her Emirlik’te, her hafta toplanan bir halk meclisi vardır. Sıradan her vatandaş bu meclisler sayesinde isteklerini lidere doğrudan iletebilir. Bu sistem emirlikleri halka daha yakın kılmaktadır. BAE, bölgedeki diğer Arap ülkelerinden daha şeffaf olduğunu ve diğer

²¹⁹ Rantisi ve Kekilli, 2017, s.13.

²²⁰ Muhittin Ataman ve M. Ali Karaduman, “BAE ve Suudi Arabistan’ın Libya Krizine Müdahalesi Halkın İradesine Darbe Siyaseti”, SETA Analiz, S:308, 2020, s.9.

²²¹ Cengiz Dinç, “Birleşik Arap Emirlikleri 2011”, Ortadoğu Yıllığı 2011, (Ed. Kemal İnât), Açılım Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s.371.

otoriter rejimlerle aynı pozisyonda olmadığını dile getirir. Bu sayede Arap Baharı, bu ülkede ciddi sorunlara yol açmamıştır.²²²

BAE yetkilileri, Arap Baharının etkilediği ülkeler arasında farklı seyreden tutumlar sergilemiştir. Medyada Bahreyn ile ilgili olayları geçiştirirken, Libya ve Suriye'deki rejimleri rahatça eleştirmiştir. BAE'deki gazete manşetleri, Suriye rejimine karşı istikrarı sağlama ve muhalefete karşı daha merhametli olması konusunda uyarılarda bulunmuşlardır. BAE bazı ülkelerde değişim çağrılarına kayıtsız kalırken Libya'da rejimin değişimi için muhaliflere maddi manevi destekte bulunmuştur.²²³ Süreç içerisinde asıl kazancını ekonomik alanda sağlamıştır. Bölge ülkeleri ile kıyaslandığında görece daha güvenli bulunan Dubai'ye zengin yatırımcılar fon transferinde bulunmuşlardır. Bu durum bölgesel imajının olumlu seyretmesine neden olmuştur.²²⁴

Arap Baharı'nın etkisiyle gün yüzüne çıkan talep ve değişimler her ülkenin kendi şart ve çıkarlarını dikkate alarak tedbirler almasını sağlamış ve bölge ülkeleriyle daha yakın işbirliği kurmalarının önünü açmıştır.

2.5. İsrail'in Arap Baharına Bakışı

Arap Baharı önce basit bir halk ayaklanması olarak başlamış ancak zamanla bölgeyi kaosa sürüklemiştir. Süreçle birlikte Ortadoğu'nun gündemi artık Filistin-İsrail sorunu değildir. İsrail artık bölgeyi karışıklığa sürükleyen olmaktan çıkmıştır. İsrail, başından itibaren bu süreci tehlikeli olarak nitelendirmiştir. Benjamin Netanyahu, bir Knesset konuşmasında Arap Baharı'nın Arapları ileri değil geriye götürdüğüne inandığını söylemiştir.²²⁵ Camp David Antlaşması ile bir Arap devleti olan Mısır'la sorunlarını çözmüş ve ilk kez bir Arap devletine kendi varlığını kabul ettirmişti. Mısır'da Mübarek rejiminin sona erecek olması ve yerine pek muhtemel Müslüman Kardeşlerin gelmesi ihtimali İsrail'i ürkütmüş ve kuşatılmış hissine kapılmasına neden olmuştur. Müslüman Kardeşler'in Camp David Anlaşması'na bağlı kalarak İsrail'in meşruiyetini tanımaya devam edip etmeyeceği konusunda endişeye kapılmıştır.²²⁶ Müslüman Kardeşler sık sık

²²² Dinç, 2012, s.372-373.

²²³ Ataman ve Demir, 2012, s.20.

²²⁴ Dinç, 2012, s.374.

²²⁵ Barak Ravid, "Netanyahu: Arab Spring Pushing Mideast Backward, Not Forward", Haretz.com, 24.11.2011, <https://www.haaretz.com/2011-11-24/ty-article/netanyahu-arab-spring-pushing-mideast-backward-not-forward/0000017f-e2e9-d9aa-affb-fb9bd190000>, (04.04.2022).

²²⁶ Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler", Ortadoğu Analiz, C:3, S:30, 2011, s.37.

Enver Sedat'ı ve Mübarek rejimini, İsrail ile barış yaptıklarından dolayı eleştirmiş ve bu durumun rejimin meşruiyetini ortadan kaldırdığını iddia etmiştir. Müslüman Kardeşler'in lideri olan Rashad el-Bayoumi, yaptığı bir açıklamada İsrail ile yapılan anlaşmanın feshedilmesi gerektiğini söylemiştir. İsrail özellikle Müslüman Kardeşler liderliğindeki İslamcıların Mısır'da güç kazanmasından korkmuştur.²²⁷

Hamas'ın tarihinin Müslüman Kardeşler'e dayanması İsrail'in daha temkinli davranmasına neden olmuştur. Hamas, daha önce İsrail askerlerine karşı ateş açmış, roket fırlatmış ve şehirlerine intihar bombacıları göndermiştir. Hamas'dan daha güçlü olan Mısır'da iktidara gelecek olan bu grup İsrail'i korkutmuştur. Ayrıca, İsrail'in Hamas'a karşı yürütmüş olduğu baskıcı politika İsrail rejimini kuşkulandırmıştır.²²⁸ Bölgedeki istikrasızlık ve nihayetinde birçok Arap devletinde yenilenen Nasırcı Pan-Arabizm hatta İsrail için daha korkutucu olan Pan-İslam'ın oluşması ve İsrail'e karşı tekrar bir araya gelip Arap-İsrail savaşlarının yeniden başlaması ihtimali İsrail'de endişe yaratmıştır. Ayrıca, Müttefiki olan Arap rejimleri kaybederse İsrail'e karşı terör hareketlerinin artacağı ihtimali üzerinde de durmuştur.²²⁹ Mısır'da yaşanan halk hareketlerinin İsrail himayesi altında yaşayan Filistin halkına da cesaret verebileceği endişesi oluşmuştur. İsrail, Filistinlilerin sivil itaatsizlik eylemlerini artırmasından korkmuştur. Arap Baharı ile yaygınlaşan demokrasi ve özgürlük düşüncelerinin İsrail'e de sıçrama olasılığı, İsrail'in daha temkinli hareket etmesine neden olmuştur.²³⁰ Mısır'da rejimin değişmesi ile birlikte Ürdün'de isyan başlayınca İsrail'in tedirginliği artmıştır. İsrail, bu demokratikleşme hareketlerini desteklemekten ziyade durumu güvenlik krizi olarak algılamıştır. Bunun üzerine Netanyahu yaptığı bir açıklamada, Filistinli mülteciler için artık İsrail'e dönmenin mümkün olmadığını ve 1967 sınırına tekrar dönmeyeceğini belirtmiştir. İsrail, bu süreçte Filistinlilere hiçbir konuda taviz vermeyeceğini belirtmiştir. İsrail, Arap Baharı konusunda tarafsız bir politika izlemiş ancak, Müslüman Kardeşler'in bölgede etkinliğini arttırmasıyla beraber politikasını değiştirmeye başlamıştır. Suriye'de

²²⁷ Daniel Byman, "Israel's Pessimistic View of the Arab Spring", The Washington Quarterly, C:46, S:514, 2011, s.124.

²²⁸ Byman, 2011, s.125.

²²⁹ Ilan Peleg, "Israel and the Arab Spring: The Victory of Anxiety", The Arab Spring Change and Resistance in the Middle East, (Ed. Mark L. Haas and Dawid W. Lesch), A Member Of the Perseus Books Group, ABD, 2013, s.176-177.

²³⁰ P. Özden Cankara, "İsrail'in Arap Baharı'na Yaklaşımı ve Suriye İç Savaşı'na Yönelik Pozisyonu", OPUS, C:17, S:38, 2021, s.5660.

İŞİD'in (Irak-Şam İslam Devleti) ilerlemeye başlaması ve Hizbullah'ın da ülkede faaliyetlerini artırması üzerine güvenlik kaygıları artmıştır.²³¹

İsrail'i tedirgin eden diğer bir konu da İran'ın nükleer girişimlerinin gündemden düşmesidir. ABD, Irak'tan çekildikten sonra İran, bölgede etkinliğini artırmıştır. Bölge ülkelerinde etkili olan süreç, ABD yanlısı ve İsrail ile ilişkiler kuran rejimlerin değişmesi, İran'ın bölgedeki etki alanının artmasına neden olmuştur.²³² Mısır, Tunus ve Libya'da muhalifleri destekleyen İran, Suriye krizinde Beşar Esad'ı desteklemiştir. İran Devrimi ile Arap Baharı'nın benzer süreçler olduğunu iddia etmiş ve bu durumun İslami Uyanış olduğunu belirtmiştir. İran'ın Arap Baharı'nı sahiplenmesi İsrail'in endişelerini artırmıştır. Yeni Mısır yönetimi, İsrail'in düşmanı olarak gördüğü İran'a şimdiden tekliflerde bulunmuş ve bir İran savaş gemisinin Süveyş Kanalı'ndan geçişine izin vermiştir. Mısır Dışişleri Bakan vekili Nabi al-Arabi, bir açıklamasında Mısır'ın, İran ve Hizbullah ile olan ilişkilerinin eninde sonunda normalleşeceğini duyurmuştur.²³³

Suriye'de de etkisini gösteren Arap Baharı ile İsrail bekle-gör siyasetini izlemeye başlamıştır. İsrail, Esad yönetiminin devrilmesini istemiş ancak 2013 yılına kadar Suriye'de yaşanan iç savaşa müdahil olmamıştır. Suriye ve İsrail tarafından 1974 yılında imzalanan ve BM tarafından denetlenen uzun süredir devam eden ateşkesi sürdürmüşlerdir. 40 yıldır devam eden soğuk barış Suriye iç savaşının yayılma tehdidi ile tehlikeye girmiştir. Özellikle 1967 Altı Gün Savaşı'nda Suriye'den alınan Golan Tepeleri'nin istikrarı tehlike altındadır. İsrail aynı zamanda sınır komşusunda çıkan insani krizle de karşı karşıya kalmıştır.²³⁴ İsrail Suriyeli mültecilere sınırlarını açmayacağını duyurmuş ancak Golan Tepeleri'nde çadır kuran mültecilere karşı insani yardımda bulunacağını açıklamıştır. Bu sayede, Suriyeli mültecilerin geçişlerine izin verilmeyerek İsrail'in güvenlik çıkarlarının korunacağı belirtilmiştir.²³⁵ Bu kapsamda Golan Tepelerinden bahsetmek önem arz eder. Bu tepeler, İsrail için güvenlik, ekonomik ve yerleşim nedenlerinden dolayı stratejik öneme sahiptir. Suriye'ye karşı tampon bölge

²³¹ Cankara, 2021, s.5665.

²³² Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", Ortadoğu Analiz Dergisi, C:3, S:36, 2011, s.14.

²³³ Byman, 2011, s.127.

²³⁴ Cathrine Moeifsson, "A Fragile Cold Peace: the Impact of the Syrian Conflict on Israeli-Syrian Relations", NOREF, 2013, s.1.

²³⁵ Anna Ahronheim, "IDF: Isreal will not Open Borders to Syrians, Hümanitarian aid to Continue", The Jerusalem Post, 29.06.2018, <https://www.jpost.com/middle-east/idf-israel-will-not-open-borders-to-syrians-humanitarian-aid-to-continue-561176>, (08.04.2022).

görevi görür ve su kaynaklarına erişimi sağlar. İsrail, Suriye'deki İslamcı grupların sınırı geçerek İsrail'e saldırma girişimlerini engellemek için 250 km uzunluğunda 5 metre yüksekliğinde bir duvar inşa etmiştir. Ancak İsrail'in en büyük korkusu Suriye'nin gelişmiş füze sistemleri ile kimyasal ve biyolojik silahlarının güvenliği ile ilgilidir. İsrail, Suriye iç savaşına sessiz kalırken ABD'ye müdahale konusunda baskı yapmıştır. ABD, 21 Ağustos'ta Suriye'nin Guta şehrinde kimyasal silah kullandığı iddiası ile kırmızı çizgiyi geçen Suriye rejimine karşı askeri bir hareket planlamıştır. İsrail, Suriye'nin gerçekleştirdiği bu saldırıyı en önemli varoluşsal tehdit olarak gördüğü İran'ın nükleer silahlarını kontrol etmeye yönelik uluslararası bir uyarı olarak algılamıştır. Rusya'nın araya girmesi ile Suriye'nin kimyasal cephaneliğini dağıtmaya yönelik anlaşmaya varılmasıyla dış askeri müdahale engellenmiştir.²³⁶

Hizbullah veya El Kaide bağlantılı İslamcı grupların ve Suriye'nin kimyasal silahlara ulaşma ihtimali İsrail'in endişelerini artırmıştır. Kimyasal silahların bu devlet dışı aktörlerin eline geçmesini engellemek için İsrail proaktif siyaset izlemeye başlamıştır.²³⁷ İsrail'in politikasını değiştirmesindeki en büyük etken, İran'ın Hizbullah'a silah tedarik etmesi ve Rusya'nın S-300 savunma hava füzelerini Suriye'ye yerleştirmesi olmuştur. İsrail 'ehvenişer politikası' güderek, ülkenin Müslüman Kardeşler'in kontrolüne geçmesinden ziyade tanıdık düşman olarak nitelendirdiği Cumhurbaşkanı Esad'ın iktidarda kalmasını tercih etmiştir. Esad'ın devrilmesi durumunda bölgenin tamamen kaosa sürükleneceğini dile getiren İsrail, baş düşmanı olan İran ve Hizbullah'ın ülkede oluşacak boşluğu doldurmasından da endişe duymuştur.²³⁸

İsrail, Suriye iç savaşında ne kadar tarafsız kaldığını iddia etse de yapılan bazı açıklamalar bu durumun aslında öyle olmadığını göstermiştir. Esad'ın güç kaybetmeye başlaması ile IŞİD ve İran'ın güçlenmesinden korkan İsrail, Suriye'deki bazı noktalara askeri operasyon düzenlemiştir. İran'a ait silahlarla dolu bir uçağın ve havalimanında bulunan hangarlardaki silah depolarının imha edildiği de kayıtlara geçmiştir.²³⁹

²³⁶ Thorleifsson, 2013, s.2.

²³⁷ Thorleifsson, 2013, s.2.

²³⁸ Cankara, 2021, s.5668.

²³⁹ Osama Ghassani, "Israel Bombs Iranian Weapons-Loaded Aircraft in Syria", The Jerusalem Post, 16.09.2018, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israel-bombs-iranian-weapons-loaded-aircraft-in-syria/1255914>, (09.04.2022).

2017'den itibaren İsrail'in Suriye iç savaşına müdahil olduğu iddia edilmiş, Suriye ordusu, İdlib'te yakalanan muhaliflerde İsrail'e ait silah ve pasaportların yakalandığını ve saldırılarının engellendiğini duyurmuştur. Haziran 2017'de Hizbullah'a ait olan televizyon kanalı El-Manar, Suriye sınırında İsrail'e ait mühimmatların bulunduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine hazırlanan raporda, İsrail'in isyancı güçlere doğrudan yardım ettiği belirtilmiştir. Ancak İsrail, bunu reddetmiş ve silahların Lübnan'dan çekilmesinden önceki yıllara ait olduğunu ve bu silahların öldürücü olmayan alevler olduğunu açıklamıştır.²⁴⁰ İsrail bu raporları kabul etmemiş ve bu durumun Esad tarafından hazırlandığını iddia etmiştir. Esad, ülkesindeki muhalifleri İsrail'in işbirlikçisiymiş gibi göstererek Araplar üzerinden algı yaratmak istemiş ve muhaliflerin Siyonistler ile işbirliği yapan hainler olduğunu söyleyerek muhalifleri itibarsızlaştırmaya çalışmıştır.²⁴¹ Ancak, 2019 yılında İsrail Savunma Güçleri Başkanı Gadi Einzenkot, bir açıklamasında İsrail'in 2017'den itibaren muhalif güçlere destek verdiğini doğrulamıştır. Golon Tepeleri'ndeki muhaliflere silah yardımında bulunduklarını söylemişlerdir. İsrail bu durumu daha önce insani yardım ve sağlık hizmetleri konusunda destek olarak açıklamıştır. Yine 2017 yılından itibaren radarın altından uçuşlar yaparak düzenli saldırılarda bulunduklarını açıklayan Genelkurmay Başkanı, aslında Suriye iç savaşında muhaliflere destek olduklarını açıklayarak tarafsız politika izlemediklerini belirtmiştir. İsrail, İran'a karşı tavrını Suriye iç savaşında belli etmiş ve İran söz konusu olduğunda her türlü adımı atmaktan çekinmeyecekleri belirtilmiştir. İsrail'in hedefinin Suriye'deki İran varlığına son vermek olduğu açıklanmış ve Suriye, İran ile ilişkilerini en aza indirmesi konusunda uyarılmıştır. Bunun üzerine Suriye ise, özellikle askeri alanda ilişkilerini artırmıştır.²⁴²

Burhanettin Duran'a göre ise, Arap Baharı'nın kazanan ülkelerinden birisi de İsrail'dir. İsrail rejimi, çok bir şey yapmadan karşısında duracak bir Arap ülkesinin kalmamasını fırsata çevirmiştir. Özellikle Donald Trump Döneminde, İran'a karşı uygulanan maksimum baskı politikası ile İran karşıtı bloka liderlik edecek noktaya gelmiştir. Mısır'da Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesinden sonra Sisi darbesini destekleyen BAE, daha sonra İsrail ile ittifak içerisine girmiştir. Trump'ın desteği ile

²⁴⁰ Stuart Winer, "Syria Says it Captured Israeli Weapons From Rebels", The Times of İsrail, 21.08.2013, <https://www.timesofisrael.com/syria-says-it-captured-israeli-weapons-from-rebels/>, (09.04. 2022).

²⁴¹ Cankara, 2013, s.5673.

²⁴² Cankara, 2013, s.5674-5675.

diplomatik ilişkileri de başlamıştır. Hatta İsrail artık düşman olarak görülmemekte düşman ülkeler karşısında destek alınacak müttefik devlet olarak görülmektedir. İsrail, Ortadoğu’da hep kazanan olmuştur. George Bush döneminde gerçekleşen Afganistan ve Irak işgallerinden sonra bu ülkeler başarısız devlete dönüşmüşlerdir. Barack Obama döneminde ise, Arap Baharı sürecinde İsrail ile mesafeli de olsa İran açılımını yaparak demokratik devrimlerin Körfez aracılığıyla bozulmasına müsaade etmiştir. Son olarak Donald Trump, İsrail ile BAE’ni müttefik kılarak İran’ı sınırlandırmıştır.²⁴³

²⁴³ Burhanettin Duran, “Arap İsyanlarında On Yılın Muhasebesi ve Türkiye’nin Yeri”, Arap Devrimleri: Değişim ve Süreklilik, (Ed. Ramazan Yıldırım ve Mahmut Alrantisi), SETA Kitapları, İstanbul, 2021, s.28.

III. BÖLÜM

ARAP BAHARI SONRASI İSRAİL-BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ YAKINLAŞMASI

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu, ABD için önem kazanmıştır. Ortadoğu'nun sahip olduğu zengin petrol kaynakları ve geçiş yolları ABD'nin öncelikli çıkar alanlarını oluşturmuştur. Bölgedeki çıkarlarını korumak için en önemli müttefiki olan İsrail ile kuruluşundan itibaren bölgesel güvenliği başta olmak üzere birçok alanda işbirliği yapmıştır. İsrail ile çok boyutlu ilişki ağları mevcuttur. Askeri ve diplomatik ilişkilerin yanında ekonomik, dini ve akademik alanlarda da ilişkileri vardır. ABD, İsrail ile Mısır barışını sağlamak için milyarlarca dolar ödemiş ve İsrail'in dünya çapında kabul edilmesi için uğraşmıştır.²⁴⁴ 1978'de ABD'nin arabuluculuğu ile Camp David Anlaşması imzalanmış ve böylece Mısır, İsrail'i tanıyan ilk Arap devleti olmuştur. 1994 yılında Ürdün ile birlikte dört Arap ülkesi İsrail ile diplomatik ilişkiler tesis etmiştir. Bu iki anlaşmanın önemi de anlaşmaların sıcak çatışmaların yaşandığı dönemde imzalanmış olmasıdır. Arap-İsrail anlaşmazlığı Ortadoğu'nun en eski ve çözülmesi güç meselelerindendir. Bu yüzden ki İsrail ile meydana gelen herhangi bir gelişme hem bölgede hem de tüm dünyada kamuoyunun dikkatini çekmektedir.

Devletlerin dış politikalarına yön veren önemli unsurların başında güvenlik algısı gelmektedir. Ortadoğu'da ise sorunların kaynağı eskiye dayanmaktadır ve bu sorunlar bölgedeki ülkeler için daima güvenlik meselesine dönüşmüştür. İsrail ve Arap ülkelerinin güvenlik algısındaki benzerliğin altında İran ve Müslüman Kardeşler yatmaktadır. Körfez ülkeleri İran'ın yayılcı politikasından endişelenirken, İsrail ise İran'ın nükleer güce sahip olmasından endişelenmektedir. Körfez ülkeleri siyasal rejimlerini devam ettirmek ve siyasal yapılarını koruyarak bölgedeki modernist ve seküler rejimleri ötekileştirerek güvenliğini ve istikrarını sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda hem İsrail'in hem de BAE'nin Müslüman Kardeşler ile bağlantısı olan Hamas da dahil olmak üzere İslamcılara yönelik düşmanlıkları söz konusudur. Bu duruma yönelik olarak İsraili yetkililer Arap dünyasına yaklaşımlarını üç şekilde tanımlıyorlar. Birincisi, istihbarat, güvenlik ve askeri iş birliğidir. İkincisi, ileri teknoloji, ticaret ve bölgesel ulaşım

²⁴⁴ Mitchell G. Bard ve Daniel Pipes, "How Special is the Us-Israel Relationship?", Middle East Quarterly, C:4 S:2, 1997.

bağlantılarıdır. Üçüncüsü ise daha az önemli ama daha görünür olan kültürel ilişkilerdir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda Arap ülkeleri ile barış girişimlerini devam ettirmeyi amaçlayan İsrail, bu amaçları için Arap ülkelerini tek tek değerlendirerek konuyu ele almışlardır.²⁴⁵ İsrail'in bölgedeki ülkelerle ilişkilerini düzeltme çabasının ardında; Çin'in Ortadoğu'daki etkisini artırması, ABD'nin Irak'tan askerini çekmesi, Doğu Akdeniz'deki ülkeler arasında rekabetin güçlenmesi ve bu aktörlerin Ortadoğu'da etkinliklerini artırarak farklı politikalar sergilenmesi gibi sebepler yatmaktadır.

3.1. İran Tehdidi Üzerinden Yakınlaşma

İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi, İran'ın dış politikasında ve uluslararası ilişkilerinde köklü bir değişime neden olmuştur. Devrim öncesinde Şah Pehlevi'nin ABD ile kurmuş olduğu yoğun askeri, ticari ve siyasi bağlar radikal bir şekilde koparılmıştır. Şah döneminde ABD'nin güvenilir müttefiki olan İran, artık düşmana dönüşmüştür.²⁴⁶ Devrim sonrasında Humeyni'nin liderliğinde siyasal alanda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin bölgesel düzeyde etkileri vardır. Şiiliği merkeze alan Humeyni yönetimi, kullandığı devrimci söylem nedeniyle kayda değer Şii nüfusu barındıran Körfez ülkeleri tarafından doğrudan tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.²⁴⁷ Körfez ülkelerinin Batıcı ve statükocu dış politikası ile İran'ın Batı karşıtlığına dayalı dış politikası çatışmaktadır. Körfez ülkeleri İran-Irak Savaşı'ndan sonra Tahran'dan algıladıkları tehdidin artması nedeniyle kendi aralarında bütünleşme yoluna girerken Batı ile daha yakın işbirliği içerisine girmişlerdir. 25 Mayıs 1981 yılında Suudi Arabistan'ın öncülüğünde İran tehdidine karşı güvenlik ve ideolojik kaygıları gidermek için Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) kurulmuştur.²⁴⁸

Körfez güvenliğinin temel dinamikleri iç içe geçen üç temel parametre üzerinden şekillenmiştir: Körfez ülkelerinin devlet yönetimleri monarşi üzerine inşa edilmesinden dolayı rejim güvenliği, iç ve dış tehditler bağlamında ulusal güvenlikleri ve yer altı

²⁴⁵ Ian Black, "Just Below The Surface: Isreal, The Arab Gulf States And The Limits Of Cooperation", LSE Middle East Centre Report, 2019, s.9.

²⁴⁶ İsmail Sarı, "Devrimden Günümüze İran'ın Güvenlik Stratejisi", Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, (Ed. Mehmet Akif Memmi), Turkuvaz Habercilik ve Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.37.

²⁴⁷ Veysel Kurt, "Ortadoğu'da Güvenliğin Dönüşümü", Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, (Ed. Mehmet Akif Memmi), Turkuvaz Habercilik ve Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.27.

²⁴⁸ Gulf Cooperation Council, "Global Security", [Gulf Cooperation Council \[GCC\] \(globalsecurity.org\)](https://www.gccicouncil.org/global-security/), (28.10.2022).

kaynaklarına endeksli rantiyer ekonomiyi mümkün kılan enerji güvenliğidir.²⁴⁹ Körfez ülkelerinin güvenlik yapılanmasında rejim güvenliği ve ulusal güvenlik iç içedir. Zira herhangi bir güvenlik tehdidi sadece ülkenin istikrarına yönelik bir tehlike oluşturmamakta aynı zamanda devletin tüm sistematığı doğrudan rejimi kendi güvenliği noktasında endişeye sevk etmektedir.²⁵⁰

İran ve Körfez ülkeleri arasındaki karşılıklı güvensizlik ve tehdit algıları Arap Baharı ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Arap Baharı'nın ilk evrelerinde İran, devrimin getireceği değişimlerin kendi dış politikası ile örtüştüğünü düşündüğü için protesto hareketlerini desteklemiştir. İran, Arap Baharı'nı 'Batı destekli laik diktatörlere' karşı Müslüman halkın tepkisi olarak yorumlamıştır. Ayrıca Arap Baharı'nın 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nden etkilendiğini ileri sürerek, benzer olduklarını silahlı mücadele içermeyen, sivil itaatsizlik ile gerçekleştirilmiş bir halk ayaklanması olduğunu da açıklamıştır. Bu bakış açısına göre, İran yönetimi geç de olsa devrimini ihraç etmeyi başarmış ve Humeyni'nin vadettiği "büyük uyanışın" gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Bu kapsamda Mısır'da Mübarek rejiminin devrilmesinden sonra ülkeye yönelik diplomatik girişimlerini artırmaya çalışmıştır. İran, Mısır'da Müslüman Kardeşler'in etkisinin artmasını kendi temsil ettiği İslamcı siyasete katkı sağlayacağını düşünmüştür. Ancak başta Mısır olmak üzere Tunus ve Libya'daki Müslüman Kardeşler, Suriye'deki isyanda muhalif gruplara destek vermişlerdir. Bu durum Müslüman Kardeşler'in, İran'ın politik çizgisini benimsemediklerini ve ayrı düşüklerini göstermektedir.²⁵¹

İran bölgedeki devrimleri Batı karşıtı ayaklanmalar olarak yorumlamıştır. Ancak özgürlüğe, demokrasiye ve gelir dağılımındaki eşitsizliğe dikkat çekmeye çalışan halk hareketlerinin İran'daki muhalefet ile örtüşmesi İran açısından tehlike arz etmeye başlamıştır. Mısır ve Tunus'ta demokratikleşme hareketleri sonucu iktidara gelen İslamcı grupların İran'ın benimsemiş olduğu radikal ve sekte siyasete alternatif olması ihtimali, İran için tehlikeli bir durum oluşturmuştur. İran, Ortadoğu'daki mezhebi sınırlarını aşmak için önceden kullandığı anti-emperyalizm söylemi üzerinden hareket etmeye başlamıştır. Suriye ile olan ittifakı da mezhepsel değil anti-emperyalizm kavramı üzerinden

²⁴⁹ Abdullah Erboğa, "Arap Baharı Sonrası Körfez Güvenliği ve Savunmacı Aktivizm", SETA, S:154, 2016, s.9.

²⁵⁰ Kristian Coates Ulrichsen, "Insecure Gulf: Insecure Gulf: The End of Certainty and the Transition to the Post-Oil Era, Oxford University Press, New York, 2015, s.5.

²⁵¹ Hakkı Uygur, "İran ve Arap Baharı", SETA Analiz, S:52, 2012, s.11-13.

kurulmuştur. Bu kavram üzerinden Sünni revizyonist güçlerle ittifak kurmuş ve bunun sayesinde Ortadoğu'daki direniş bloğunun lideri konumuna gelmiştir. Arap Baharı'nı 'İslami Uyanış' olarak nitelendiren İran başka ülkelere destek verirken Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan Suriye'nin yıkılma ihtimali karşısında tavrını değiştirmiştir. Suriye'deki ayaklanmalar İslami Uyanış kapsamına girmemiştir. Çünkü laik Suriye yönetimi diğer Arap ülkelerin aksine İsrail-ABD karşıtı cephede yer almıştır. Bundan dolayı İran yönetimi, Suriye'deki ayaklanmaları dış güçlerin tahrik ettiği teröristlerin karışıklık çıkarması olarak görmüştür.²⁵²

Körfez ülkeleri ise Arap isyanları karşısında İran tehlikesine karşı yanında görmek istediği Batıcı ve modernist cumhuriyet rejimlerinin yıkılmasını istememiş, mevcut iktidarlara destek vermiştir. Suriye'de ise muhaliflerin silahlandırılmasına destek olmuşlardır. Bahreyn'de gerçekleşen halk ayaklanmasında ise göstericilerin büyük çoğunluğunun Şii olması ülkedeki isyanın niteliğini değiştirmiş ve Şii-Sünni gerilimine dönüşmüştür. Ayaklanmanın mezhepsel bağlamda ele alınması küresel ve bölgesel aktörlerin olaylara bakış açılarını da değiştirmiştir.²⁵³ Körfez ülkeleri Bahreyn'de gerçekleşen isyanda birlikte hareket etmişler ve İran'ın muhtemel kazanımlarını engellemeyi başarmışlardır.

Arap Baharı'nın etkisi ile Ortadoğu'nun siyaseti yeniden şekillenmiştir. Körfez ülkelerinin yöneticileri, Bahreyn ve diğer Körfez ülkelerinde meydana gelen huzursuzluğu, hoşnutsuzluğu ve ekonomik şikâyetin temel nedenlerini devlet içi sorunlara bağlayıp iç meselelere odaklanmak yerine konuyu saptırarak dış aktörlerin müdahalesine bağlamışlardır. Bahreyn'de meydana gelen ayaklanmada İran'ı, 2012'de Kuveyt'te Sünni Araplar arasında yaşanan protestoda Müslüman Kardeşler'i suçlamışlardır. Müslüman Kardeşler'i Kuveyt'ten başlayarak Körfez monarşilerini tek tek devirmeye çalışmakla suçlamışlardır. Bu çerçevede Arap Baharı ortak endişe alanlarındaki gayri resmi bağları derinleştirmiştir. İsrail'in askeri ve güvenlik teşkilatı uzun süredir Körfez ülkeleri ile istediği yakınlığı 2011'de yakalamıştır. İsrail ve Körfez ülkelerinin Ortadoğu siyasetinde önemli konularda ortak çıkarları vardır. Bunlardan ilki,

²⁵² Burhanettin Duran ve Nuh Yılmaz, "Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri", Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, (Der. B. Duran, K. İnâat ve A.R. Uslu), SETA Yayınları XIV, 1. Baskı, Ankara, 2012, s.38-39.

²⁵³ Abdulkhaleq Abdullah, "Repercussions of the Arab Spring on GCC States", Arab Center for Research and Policy Studies, 2012, s. 8.

İran'ı, hem Arap dünyasının hem de İsrail'in istikrarlarına yönelik tehdit olarak görmeleridir. İkinci olarak, Müslüman Kardeşler'in ve diğer İslamcı grupların iç tehdit unsuru olduklarını savunmuşlardır.²⁵⁴ Arap Baharı'nın etkisi ile Arap ülkelerindeki demokratikleşme hareketi sonucu İsrail karşıtı grupların iktidara gelmesi, özellikle 2012 yılında Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi İsrail'in Arap ülkeleri ile ilişkilerinde değişime neden olmuştur. Sürecin etkisi ile daha aktif bir rol almaya başlayan İsrail, bölgede kendi çıkarlarına ortak olabilecek ve ABD ile daha iyi ilişkiler kurabilecek olan BAE ve Suudi Arabistan ile bir eksen oluşturma çabasına girmiştir.

Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu'da bölgesel jeopolitiğin yeniden düzenlenmesi hız kazanmıştır. İran'ın oluşturduğu güvenlik tehdidine yönelik endişeler Körfez ülkeleri ve İsrail'de kendini göstermiştir. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra bölgedeki güç dengesinin değişmesi ve İran'ın, nükleer çalışmalarını hızlandırması bölgedeki tehdit algısını değiştirmiştir.²⁵⁵ Bu konuda ise İran'ın ortaya koyduğu ideolojiyi Körfez ülkeleri ve İsrail ulusal güvenliğe yönelik tehdit olarak görmüşlerdir. Körfez ülkelerinin güvenlik algısında ve ulusal güvenliğin merkezinde rejim güvenliği yer almıştır. Bölgede ortaya çıkan güvenlik tehdidi sadece ülkenin istikrarını değil aynı zamanda yönetimi tehlikeye atmıştır.²⁵⁶ Başta BAE ve Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri, rejimlerini sarsacak bu ayaklanmalara engel olmak için kendilerine yakın hissettikleri ülkeler ile yakınlaşmaya başlamışlardır.

2013'ten sonra değişim dalgası kendini iç savaflara bırakmıştır. ABD ve İran arasında nükleer müzakereler sağlandıktan sonra İran'ın yayılcılığı hız kazanmıştır. İran'ın Şii yayılcılığını dengeleyebilecek yapıda olan İhvan'a (Müslüman Kardeşler) yönelik ise Körfez ülkeleri 'İhvan karşıtı' bir siyaset izlemiştir. Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'ın " Ortadoğu'daki sorunların ardında İran vardır ama en büyük sorun İhvan'dır" sözü durumu daha iyi açıklamıştır. İran'ın Şii nüfus üzerinden yayılcı politikası bağlamında başta İran, Irak, Suriye ve birçok ülkede silahlı milis grupları oluşmuştur.²⁵⁷ ABD'nin isteği ve ortak düşmanları olan İran'a yönelik şüphelerin artması Körfez ile İsrail'in üstü örtülü şekilde yakınlaşma sürecini başlatmıştır. Yakınlaşmanın ardında, aktörler arasında küresel, bölgesel ve yerel gelişmelere yönelik

²⁵⁴ Ulrichsen, 2016, s.6.

²⁵⁵ İ. Numan Telci ve Mehmet Rakipoğlu, "Körfez'in İsrail Açılımı", ORSAM, S:263, 2020, s.3.

²⁵⁶ Ulrichsen, 2015, s.5.

²⁵⁷ Kurt, 2018, s.29.

stratejik hesaplamalar yatmaktadır. Arap Baharı'ndan sonra bölgesel siyasette ortaya çıkan yeni ittifaklar ve devlet dışı aktör olan DAESH, Hizbullah, Müslüman Kardeşler ve El-Kaide gibi aktörlerin yükselişi, tehdit algılarını değiştirmiş ve İsrail ile BAE'ni aynı siyasi hedef altında birleştirmiştir. Küresel siyasetin Ortadoğu'ya yansımaları da BAE ile İsrail arasındaki iş birliğini kolaylaştırmıştır. ABD'nin Ortadoğu politikasından geri çekilme ve yeniden mevzilenme stratejisi, Rusya ve Çin'in de Ortadoğu siyasetinde daha fazla rol almaya başlaması BAE ve İsrail arasındaki ilişkilerini geliştirmiş ve ortak tehdit algılarına karşı stratejik iş birliği içerisine girmişlerdir.²⁵⁸

Arap Baharı'ndan sonra oluşan devlet dışı aktörler de bölgede etkin bir rol oynamaya başlamışlardır ve bu aktörlerin doğrudan müdahalede bulunması tehdit oluşturmıştır. Arap Baharı'nın etkisi ile çökmüş devletlerde silahlı örgütlerin terörü yaygınlaştırarak bölgesel alan kurmaları ve uluslararası aktörlerin bölgeyi hesaplama alanına dönüştürmesi, Ortadoğu için ortaya çıkan önemli tehditleri oluşturmıştır. İran sürecin etkisi ile iktidar değişimlerinden kaynaklanan boşluğu Şii milisler üzerinden doldurmaya çalışmıştır. Irak da ABD'nin saldırılarından sonra kendi milisleri olan Haşdi Şabi adı altında toplanan kuvvetlerini Irak ordusuna bağlamıştır. Bu milis kuvvetler Lübnan'da Hizbullah, Yemen'de Ensarullah adı altında ortaya çıkmıştır. Arap Baharı'nın etkisi ile çökmüş devletlerde oluşan güç boşluğunu ise Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve DEASH doldurmuştur. Uluslararası aktörlerin DEASH'a yönelik operasyonları örgütü zayıflatmış olsa da başka bir terör örgütü olan YPG'nin önünü açmıştır.²⁵⁹

Yaşanan bu güvenlik sorunlarına ek olarak Obama yönetiminin, İran'a yönelik askeri müdahaleden ziyade diplomatik yollarla barış elde etme çabaları Körfez ülkelerini rahatsız etmiştir. İran ile P5+1 ülkeleri (ABD, Birleşik Krallık, Çin, Rusya, Fransa ve Almanya) 14 Temmuz 2015'te nükleer anlaşma diğer adı ile Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (KOEP) imzalamışlardır. Obama iktidarı anlaşmanın imzalanması ile İran'ı daha rahat kontrol edebilmeyi amaçlamıştır. Ekonomik ambargoların kalkması ile İran'ın uluslararası toplumda daha iyi ilişkiler kurması ve en önemlisi de nükleer silahlar konusunda daha sıkı denetlemeye tabi tutulması amaçlanmıştır. Körfez ülkeleri ise bu durumda İran'ın, nüfuz alanını daha çok genişleteceğini ve kazanacağı ekonomik gelirlerle bölgedeki yayılma araçlarını daha geniş alanlara yönlendireceğini düşünmüştür.

²⁵⁸ Telci ve Rakipoğlu, 2020, s.3.

²⁵⁹ Kurt, 2018, s. 32-35.

Ayrıca bu durum sonucunda daha çok güçlenen İran, Körfez güvenliği için daha çok tehdit anlamına gelmiştir. Körfez ülkeleri imzalanan bu anlaşma ile bölgesel istikrarın tehlikeli bir sürece girdiğini ifade etmiştir. İran'ın bu anlaşma ile nükleer hırslarından vazgeçmeyeceğini ve onu sınırlandırmanın mümkün olmadığını da düşünmüşlerdir. Körfez ülkeleri ABD ile olan özel ilişkilerine artık gölge düştüğü inancına girmiştir.²⁶⁰

Körfez ülkeleri Obama yönetiminden güvenlik alanındaki endişelerinin giderilmesi için savunma ve güvenlik garantisi istemiş ancak Obama yönetimi sadece devam etmekte olan silah satışı dışında bir adım atmamıştır. ABD ile İran arasında imzalanan nükleer anlaşma ile devlet dışı aktörlerin bölgedeki etkinliklerini artırması, Körfez ülkelerinin ABD'nin güvenlik şemsiyesinden çıktığı düşüncesine sokmuştur. Güvensizlik hissine kapılan Körfez ülkeleri ise bölge ülkelerinin aleyhine olacak şekilde güvenlik bağlantılarına girmekten çekinmemişlerdir.²⁶¹ Bu durum neticesinde BAE ve İsrail, İran'a ve diğer devlet dışı örgütlere karşı doğrudan stratejik bir müttefik haline gelmiştir. ABD ile İran arasında imzalanan nükleer anlaşmadan rahatsız olan diğer ülke İsrail olmuştur. İki ülkenin normalleşme çalışmaları İsrail ve BAE başta olmak üzere diğer Körfez ülkelerini rahatsız etmiştir. BAE, İran'ın Körfezdeki etkisinin daha çok artırmasından endişelenirken İsrail de nükleer silaha bir adım daha yaklaşmasından endişe duymuştur.

Donald Trump, 2015'te başkanlığa adaylığını koyduğunda ABD'yi İran ile imzalanan nükleer anlaşmadan (KOEP) çekeceğini duyurmuştur. Trump başkan olduktan sonra İran'a yeni yaptırımlar da uygulamaya başlamıştır. Neden olarak da İran'ın balistik füze testleri yürüttüğünü ve bölgedeki terör örgütlerini desteklediğini iddia etmiştir. 8 Mayıs 2018'de Obama'nın en önemli adımlarından olan nükleer anlaşmadan ABD'yi çekmiştir. Gerekçe olarak, İran'ın belirli bir süre sonra tekrar nükleer silaha sahip olmak isteyeceğini belirtmiştir. KOEP'in istenileni başaramayacağından dolayı ABD anlaşmayı iptal etmiş ve İran'a yönelik yaptırımları yeniden uygulamaya koymuştur. Trump, İran'ın Dünyayı ve özellikle İsrail'i tehlikeye attığını düşünmekte ve uygulamış olduğu baskı politikasının en önemli nedeni olarak da bunu gerekçe göstermektedir. Körfez ülkeleri ve İsrail, ABD'nin bu stratejisini desteklemiş ve bölgedeki diğer müttefiklerin bir araya gelerek ABD liderliğinde Tahran'ın saldırgan ve yayılcı politikalarını engellemeye

²⁶⁰ Erboğa, 2016, s.15.

²⁶¹ Erboğa, 2016, s.17.

davet etmişlerdir. Arap Baharı sonrasında, Ortadoğu'daki otokratik yönetimlerin güvensizlik hissi, ABD ile bağlantılarının eskisi gibi olmayışı ve ilişkilerin kesileceği hissi ve bu arada İran'ın yükselişi, başta BAE ve diğer Körfez ülkelerinin İsrail'le ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur.²⁶²

13 Ağustos 2020'de İsrail ve BAE aralarındaki ilişkilerin normalleştiğini duyurmasının ardından İran Dışişleri Bakanlığı açıklama yapmış ve anlaşmayı “stratejik budalalık” olarak görmüştür. Filistin halkını sırtından vurduklarını açıklayarak anlaşmayı kınamıştır. İran'ın yüksek mevkilerinden kınamalar gelmiş BAE'ne yönelik politikaların artık eskisi gibi olmayacağı açıklanmıştır. İran'ın bu yöndeki en büyük endişesi de Körfez'de İsrail'e alan açılması ve işbirliğinin askeri alanı kapsamasıdır. İran bu normalleşme ile kendi füzelerine karşı gelişmiş erken uyarı sistemi ve füze savunma sistemleri için komuta-kontrol ağı oluşturulmasından endişe etmiştir. İki ülke arasındaki normalleşme İran üzerinde kuşatılma hissi yaşatmıştır.²⁶³

3.2. Müslüman Kardeşler Karşıtlığı Üzerinden Yakınlaşma

1928 yılında Hasan El-Benna tarafından Mısır'da kurulan örgütün temel amacı İngiliz emperyalizminden kurtulmak ve sömürgeciler tarafından parçalanmış Müslüman topluluklarını bir araya getirmektir. 1952 yılında Mısır'da gerçekleşen Hür Subaylar darbesine destek vermiş ve Cumhurbaşkanı olan Cemal Abdülnasır ile ilişkileri ilk başlarda barışçıl bir şekilde devam etmiştir. Ancak zamanla Nasır'ın inşa etmeye çalıştığı sosyalizme dayalı Arap milliyetçiliği ile Müslüman Kardeşler'in ideolojileri ters düşmeye başlamıştır. 1954 yılında Müslüman Kardeşler örgütüne mensup bir kişi tarafından Cumhurbaşkanı Nasır'a karşı bir suikast girişimi olmuştur. Bu girişim her ne kadar başarısız olsa da Nasır bu durumu değerlendirerek kendisine muhalif olan yapıları yok etmek için Müslüman Kardeşler örgütünü yasaklamış ve binlerce kişiyi hapse atmıştır. Nasır'ın Arap milliyetçiliği ve Cumhuriyetçi ideolojisi, Körfez ülkelerini tehdit etmeye başlamıştır. Bu noktada Körfez ülkeleri Müslüman Kardeşler'e kucak açmıştır. BAE'de ise ilk yapılanması Mısır'da eğitim alan öğrenciler tarafından 1974 yılında kurulmuş ve Islah olarak anılmıştır. Ancak 1990 yılında Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, Islah

²⁶² O. Mehmet Çelik ve M. Akif Okur, “Tanrı ve Mesih Adına Siyaset: Donald Trump Yönetimi Döneminde Evanjelizm ABD Dış Politikası Üzerindeki Artan Etkisi”, Akademik İncelemeler Dergisi, C:16, S:2, 2021, s.12-13.

²⁶³ İsmail Sarı, “İran Açısından ‘Normalleşme’ ve BAE ile İlişkiler”, Ortadoğu Analiz, C: 11, S:96, 2020, s.19-20.

üyelerinin Mısır'da terörist eylemlerde bulunduğunu iddia etmiş ve BAE neticede örgütün eylemlerini yasaklamış ve örgütü dağıtmıştır.²⁶⁴

Müslüman Kardeşler, 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar darbesinden sonra ilk defa 2011 yılında Mısır'da Arap Baharı'nın etkisi ile Hüsnü Mübarek rejimine karşı gerçekleşen ayaklanmalara destek vermiştir. Mübarek rejiminin devrilmesinden sonra Müslüman Kardeşler “ Hürriyet ve Adalet Partisi” adında bir siyasi parti kurmuşlardır. Mübarek rejiminin devrilmesinden sonra seçimle iktidara gelen Müslüman Kardeşler'in aday gösterdiği Muhammed Mursi, 2012 yılında Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak çok geçmeden Temmuz 2013'te askeri darbe ile karşılaşmış ve Müslüman kardeşler askeri yönetim tarafından terör örgütü ilan edilmiştir. Seçimle Cumhurbaşkanı olan Mursi'nin devrilmesinin ardında ABD'nin olduğu kabul edilmiştir. Çünkü İsrail'den sonra bölgede en çok ABD desteği alan ülke Mısır olmuştur. Seçimle iktidara gelen Mursi'nin ise ne kadar kontrol edilebilir olduğu önceden kestirilemediği için askeri yönetim altında tutulan Mısır daha rahat kontrol edilebilirdi ABD için. Bu darbeye İsrail, BAE ve Suudi Arabistan destek vermiş ve mali yardımda da bulunmuştur. BAE darbenin hemen ardından Mısır'a 8 milyar dolar yardımda bulunmuştur.²⁶⁵

Arap Baharı'nın etkisi ile BAE'de ciddi gösteriler yaşanmamıştır. 2013 yılında içerisinde akademisyenlerin, hakim, avukat ve entelektüellerin bulunduğu 100 kişinin imzaladığı bir mektubu devlet başkanına sunmuşlardır. Mektupta meşruti bir monarşi ve demokrasi talebinde bulunulmuştur. BAE Hükümeti bu talepleri ılımlı karşılamış olsa da grupta İslamcı ve liberal gruplara üye olan kişilerin olması hükümet yetkililerini tedirgin etmiştir. Hükümet yetkilileri Arap Baharı'nın İslamcı kesim tarafından başlatıldığını düşünmüştür. Talepte bulunan aktivistlerin Müslüman Kardeşler ile bağlantılı olduğu gerekçesi ile 94 kişi tutuklanmıştır. Tutuklanan kişilerin Islah Hareketi'ne bağlı oldukları, amaçlarının da ülke yönetimini ele geçirmek ve rejimi yıkmak olduğu belirtilmiştir. Amaçlarına ulaşmak için Mısır Müslüman Kardeşler'i ile birlikte çalışmak ve devlet içerisinde devlet kurmakla suçlanmışlardır. Emirlik yönetimi Islah Hareketi'ni ülkede Müslüman Kardeşler merkezli bir yönetim oluşturmakla suçlamıştır. BAE'nin ekonomisi her ne kadar iyi olsa da askeri, coğrafi ve nüfus açısından zayıf olduğu için güvenlik

²⁶⁴ Birol Başkan, “Polis Müdürü ve Şeyh: Birleşik Arap Emirlikleri'nin İhvan'la İmtihani”, Ortadoğu Analiz, C:4, S:47,2012, s.82.

²⁶⁵ İ. Kaya Ülger, “ Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:6, S:2, 2016, s.138-139.

kaygısı oldukça fazla olmuştur. Bundan dolayıdır ki 2013 yılında askeri harcamaları artırarak en fazla silah alan ülke olmuştur.²⁶⁶

BAE, Müslüman Kardeşler aracılığıyla Arap Baharı'nın Körfez'e yayılmasından ve İran'ın bölgedeki etkinliğini artırmasından endişe etmiştir. Müslüman Kardeşler'in liberal-demokratik söylemleri ve insan haklarına verdiği önem, BAE'nin otokratik düzenine vurgu yaparak Emirliğin dünyaya sunduğu yenilikçi ve ilerlemeci imajını derinden sarsmıştır. Ayrıca Müslüman Kardeşler'in siyasi reform talepleri arasında Emirliğin yeraltı kaynaklarının eşit bir şekilde dağıtılması yer almıştır. BAE'nin en fakir emirliği olan Ras El Hayme'nin Müslüman Kardeşler'i desteklemesi ülkedeki siyasi ve ekonomik eşitsizliği gözler önüne sermiştir.²⁶⁷ Müslüman Kardeşler'i diğer siyasi İslam hareketlerinden ayıran en temel özellik ise demokrasiye yaptığı vurgu olmuştur. Radikal İslami Hareketler demokrasiyi, Batı'nın yönetim biçimi olarak değerlendirirken Müslüman Kardeşler ise demokrasinin dinde yer aldığını savunmuşlardır.²⁶⁸

Mısır'da Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi İsrail'i de oldukça rahatsız etmiştir. Mübarek rejimi ile kurulan işbirliklerinin bozulacağı endişesi ve Müslüman Kardeşler'in İsrail'e bakışı İsrail'i tedirgin etmiştir. Müslüman Kardeşler'in Camp David Anlaşması'na sadık kalıp kalmayacağı, İsrail'in meşruiyetini tanımaya devam edecek mi etmeyecek mi endişesi, Hamas'a karşı yürütmüş olduğu politikaları sürdürüp sürdürmeyeceği, İsrail yönetimini düşündürmüştür. Filistin halkının Mısır'daki isyanlardan etkilenip ayaklanma çıkarma ihtimalinin de yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu durumda İsrail'in güç kullanmak zorunda kalacağı ve uluslararası arenada meşruiyetinin tehlikeye gireceği ifade edilmiştir. Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi durumunda İran ile yakınlaşma ihtimali İsrail'in en büyük korkusu olmuştur. Ayrıca, hem Hamas hem de Filistin Otoritesi ile mutabakata varılması ihtimali İsrail için büyük hezeyan olmuştur. Dönemin ABD Başkanı Obama'nın da yürütmüş olduğu Ortadoğu politikasından endişe duyulmuştur. Çünkü Obama daha önceki konuşmasında İsrail'i her iki tarafı da memnun edecek bir çözüm bulması için uyarmıştır. Taraflar arasında gerçekleşecek barışın 1967 Savaşı'nın öncesindeki sınırlara göre inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Obama,

²⁶⁶ Ahmet Üçağaç, "Birleşik Arap Emirlikleri 2013", Ortadoğu Yıllığı 2013, (Kemal İnat ve Muhittin Ataman), Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s.256.

²⁶⁷ Başkan, 2012, s.85.

²⁶⁸ Ülger, 2016, s.149.

İsrail'in geleceğinin ve güvenliğinin bağımsız bir Filistin Devleti'ne bağlı olduğunu savunmuştur.²⁶⁹

3.3. Türkiye Karşıtlığı Üzerinden Yakınlaşma

Arap Baharı ile birlikte İsrail ve BAE, Müslüman Kardeşler ve İran karşıtlığı üzerinden iş birliklerini genişletme fırsatı bulmuşlardır. Türkiye karşıtlığı da bu yakınlaşmaya ivme kazandırmıştır. Ortadoğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı ile Türkiye ve BAE karşı taraflarda yer almışlardır.

Türkiye'nin Arap Baharı ile bölgede başlayan değişim sürecine yönelik yaklaşımına bakıldığında Türk dış politikasının oldukça aktif bir çaba sergilediğini görmek mümkündür. Türkiye, Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla başlayan ve tüm Ortadoğu'yu etkisi altına alan isyan dalgasını, bölgesel sistemin değişmesinden yana geç kalınmış bir normalleşme olarak değerlendirmiştir. Türkiye, Arap Baharı sürecini bölgenin demokratik sisteme geçişi için tarihi bir kırılma süreci olarak görmüştür.²⁷⁰ Türkiye, Ortadoğu'da otoriter yönetimler tarafından yönetilen halkların demokrasi, ekonomik refah, özgürlük ve siyasal taleplerinin karşılanması gerektiğini düşünmektedir. Türkiye'nin demokrasi tecrübesi, ekonomik başarısı ve İslami değerlerini koruyarak sistem içinde yer alması Mısır, Tunus, Libya ve Suriye'deki muhalifler tarafından rol model olarak görüşmüştür.²⁷¹ Bu süreçte Türkiye demokratik ve Müslüman çoğunluğa sahip başarılı bir ülke olarak öne çıkmıştır. Türkiye bu dönemde herhangi bir toplumsal muhalefet ile karşılaşmayan Katar ile iş birliği yapmış ve Mısır, Suriye, Tunus ve Libya'daki ayaklanmalarda Müslüman Kardeşleri desteklemiştir. Arap Baharı Körfez ülkelerinde de etkisini göstermiş Bahreyn, Kuveyt, Umman ve Suudi Arabistan'da rejim karşıtı gösteriler ve çatışmalar yaşanırken BAE'de toplumsal hareketler yaşanmamıştır. Müslüman Kardeşlere üye olan bazı aydın kesim tarafından reform çağrısı yapılmıştır. BAE, bu süreçte muhalefeti sindirmiş ve statükonun korunmasından yana politikalar izlemiştir.²⁷²

²⁶⁹ Oğuzlu, 2011, s.37.

²⁷⁰ Mesut Özcan, "Turkey's Policy towards the Middle East and North Africa after the Arab Spring", The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV), 2013, s. 5.

²⁷¹ Talha Köse, "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları", Uluslararası İlişkiler, C: 11, S:41, 2014, s. 44.

²⁷² Ayten Mehmed, "Türkiye- Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri", Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, C: 3, S:1, 2020, s.88.

BAE'nin statükocu rejimi Arap isyanlarında halkın demokratik taleplerini bastırmıştır. Müslüman Kardeşler'e ve İran'a karşı bloklaşma yeni düzenin sonuçlarıdır. Türkiye'nin Arap halklarının demokrasi taleplerine gösterdiği saygı ve izlemiş olduğu proaktif dış politikası BAE'ni endişelendirmiştir. Bu endişe BAE'ni Türkiye'nin de sınırlandırılması gereken bir ülke olarak konumlandırılmasına neden olmuştur.²⁷³ Türkiye ve BAE arasındaki en önemli çıkar farklılığına Mısır'daki isyan neden olmuştur. 2011 yılında Mısır'da meydana gelen isyan sonucunda Müslüman Kardeşler'e üye olan Muhammed Mursi'nin iktidara gelmesi ile Türkiye ve Katar yeni hükümete silah ve maddi destekte bulunmuşlardır. Buna karşılık BAE devrime karşı çıkmış ve Mursi yönetimine karşı yıpratmaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda, 2013 yılında Mursi'ye yönelik gerçekleştirilen darbede Abdülfettah Sisi'ye askeri ve finansal yardımda bulunmuştur. Türkiye ise Sisi hükümetini tanımamış ve Sisi'yi katliamla suçlamıştır.²⁷⁴

Türkiye ve BAE arasındaki görüş farklılıkları Libya'daki olaylara da yansımıştır. Türkiye Libya'da baş gösteren rejim karşıtı gösterilerde Kaddafi yönetimi ile ilişkilerine devam ederken BAE, NATO müdahalesinde yer almıştır. Kaddafi rejiminin yıkılmasının ardından Türkiye ve Katar, Müslüman Kardeşler ile bağlantısı olan grupları ve 2019 yılında BM'nin tanıdığı Fayiz el-Sarrac hükümetini tanımıştır. BAE ise Müslüman Kardeşlerin güç kazanmasına karşı çıkmış ve Trablus da ki Zintani askeri rejimi desteklemiştir.²⁷⁵ Libya'da Genel Ulusal Kongre'nin dağıtılması ile birlikte Trablus ve Tobruk'ta ayrı ayrı hükümetler oluşmuştur. Tobruk rejimi ile iş birliği içerisinde olan Libya Ordusu eski generali Halife Haftar, Libya Ulusal Ordusunu kurmuş ve Bingazi'deki güçlere karşı "Karama Operasyonu" nu gerçekleştirmiştir. Libya'da IŞİD'in güç kazandığını bahane eden BAE, BM'nin yeni hükümet kurma çalışmalarına rağmen Haftar'ı desteklemiştir.²⁷⁶

2015 yılında BM öncülüğünde ve bazı ülkelerin desteği ile kurulan Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) Türkiye tanımış ve destek vermiştir. BAE'nin destek

²⁷³ Duran, 2021, s.16.

²⁷⁴ Mohammed Nuruzzaman, "Qatar and the Arab Spring: Down the Foreign Policy Slope", Contemporary Arab Affairs, C:8, S:2, 2015, s.230.

²⁷⁵ Jalel Harchaoui and Mohamed-Essaid Lazib, "Proxy War Dynamics in Libya", PWP Conflict Studies, 2019, s.8-12.

²⁷⁶ Mehmed, 2020, s.88-89.

verdiği Hafter ise 2019 yılında Trablus Hükümeti'ne karşı askeri bir hareket başlatmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Türkiye'nin UMH'ye verdiği askeri destek ile bu hareket sona ermiş ve karşı bir operasyon ile Hafter'e bağlı güçler zayıflatılmıştır. UMH'ye bağlı güçler ise zafer kazanmıştır. Türkiye'nin verdiği destek ile BAE'nin Hafter merkezli Libya planı çökmüştür.²⁷⁷ Türkiye'nin revizyonist siyaseti ile statükoyu savunan BAE'nin çıkarları çatışmaktadır. Türkiye, BAE tarafından tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Bundan dolayıdır ki BAE, Türkiye'nin askeri, ekonomik ve diplomatik olarak gerilemesini istemektedir. Bu amaç doğrultusunda BAE, çeşitli alanlarda ve cephelerde Türkiye karşıtı faaliyetler yürütmektedir. BAE, Türkiye'nin dış politikasına müdahale ettiği gibi iç politikasına da müdahalede bulunmuştur. 2016 yılında Türkiye'nin demokratik hükümetini asker darbe ile indirmeye çalışan Fethullahçı Terör Örgütü'ne (FETÖ) ekonomik yardımda bulunmuştur. BAE, FETÖ'ye bu kalkışma için 3 milyar dolar finansal destekte bulunmuştur.²⁷⁸ BAE başta ABD olmak üzere birçok ülkede yoğun şekilde Türkiye karşıtı legal ve illegal lobicilik faaliyeti yürütmektedir. BAE, bu lobicilik faaliyetleri üzerinden ABD'nin Türkiye aleyhine politikalar izlemesi için çabalamaktadır. Bu amaçla FETÖ'ye bağlı ABD merkezli bazı platformları finanse etmekte ve onlarla iş birliği yapmaktadır. BAE'nin 15 Temmuz 2016'da Türkiye'deki askeri darbe girişiminde, Türkiye'nin en çok aranan teröristler kırmızı listesinde yer alan Muhammed Dahlan aracılığıyla örgüte finansman sağlaması, ülkenin ABD'deki Türkiye karşıtı lobi faaliyetlerinde FETÖ ile işbirliği yaptığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁷⁹ BAE, özellikle Trump döneminde İran ve Türkiye'yi sınırlandırmak için büyük çaba sarf etmiştir.

Suriye'de kendini gösteren Arap isyanlarında BAE ve Türkiye ilk olarak Esad'a karşı ortak bir adım atmış ve BAE, Suriye'nin Arap Birliği'ndeki üyeliğini dondurmuş, Türkiye'de bu durumu desteklemiştir. Türkiye ve BAE muhaliflerin oluşturduğu Suriyeli Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu nu (SMDK) temsilci olarak tanımışlardır. Ancak bu durum IŞİD'in bölgede etkisini artırması ile iki ülkenin yaklaşımı da değişmiştir. Türkiye Müslüman Kardeşler ile bağlantısı olan Özgür Suriye Ordusu'nu

²⁷⁷ Ahmet Safa Hüdaverdi, "Ortadoğu'da Fransa Ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin Karşı Devrimci İş Birliği", Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, S:269, 2020, s.15.

²⁷⁸ Suraj Sharma, "Qatar Crisis: UAE Accused of Bankrolling Turkey Coup", Middle East Eye, 14.06.2017, [Qatar crisis: UAE accused of bankrolling Turkey coup | Middle East Eye](https://www.middleeasteye.net/news/qatar-crisis-uae-accused-of-bankrolling-turkey-coup-middle-east-eye), (21.01.2023).

²⁷⁹ Gökhan Erel, "How the UAE's Lobbying Instrument Works Abroad", Politics Today, 10 Mart 2020, [BAE'nin Lobicilik Aracı Yurtdışında Nasıl Çalışıyor - Politics Today](https://www.politicstoday.org/uae-lobbying-instrument-works-abroad), (22.01.2023).

desteklerken BAE selefi gruplara destek vermiştir.²⁸⁰ 2018 yılında Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirdiği Zeytin Dalı Operasyonu'nu BAE eleştirmiş ve Arap ilişkilerine yabancı bir devletin müdahalesi olarak nitelendirmiştir. Ek olarak 2019 yılında Türkiye'nin Suriye'de mevzilenen YPG terör örgütüne yönelik yürüttüğü Barış Pınar Hareketi'ni kınamıştır.²⁸¹ BAE Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed el-Nahyan Twitter hesabından Osmanlı'nın Medine'deki valisi Fahreddin Paşa'yı Arap Halkına ihanet etmekle suçlayan ve Erdoğan'ın da seleflerine benzediğini vurgulayan bir yazı paylaşmıştır. Buna karşılık Erdoğan, bakanı sert bir dille eleştirmiş ve BAE Büyükelçiliğinin bulunduğu sokağın ismi Fahrettin Paşa olarak değiştirilmiştir.²⁸²

ABD'de Donald Trump iktidara geldiğinde İran'a yönelik yaptırım politikalarına geri dönmüş ve Obama döneminde imzalanan nükleer anlaşmadan geri çekilmiştir. Bu durum BAE'yi Müslüman Kardeşler ve İran tehdidine karşı sorunlarını birlikte çözecekleri kanaatine ulaştırmıştır. Trump oluşturduğu Yüzyılın Anlaşması kapsamında İran'a karşı ittifak oluşturmaya çalışmıştır. Türkiye ABD'nin öngörmüş olduğu bu plana karşı çıkmış ve BAE'ni eleştirmiştir. Bu durum karşısında BAE'de Trump'ın İran'a yönelik baskı politikasını sürdürmesi için İsrail ile iş birliği içerisine girmiştir.²⁸³

Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülkedir. Türkiye'nin İsrail'e yaklaşımında Filistin meselesi her zaman önemli bir konumda olmuştur. Bundan dolayıdır ki İsrail ile ilişkileri zaman zaman gerginleşmiştir. Özellikle 2008 yılında İsrail'in Gazze'ye karşı başlatmış olduğu orantısız saldırılar sonucundan ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Türkiye bu saldırılarda İsrail'i ve saldırıya karşı kayıtsız kalan Arap devletlerini sert bir dille eleştirmiştir. 2009 yılında Davos Zirvesi'ne katılan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan konuşmasında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'e karşı sert cevaplar vermiş ve oturum başkanının sürenin bittiği yönündeki uyarısı karşısında salonu terk etmiştir. "One Minute" olarak hatırlanan ve tarihe geçen bu olay iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır.²⁸⁴ Gerilmeye başlayan Türkiye-İsrail ilişkileri Mavi Marmara olayı ile kopma

²⁸⁰ Nuruzzaman, 2015, s.230-238.

²⁸¹ Mehmed,2020, s.90-91.

²⁸² "BAE Büyükelçiliği'nin sokağına "Fahreddin Paşa" ismi verildi", TRT Haber, (09.01.2018), <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/bae-buyukelciliginin-sokagina-fahreddin-pasa-ismi-verildi>, 23.01.2023.

²⁸³ Duran, 2021, s.24.

²⁸⁴ Abdülkadir Çevik ve B. Senem Çevik Ersaydı, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler Ve Toplumsal Algılar", Akademik ORTA DOĞU, C:5, S:2, 2011, s11.

noktasına gelmiştir. Türkiye, Arap isyanlarında halk hareketlerine sempati ile yaklaşmış ve Filistin'i uluslararası arenada sonuna kadar desteklemiştir. Türkiye'nin Filistin'e verdiği ekonomik, diplomatik ve siyasi desteğin yanında İsrail karşıtı duruşu Arap kamuoyunda popülarlığını artmıştır. Erdoğan her fırsatta İsrail'in yerleşim politikasını ve Gazze ablukasını eleştirmiştir. Bölgedeki stratejik ortaklarını kaybetmeye başlayan İsrail Türkiye ile ilişkisi bozulan Güney Kıbrıs ile yakınlaşmaya başlamıştır. Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz kaynaklarının işletilmesi konusunda Güney Kıbrıs ile temas halindedir. Bu durum Türkiye ile arasındaki gerilimi tırmandırmaktadır.²⁸⁵

İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve Mısır ile bir ittifak oluşturmuş Türkiye'yi dışlamıştır. Türkiye ise buna karşılık 2019 yılında Libya ile bir mutabakat imzalamış karşılıklı olarak deniz yetki alanlarını belirlemişlerdir. Bu mutabakat ile Türkiye onayı olmadan herhangi bir boru hattı projesinin inşasının önünü kesmiş ve yetki alanlarını genişletmiştir. BAE'de bu noktada İsrail'i desteklemiştir.²⁸⁶

Türkiye, İsrail ve BAE ile bugüne kadar tam anlamı ile bir dostluk ilişkisi kurmamıştır. Türkiye, İsrail ve BAE arasında imzalanan İbrahim anlaşmasına yönelik tepkilerini anlaşmadan hemen bir gün sonra göstermiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu açıklamada şu noktalar ön plana çıkmaktadır²⁸⁷:

- İlişkilerin normalleşmesine yönelik atılan adıma ilişkin olarak Türkiye'nin Filistin halkı ve yönetimini desteklediği görülmektedir.
- 2002 yılında Suudi Arabistan öncülüğünde Arap Ligi tarafından ortaya koyulan ve İslam İş Birliği Teşkilatı tarafından desteklenen Arap Barış Planı'nın BAE tarafından tek yanlı olarak ortadan kaldırıldığı belirtilmiştir.
- BAE'nin ölü doğan bu anlaşma ile ABD planları üzerinden birtakım hesaplar içinde olarak Filistin'in iradesinin yok sayıldığı vurgulanmaktadır.
- BAE'nin Filistin adına İsrail ile müzakere etme ve Filistin adına taviz verme yetkisinin olmadığı ifade edilmektedir.

²⁸⁵ Bezen Balamir Coşkun, "Arab Baharının Gölgesinde İsrail - Filistin Sorunu ve Türkiye - İsrail İlişkileri", Ortadoğu Analiz, C:4, S:42, 2012, s.33-34.

²⁸⁶ Hüdaverdi, 2020, s.18.

²⁸⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, ABD, İsrail ve BAE Tarafından Açıklanan Ortak Bildiri Hakkında", (14.08.2020), https://www.mfa.gov.tr/no_-173_-abd-israil-ve-bae-tarafindan-aciklanan-ortak-bildiri-hk.tr.mfa, 25.01.2023.

Türkiye'nin İbrahim Anlaşması'na tepkisi sert ve Filistin davası üzerinden olmuştur. BAE'nin Filistin davasına ihanet ettiğini düşünmektedir. İbrahim Anlaşması İsrail'in Filistin topraklarındaki yasa dışı politikalarının kalıcı hale gelmesini kolaylaştırmaktadır.

3.4. Trump Yönetimi Döneminde İsrail-Körfez İlişkileri

İsrail'in kuruluşundan itibaren ABD liderleri, İsrail'e karşı askeri ve ekonomik yardımlar yapmış, Arap ülkeleri ile girdiği savaşlarda İsrail'in lehine müdahalelerde bulunmuş ve savaş sonrası yapılan barış müzakerelerinde İsrail'in çıkarlarını gözetmiştir. Amerikan siyasetinde önemli dış politika konularından biri olan İsrail, başkanlık seçimlerinde sürekli gündeme gelen iç politik mesele haline gelmiştir. Başkanlar göreve geldiklerinde yaptıkları konuşmalarda İsrail ile ilgili konuları ele almışlar ve güvenliklerini her zaman koruyacaklarına dair söz vermişlerdir. Ancak son zamanlarda partiler arası verilen destek değişim göstermiştir ve Cumhuriyetçi grupların İsrail'i daha çok sahiplendiği görülmüştür. 2016 seçimleri sırasında Donald Trump, başkan olduğunda Amerika ile İsrail arasındaki ilişkileri yeniden güçlendireceğine dair sözler vermiş, Başkan olduktan sonra da kısa bir süre içerisinde Netanyahu'yu Beyaz Saray'da ağırlamış, hemen ardından da kendisi İsrail'i ziyaret etmiştir. Ziyareti esnasında Ağlama Duvarı'na da giden Trump burayı ziyaret eden ilk ABD başkanı olmuştur.²⁸⁸

Trump, seçim döneminde Amerikan-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nde (AIPAC) yaptığı bir konuşmada, başkan olduktan sonra ABD'nin büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma konusunda seçmene vaatlerde bulunmuştur. 8 Kasım 2016'da yapılan seçimleri kazanan Trump, 6 Aralık 2017'de Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımış ve ABD büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşımıştır. Daha öncesinde de Clinton,

²⁸⁸ Özçelik ve Okur, 2021, s.8-9.

George Bush ve Barack Obama da Kudüs'ü İsrail'in başkenti yapma konusunda vaatlerde bulunmuşlar ancak ulusal güvenlik endişeleri nedeniyle gerçekleştirememişlerdir.²⁸⁹ Trump bu kararıyla diğer başkanların yapamadığını yapmış ve onlardan farklı olduğunu, risk alabildiğini ve barış sürecini temelden sarsacak olsa bile sözünü tuttuğunu Amerika halkına kanıtlamıştır.²⁹⁰

Alınan bu karar Arap dünyasını kızdırmış ve karardan bir hafta sonra İslam İşbirliği Teşkilatı, Doğu Kudüs'ü Filistin'in başkenti olarak ilan etmiştir. ABD'yi de Filistin-İsrail anlaşmazlığında arabulucu olarak görmekten vazgeçmiştir. 21 Aralık 2017'de BM Genel Kurulu'nda 128 ülke Trump'ın beyanını reddetmiştir. Buna rağmen 14 Mayıs 2018'de ABD, büyükelçiliğinin Kudüs'e devrini yürürlüğe koymuştur. Tören, İsrail'in kuruluşunun 70. yılına denk gelmiştir. Aynı zamanda bu tarih yüzbinlerce Filistinlinin topraklarından kovulduğu anı hatırlamak için El-Nakba'yı andıkları tarihtir.²⁹¹

Trump döneminde İsrail ile olan diplomatik, savunma ve ekonomik ilişkiler her zamankinden fazla önem kazanmıştır. Trump'ın, Filistin-İsrail sorununda aldığı en tartışmalı karar 'Barıştan Refaha' adlı kararıdır. Bu planın İsrail-Filistin sorununda diğer girişimlerden farklı olduğu iddia edilmiş ve "Yüzyılın Planı" olarak tanıtılmıştır. Trump'ın Vizyon olarak adlandırdığı bu barış planı uluslararası hukuku ve geçmişte karşılıklı müzakere edilen tüm barış girişimlerini reddetmiştir. Filistinliler için bu planın oluşturulması, sunumu ve zorla uygulanmaya çalışılması onlar için aşağılanmayı temsil etmiştir. Bundan dolayı plana şiddetle karşı çıkmışlardır. Trump'ın yüzyılın planı dediği şey, Netanyahu için iyi bir fırsat olabilir ancak Filistinliler ile barışı sağlamak için atılan bir adım değildir.²⁹²

Trump Vizyon'u Netanyahu ile birlikte Ocak 2020'de açıklamıştır. Vizyon'da Filistin tarafının görüşlerine yer verilmemiş ve daha öncesinde Ramallah'ın ABD'yi boykot etmesinden dolayı Beyaz Saray'da açıklanan Vizyon toplantısına Filistin

²⁸⁹ Grace Wermenbol, "Isreal-Palestine And The Deal Of The Century U.S. Foreign Policy Under President Donald J. Trump 2017-2019", Friedrich Ebert Stiftung, 2019, s.6.

²⁹⁰ M.Sait Dilek, "Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış", International Journal of Social Inquiry, C:11, S:1, 2018, s.101.

²⁹¹ Patricia Rodriguez Blanco, "La Politica De Los Presidentes Obama y Trump Con Isreal", Revista Unıscı, S:48,2018, s.222.

²⁹² Hannes Alpen, "Trump's Piece Plan", Middle East, 31.01.2020, <https://www.ips-journal.eu/regions/middle-east/trumps-piece-plan-4041/>, (01.05.2022).

tarafından katılım sağlanmamıştır. Beyaz Saray'daki bu törene BAE ve Umman büyükelçileri katılmıştır. İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarındaki yayılmacı politikasını destekleyen Vizyon, hukuktan ve teamülden uzak tutum sergilemiştir. Vizyon, Filistin-İsrail sorununu çözmenin yanında Ortadoğu'ya barış getirmeyi de amaçlamıştır. Ancak barışı İran'a karşı İsrail ile işbirliği yapan ülkelere getireceğini savunmuştur.²⁹³

Vizyon'a göre İsrail, Batı Şeria'nın %30'unu ve Ürdün Vadisi'nin çoğunu egemenliği altına alabilecektir. Filistin halkı ise geride kalan kısımda sınırlı bir egemenlik kurabilecektir. Böylece İsrail, Kudüs üzerinde hakimiyet kurmuş olacaktır. Trump'ın Vizyon'u aslında İsrail'in, Filistin toprakları üzerinde gerçekleştirdiği işgale meşruiyet kazandırma girişimidir ve Filistinlilerin en temel hakları yok sayılmıştır. İsrail'in Kudüs üzerinde tam hakimiyet kurması için Trump tarafından atılan önemli bir dış politika hamlesidir.²⁹⁴

Trump, Ortadoğu'ya barış getirme amacı ile ilan ettiği Yüzyılın Anlaşması kapsamında Ortadoğu siyasetinde dönüm noktası olan BAE ile İsrail ilişkilerinin normalleştiğini 13 Ağustos 2020'de duyurmuştur. Ortadoğu'nun yeniden düzenlenmesine yönelik bir adım olan ancak Filistinlilerin geleceğini ele almayan İbrahim Anlaşması'nda turizm, teknoloji, enerji dahil olmak üzere yeni diplomatik ve ekonomik bağların nasıl kurulacağı anlatılmıştır. İki ülke arasında hızla gerçekleşen normalleşme ile ülkeler arasında ilk kez doğrudan sivil uçuş gerçekleşmiştir.²⁹⁵ İbrahim Anlaşması'nın imzalanmasıyla Trump'ın Vizyon'u uygulamaya geçirilmiştir. Anlaşmada Vizyon'un ana hatları tekrar edilmiştir. İran ile olan gergin ilişkilerin yanı sıra Filistin-İsrail sorununa çok genel yer verilmesi anlaşmanın Vizyon kapsamında kaleme alındığını göstermiştir.²⁹⁶

²⁹³ Ceren Gürseler, " Filistin-İsrail Sorununda Trump'ın Fait Accompli Girişimi: Yüzyılın Planı", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, C:9, S:2, 2021, s.381-382.

²⁹⁴ Özçelik ve Okur, 2021, s.11.

²⁹⁵ Michael Crowley, "Isreal, UAE and Bahrain Sign Accords, With an Eager Trump Playing Host", The New York Times, 15.09.2020, <https://www.nytimes.com/2020/09/15/us/politics/trump-israel-peace-emirates-bahrain.html>, (06.05.2022).

²⁹⁶ Gürseler, 2021, s.403.

3.5. İstihbarat, Güvenlik ve Askeri İş Birliği

Arap Baharı sonrası Ortadoğu’da gelişen devrimler ve ayaklanma olayları bölgede güç boşluklarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu boşluklar daha sonra Körfez ülkeleri ve İran arasında soğuk savaşın nedeni olmuştur. Arap Baharı’nın yarattığı yeni Ortadoğu’nun en göze çarpan özelliklerinden biri, İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki “zımnî güvenlik, iş birliğinin” yükselişidir. Bölgede İran’ın baş göstermesi ile BAE ve diğer Körfez ülkeleri İsrail ile arasındaki bağları güçlendirmiş ve birbirlerine daha az düşman ve daha çok ortak olarak davranmaya başlamışlardır. Bu durum İsrail ile olan özel ve kamusal işbirliklerini de beraberinde getirmiştir. BAE ve diğer Körfez ülkelerinin, İsrail ile diplomatik ilişkilerinin olmamasına rağmen söz konusu ülkeler bireysel çıkarları ve stratejik görüşleri sebebiyle İsrail’e karşı duruşlarını değiştirmişlerdir. İsrail ile BAE arasındaki bağlar, ortak çıkar ve tehdit algılarının değişmesi ile kuvvetlenmeye başlamıştır.²⁹⁷

İsrailli yetkililer İran ve terörle mücadele konusunda Körfezdeki müttefiklerinden istihbarat aldıklarını açıklamışlardır. Dönemin ABD Başkan’ı Barack Obama’nın Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, BAE’nin İran etkisine karşı koymak için perde arkasında İsrail ile birlikte çalıştığını açıklamıştır. Suudi bir yetkiliye göre ise işbirliğinin belirgin bir şekilde artması Obama’nın ikinci başkanlık döneminde olmuştur. Çünkü İsrailli yetkililer ve Körfez yöneticileri Obama yönetiminden nefret ettiklerini her seferinde dile getirmişlerdir. Bundan dolayı işbirliklerini derinleştirmişlerdir. Obama yönetiminin İran ile nükleer bir anlaşma arayışı ve İran tecridine son vermesi tehlikeli olarak görülmüştür. Hizbullah, Hamas ve Müslüman Kardeşler’in şüpheli faaliyetleri konusunda bulgularını karşılaştırarak istihbarat alışverişinde bulunmuşlardır. İsrailli bir yetkiliye göre Obama yönetimi, dostlarına bağlı olmayan bir his vermiştir. Bu durum Körfez ülkeleri ile özellikle BAE ve Suudi Arabistan ile ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur aksi halde İsrail’in yalnız kalacağından korktuklarını belirtmiştir.²⁹⁸ Suudi Arabistan’a ait Al Arabiya haber kuruluşu genel müdürü Faysal Abbas 2015 yılının Mart ayında, “Başkan Obama, İran konusunda Netanyahu’yu dinle” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazısında, “İsrail Başkanı, Ortadoğu ülkelerinin çökmekte olduğunu ve çoğunluğunu İran destekli terör örgütlerinin doldurduğunu açıklamıştır. Bu durumun sadece İsrail için değil

²⁹⁷ Rabi ve Mueller, 2017, s.577.

²⁹⁸ Black, 2019, s.10.

bölgedeki diğer ABD müttefikleri için de bir tehlike arz ettiğini açıklamış ve Netanyahu'yu desteklemiştir. Buna rağmen İsrail'i ve BAE'ni bir araya getiren bu tehlikeli durumu fark edemeyenin Obama olduğunu" yazmıştır.²⁹⁹ Bölgesel güvensizlik koşulları, savunma ve değişen bölgesel düzen karşısında BAE ve İsrail aynı blokta yer almışlardır. Körfez ülkelerinin teo-politik yapısından dolayı ülkeler arası iş birliği önce gizli olarak yürütülmüştür. Bu gizliliğin açığa çıkması durumunda 1979 yılında yaşanan Kabe baskını ve şiddetli eylemlerin tekrar yaşanabileceği varsayılmıştır. Bu durum Körfez ülkelerini, İsrail ile iş birliği konusunda kısıtlamıştır.³⁰⁰

Irak'ta Saddam Hüseyin'in düşmesinden sonra İran, bölgenin genel istikrarı ve özellikle Körfez ülkeleri için tehdit haline gelmiştir. İran'ın nükleer emellerini engellemek ve İsrail-Filistin konusunda etkisini sınırlandırmak için, Körfez ülkeleri ve İsrail karşılıklı ortak hedeflere hizmet eden işbirliğine girmişlerdir. BAE, 2008 yılında petrol ve gaz kurumlarını güvence altına almak ve Abu Dabi'de küresel olarak benzersiz bir sivil gözetim ağı kurabilmek için İsrail'e ait bir güvenlik firması ile anlaşmıştır. İsrailli iş adamı Mati Kochavi'nin sahip olduğu güvenlik şirketi olan Asia Global Technology (AGT) International'ın 816 milyar dolar karşılığında Abu Dabi Hükümeti ile emirliğin içindeki tüm hayati tesisleri korumak için sözleşme imzalamıştır. AGT için kazançlı bir iş olarak görülmüştür ancak, BAE'nin yasalarına uygun olması için Gelişmiş Entegre Sistemler (AIS) ve Gelişmiş Teknik Çözümler (ATS) olarak tanımlanan yerel ortaklara ihtiyaç duyulmuştur. Abu Dabi'nin Kritik Ulusal Altyapı Otoritesi (CNIA) için, BAE sınırlarının güvenliğini sağlamak da dahil olmak üzere stratejik altyapıyı ve petrol sahalarını izlemek için, güvenlik kameraları, çitler ve sensörler sağladığı görülmüştür.³⁰¹

2010 yılında Abu Dabi'de Hamas komutanı Mahmud el Mebhuh'a yönelik Mossad ajanları tarafından bir suikast düzenlenmiştir. Bu suikast sonucunda BAE ile İsrail arasındaki gizli ilişki zorlanmış olsa da dönemin İsrail Başbakanı Netanyahu ve BAE Dışişleri Bakanı Muhammed bin Zayid el-Nahyan New York'ta bir araya gelmişleridir. Burada İran'a yönelik daha sert tedbirlerin alınması konusunda

²⁹⁹ Faisal J. Abbas, "President Obama, Listen to Netanyahu on Iran", AlArabiya News, 03.03.2015, <https://english.alarabiya.net/views/news/middle-east/2015/03/03/President-Obama-listen-to-Netanyahu-on-Iran>, (24.10.2022).

³⁰⁰ Rakipoğlu ve Kurt, 2019, s.104-105.

³⁰¹ Rori Donaghy, "Falcon Eye: The Israeli-installed Mass Civil Surveillance System of Abu Dhabi", Middle East Eye, 15.07.2015, <https://www.middleeasteye.net/news/falcon-eye-israeli-installed-mass-civil-surveillance-system-abu-dhabi>, (30.04.2022).

anlaşmışlardır.³⁰² Tüm bunlar ışığında 2011 sonrası bölgesel güvensizlik ortamı, savunma ve güvenlik sektörlerinde BAE ile İsrail'in bağlarının gelişmesine neden olmuştur. 2011 yılında İsrail, BAE'ne üç yüz milyon dolarlık askeri teçhizat satmıştır. BAE hükümeti BAE'nin petrol kuyularını güvence altına almak için İsrail'in askeri teknolojisini kullanmıştır. İsrail Savunma Kuvvetleri'nin (IDF) Suudi Arabistan'ın topraklarını Yemen'deki roket fırlatmalarından korumak için Arabistan'a Demir Kubbe askeri teknolojisini teklif etmiştir.³⁰³

İsrail'in güvenlik ve siber güvenlik firmaları, BAE ve Suudi Arabistan'a hizmet ve teknolojik destek sağlamıştır. 2012 yılında İran, Suudi Arabistan'ın ulusal petrol şirketi olan ARAMCO'ya ait 40.000 bilgisayarı hacklemiş, bu sorunu İsrailli ileri teknoloji şirketleri çözmüşlerdir.³⁰⁴ BAE, 2015 yılında merkezi Abu Dabi'de olan BM Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın İsrailli bir temsilcisini ağırlamış ve hava kuvvetleri pilotlarını İsrail'in de dahil olduğu ortak askeri tatbikata katılmaları için göndermiştir. Haziran 2017'de, BAE ve Suudi Arabistan, İsrail'in düşmanı olan İran ve Hamas ile ilişkilerini koparması için Katar'ı uyarmış aksi taktirde diplomatik ilişkilerini keseceklerini belirtmişlerdir. Bu durum bölgedeki sorunun artık Araplar ve İsrail arasında olmadığını, İran'a karşı çıkan devletler ve İran'ı destekleyen devletler şeklinde değiştiğini göstermiştir.³⁰⁵

27 Kasım 2015'te İsrail, BAE'nde ilk diplomatik misyonunu açmıştır. İki ülkenin diplomatik ilişkilerinin olmamasına rağmen İsrail, Abu Dabi'de ilk resmi ve görünür ofisini açmıştır. Merkezi Abu Dabi'de bulunan misyon, Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA), İsrail'i temsil etmiştir. Ancak bu durum İsrail ile BAE arasında diplomatik bir ilişkiyi temsil etmemiştir. İsrail, göndereceği diplomatik temsilcisinin BAE Dışişleri Bakanlığı'na değil IRENA'ya akredite olacağını duyurmuştur. İki ülkenin temsilcileri yaptıkları açıklamalarda iki ülke arasında bir yakınlaşma olmadığını belirtmişlerdir. BAE İsrail ile ilişkilerinde herhangi bir değişikliğin olmadığını

³⁰² Özgür Dikmen, "İsrail ve BAE arasındaki Normalleşme: Neden Şimdi?", Perspektif, 01.09.2020, [İsrail ve BAE Arasındaki Normalleşme: Neden Şimdi? - ÖZGÜR DİKMEN \(perspektif.online\)](https://perspektif.online/), (29.08.2022).

³⁰³ Samuel Ramani, "Israel Is Strengthening Its Ties With The Gulf Monarchies", Huffpost, 12.09.2016, [Israel Is Strengthening Its Ties With The Gulf Monarchies | HuffPost The World Post](https://www.huffpost.com/entry/israel-is-strengthening-its-ties-with-the-gulf-monarchies), (02.09.2022).

³⁰⁴ Rabi ve Mueller, 2017, s.589.

³⁰⁵ Rabi ve Mueller, 2017, s.591.

açıklamıştır.³⁰⁶ Abu Dabi’de kurulan IRENA’nın mimarları İsrail Dışişleri Bakanı Genel Müdürü Dore Gold ve Dışişleri Bakanlığı Enerji Özel Elçisi Ron Adam’dır. İsrail vatandaşlarının BAE’ne seyahatleri yasak olmasına rağmen, İsrailli bakanlar IRENA konferanslarına katılmak için aralıklı olarak ülkeyi ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu kapsamda ilk ziyaret eden eski Altyapı Bakanı Uzi Landau olmuştur. Körfez ülkeleri düşman ülke kabul edilmemiş ve bu nedenle İsrailli iş adamları ile serbestçe ticaret yapılmasına izin verilmiştir. Tarım teknolojisi, tıbbi teknoloji, iletişim sistemleri, hava kontrol sistemleri ve iç güvenlik ürünleri İsrail’den BAE’ne en çok ihraç edilen ürünler olmuştur.³⁰⁷ IRENA, ortak araştırma ve kapasite geliştirme konularında karşılıklı çıkarlar etrafında sağlam ve kalıcı ağlar oluşturmak için büyük fırsatlar sunmuştur.

2015 yılında Netanyahu ve BAE liderleri Kıbrıs’ta bir araya gelerek JCOPA’nın imzalanmasından sonra İran’la nasıl başa çıkılacağı konusunu tartışmışlardır. İsrailli bir diplomat verdiği bir demeçte, “BAE’nin ABD ile yakın ilişkilerine dair algı nedeni ile İsrail’in rolüne inandıklarını ve aynı zamanda İran’a karşı İsrail’e güvenebilecekleri hissine inandığını” söylemiştir.

2016 yılının Ağustos ayında İsrail ve BAE’den gelen pilotların ABD, Pakistan ve İspanya’dan gelen diğer pilotlar ile eğitim tatbikatına katılması askeri bir işbirlik sayılmıştır. 2017 yılında, İsrail ve BAE hava kuvvetleri; ABD, İtalya ve Yunanistan hava kuvvetleri ile ortak bir tatbikat düzenlemişlerdir. NATO katılımının yoğun olduğu bu tatbikata BAE’nin de katılması ülkenin Doğu Akdeniz’de görünürlük kazanmasını sağlamıştır.³⁰⁸ 2018 yılında, BAE askeri yetkililerinin, ABD yapımı F-35 savaş uçaklarının operasyonlarını gözden geçirmek için güney İsrail’deki bir hava üssünü ziyaret ettikleri bildirilmiş ancak İsrail bunu reddetmiştir.³⁰⁹ Gizli işbirliğinin İsrail istihbaratının İran’ı gözetlemesini ve Yemen’de kullanılan insansız hava araçlarının tedarikini kapsadığı düşünülmüştür.³¹⁰ Bu kapsamda İsrail ve BAE’nin ciddi tehditler

³⁰⁶ Ali Younes, “Israel to Open Office for Renewable Energy in Abu Dhabi”, Aljazeera, 27.11.2015, <https://www.aljazeera.com/news/2015/11/27/israel-to-open-office-for-renewable-energy-in-abu-dhabi>, (30.04.2022).

³⁰⁷ Hagar Shezaf ve Rori Donaghy, “Israel Eyes Improved Ties With Gulf States After Foothold Gained in UAE”, Middle East Eye, 19.01.2016, <https://www.middleeasteye.net/news/israel-eyes-improved-ties-gulf-states-after-foothold-gained-uae>, (30.04.2022).

³⁰⁸ Black, 2019, s.13.

³⁰⁹ Anna Ahronheim, “IDF denies UAE Delegation Visited Israel to Study the F-35”, The Jerusalem Post, 09.07.2018, [Israel denies UAE delegation visited Israel to study the F-35 - Israel News - The Jerusalem Post \(jpost.com\)](https://www.jpost.com/Israel-news/Article-644444), (21.10.2022)

³¹⁰ Black, 2019, s.13.

3.6. Bölgesel Ulaşım, İleri Teknoloji ve Ticaret Alanındaki İşbirliği

İsrail ve BAE'nin ilişkisi iki temel sütun üzerinde durmaktadır. Birincisi, İran ve Müslüman Kardeşler gibi bölgesel aktörler karşısında istikrarı teşvik etme konusunda ortak güvenlik çıkarlarıdır. İkincisi ise, BAE ve İsrail'in özellikle ileri teknoloji sektörünün yenilik ve yatırım yoluyla modernizasyonunu teşvik etme konusunda ortak bir ekonomik çıkara sahip olmasıdır.

İsrail ve BAE'nin normalleşmeden önce yıllardır devam eden gizli ticari faaliyetleri vardır. Bu ticari faaliyetler çoğu zaman üçüncü bir ülke veya paravan şirketler aracılığı ile sağlanmıştır. İsrailli işadamları normalleşme öncesinde yabancı pasaport kullanarak BAE'ni ziyaret etmişlerdir. İki ülke arasındaki en büyük ve görünür ilişki ağını ticaret oluşturmuştur. İsrail Merkez İstatistik Bürosu tarafından açıklanan verilere göre İsrail, BAE'ne paravan şirketler aracılığı ile 5.3 milyon ABD doları karşılığında iç güvenlik ürünleri, tarım ve tıbbi teknoloji ve iletişim sistemleri ihraç etmiştir. Ancak değeri için halka açık rakamlar mevcut değildir. İsrail, bölgede ekonomik kalkınma ve çeşitliliğin öncüsü olmuştur. Yenilikçiliği ve girişimciliği teşvik etmesi, Körfez ülkeleri ile ortak bir çıkar oluşturmuştur. İsrail'in teknolojik çıkışı bölge genelinde geniş çapta takdir görmesi nedeniyle, İsrail-Körfez bağlarının makul bir şekilde artış göstermesine neden olmuştur. BAE, 2015 yılını İnovasyon Yılı ilan etmiş, eğitimden, sağlık, teknoloji, su, yenilenebilir enerji, ulaşım ve uzaya kadar uzanan yedi sektörde Ulusal İnovasyon Stratejisi başlatmıştır. Bu durum ileride İsrail ile işbirliği potansiyelini artırmıştır.³¹⁶

Ülkelerarası ekonominin gelişmesi ve ticaret hacminin istenilen düzeyde artması için önemli projelerin hayata geçirilmesinde bazı adımlar atılmıştır. 6 Kasım 2018'de İsrail Ulaştırma Bakanı Israel Katz Umman'ın başkenti Maskat'ta düzenlenen Uluslararası Ulaştırma Konferansında, Körfez ülkelerini İsrail ve Ürdün üzerinden

³¹⁶ Ulrichsen, 2016, s.11.

Akdeniz'e bağlayacak demiryolu projesi hakkında temaslara başlamıştır. Bu proje, İsrail ve Körfez ülkeleri arasındaki işbirliğinin gelişmesi açısından önem arz etmiştir. Projenin hayata geçmesi ile birlikte bölgede daha ucuz ve daha hızlı bir ticari yol oluşacak ve bu durum Ürdün, İsrail ve Körfez ülkelerinin ekonomisine önemli bir katkı sağlayacaktır. En önemlisi ise İran'ın otoritesi altında bulunan Hürmüz Boğazı'na alternatif bir yol olacaktır.³¹⁷ İsrail, Ürdün üzerinden Körfez'e ulaşmasını planladığı proje için Körfez ülkeleri ile ziyaretlerini sıklaştırmıştır. Körfez ülkelerinin de bu demiryolu projesine sıcak baktıkları bilinmektedir. Nitekim proje açıklandıktan sonra Körfez ülkeleri olumsuz bir tepki göstermemişlerdir. İsrail'in Akdeniz'e kıyısı olan Hayfa'dan başlayan hat Ürdün, BAE ve Suudi Arabistan'dan geçecektir.³¹⁸

BAE ve İsrail arasında normalleşme anlaşması imzalanmadan önce karşılıklı işbirliklerinden bir diğeri de Dubai'ye ait olan Dubai Port World (DP World) ile İsrail'e ait olan 'Zim Integrated Shipping Service' arasındaki ortak girişimlerdir. Lojistik destek sağlayan DP World, normalleşme öncesinde ABD'nin çeşitli limanlarında faaliyette bulunması nedeniyle eleştirilmiştir. İsrail'in en büyük denizcilik şirketi olan Zim Integrated Shipping'in Başkan'ı Idan Ofer ise ABD Senatosuna, DP World'ün İsrail firması için hiçbir zaman güvenlik sorunu teşkil etmediğini belirtmiş ve verimliliklerini artıran, sorunsuz çalışma sağlayan bir hizmet aldıklarını açıklamıştır. DP World Bakan Yardımcısı Michael Moore, ZİM ile köklü bir ilişkiye sahip olduklarını açıklamıştır. DP World'ün denizcilik grubundan Jamal Majid Bin Thaniah, İsrailli meslektaşları için, "Bu insanlar ticaretle siyaseti karıştırmazlar. Küresel bir pazarda faaliyet gösteriyorsanız, seçemezsiniz. Tarafsız bir şekilde iş yapmaya devam edeceğiz" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.³¹⁹ BAE ve İsrail arasındaki normalleşme anlaşmasından sonra Eylül 2020'de DP World'ün başkanı Ahmed bin Sulayem ile İsrail Tersaneleri ve Eilat Limanı'nın ortak sahibi Shlomi Fogel'in sahibi olduğu DoverTower şirketi ile mutabakat imzalamışlardır. İki ülke arasında barışı, diyalogu ve istikrarı güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için imzalanan mutabakatlar, şirketlerin BAE ve

³¹⁷ Michael Lipin, "Isreal Eyes Bahrain as Next Arab State to Openly Host Israeli Officials", Voanews, 28.11.2018, <https://www.voanews.com/a/israel-eyes-bahrain-as-next-arab-state-to-openly-host-israeli-officials/4679229.html>, (07.09.2022).

³¹⁸ Selim Öztürk, "Son Dönem İsrail-Körfez Ülkeleri Yakınlaşması", ORSAM, Sayı: 30, 2019, s.4.

³¹⁹ Jim Krane, Dubai: The Story Of The World's Fastest City, 1. Baskı, St Martin's Press, New York, 2009, s.172-174.

İsrail arasındaki ticaretin yanı sıra bölge içerisindeki ticaret için alt yapı geliştirme fırsatlarını değerlendirmede birlikte çalışmaları için çerçeve oluşturmuştur.³²⁰

Bu çerçeve sayesinde, İsrail ile BAE arasındaki ticari bağlar hızla gelişmiştir. İki ülke arasında normalleşme anlaşmasının imzalanmasına müteakip BAE ve İsrail şirketleri ortaklıklara girişmişlerdir. Dünyaca tanınan ve Yapay zekâ-bulut bilişim işinde en iyi şirket olan Abu Dabi merkezli Group 42 (G42) bu önemli rolü üstlenen ilk şirket olmuştur. Söz konusu şirket, İsrail’de tamamına sahip olabileceği bir yan kuruluş kurmayı da planlamıştır. Organizasyon, devlet sektörü, sağlık, finans, petrol, gaz, havacılık, konaklama alanlarında yapay zekâ endüstrilerini geliştirmiştir. İsrail’de kurulacak olan G42 operasyonları, korona virüs teşhisi, yapay zekâ, tarım teknolojisi, su temini çözümleri, akıllı şehirler ve yenilenebilir enerjiye odaklanmıştır. 2020 yılının Eylül ayında Kudüs merkezli Our Crowd ve Dubai merkezli Al Naboodah Group’un iş geliştirme çalıştırma İsrail ve BAE arasında teknoloji yatırımlarını kolaylaştırmak için bir fon platformu olan Phoenix Capital’i kurmuşlardır. İsrail ve BAE, Al Naboodah’ın ana iş odağı olan otomotiv, ulaşım, seyahat, elektrik, lojistik, tarım, akıllı şehirler, gayrimenkul ve yenilenebilir enerji sektöründe geniş bir küresel marka portföyünü temsil etmiştir.³²¹

İki ülke arasındaki işbirliği yalnızca ileri düzeyde teknolojilere değil aynı zamanda finans, bankacılık, enerji ve turizm alanlarında da devam etmiştir. BAE ve İsrail’in bölgede geleceğe yönelik endişeleri tarafların işbirliği yapmasına neden olmuştur. 2015 yılında gizli olarak yapılan uçuşlar normalleşme öncesi işbirliğini aleni bir şekilde ortaya koymuştur.³²² 2020 yılının Ekim ayında BAE ve İsrail arasında haftada 112 uçuşa izin veren havacılık anlaşması imzalanmıştır. İbrahim Anlaşması’nın imzalanmasından sonra BAE ve İsrail’e ait olan şirketler hemen ortaklık anlaşmaları imzalamışlardır. Bunlara bir diğer örnekte, Dubai Dünya Ticaret Merkezi ile İsrail İhracat Enstitüsü bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmanın amacı, BAE’nde gerçekleşecek büyük ölçekli konferans ve sergilere İsrailli katılımcıların katılımını kolaylaştırmak olmuştur. Bu konuda BAE Ekonomi Bakanı Abdullah bin Touq Al Mari bir açıklama yapmıştır. Mari, “Dubai Dünya Ticaret Merkezi ve İsrail İhracat Enstitüsü arasında imzalanan

³²⁰ Paul Rivlin, “Israel and the UAE: Old New Friends”, Middle East Economy, c:10, s:7, 2020, s.4

³²¹ Rivlin, 2020, s.3.

³²² Rori Donaghy, “Secret Flight Linking Israel to the UAE Reveals ‘Open Secret’ of Collaboration”, Middle East Eye, 13.02.2015, <https://www.middleeasteye.net/news/secret-flight-linking-israel-uae-reveals-open-secret-collaboration>, (25.10.2022).

ortaklığın sadece iki ülkenin de fayda sağlaması için değil, aynı zamanda özellikle içe dönük yatırım ve ticaret akışı, artan işbirliği, bilgi paylaşımı ve büyük ölçekli inovasyon yoluyla daha geniş bir bölgede fayda sağlayacağı için geniş kapsamlı olumlu bir etkiye sahip olmasındandır” demiştir.³²³ Mari’nin 16 Eylül’de yaptığı bir başka açıklamasında ekonomik ve güç merkezi olan BAE ve İsrail’in güvenilir gıda ve su kaynakları aramanın yanı sıra bölge genelinde yaşam standartlarını yükseltmek, girişimciliği ve yatırımı artırmak için uzmanlık alışverişinde bulunacaklarını açıklamıştır. Mari, bölgede güçlü bir ticaret, lojistik, inşaat ve turizm merkezi olan BAE’nin İsrail ile rekabet etmek yerine onu tamamlamak istediğini açıklamıştır. BAE’nin yatırım, iş, yetenek ve insan akışını teşvik ederken Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Asya arasında bir geçit görevi görececek ‘ölçek büyütme’ ulusu olmaya çalıştığını belirtmiştir.³²⁴

3.7. Kültürel İşbirliği

İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi kuşak değişimine bağlı bir faktördür. BAE’nin kurucu kralı olan Şeyh Zayed al Nahyan’ın Filistin’e karşı somutlaştırdığı tutkulu destek artık yoktur. Filistin davası uzun yıllar olduğu gibi, artık Arapların çıkarlarının ön safhasında değildir. Bölge ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları zorluklar, tehditler ve sorunlar ışığında önceliğini keskin bir şekilde kaybetmiştir.

2018 yılında Abu Dabi Düşünce Kurulu Başkanı, “İsrail’i Arap ülkelerini işgal eden bir düşman olarak görmek için yetiştirildik. Ancak gerçek şu ki, istesenez de istemesenez de oradalar. Onlarla ortak çıkarlarımız var ve bunlar İran ile ilgili, çıkarlarla ilgili, duygular ile ilgili değil. Filistin meselesi olmasaydı, İsrail ile olan bu ilişki çok açık olurdu ve bu durum memnuniyetle karşılanırdı çünkü onların askeri teçhizatına ve teknolojisine ihtiyacımız var” açıklamasında bulunmuştur.³²⁵

2017 yılında İsrailli bir judo yarışmacısı BAE’nde düzenlenen uluslararası bir yarışmaya katılmış ancak İsrail bayrağının sergilenmesine izin verilmemiştir. 2018 yılında ise İsrail Kültür Bakanı olan Miri Regev BAE’ni ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin asıl amacı iki ülke arasındaki ilişkilerin alenileşmesi ve diğer Arap ülkelerinin vereceği

³²³ Rivlin, 2020, s.4.

³²⁴ Lucy Grathwohl, “UAE-Israel Accord Will Drive Economic Growth in the Middle East, Says Emirati Minister of Economy”, Atlantic Council, 18.09.2020.

³²⁵ Jamal Sanad Al Suwaidi, “Dismantling the Palestinian Issue: Manifestations, Causes and Consequences”, Gulf News, 20.11.2018, [Dismantling the Palestinian issue: Manifestations, causes and consequences | Op-eds – Gulf News](#), (26.10.2022).

tepkinin ölçülmek istenmesidir. Yine 2018 yılında normalleşme süreci devam ederken yaşanan önemli gelişmelerden biri de BAE’de düzenlenen judo turnuvasına İsrail’in de katılarak milli marşının çalınması olmuştur. Marşın ilk defa bir Körfez ülkesi olan BAE’de çalınıyor olması önemli bir gelişmedir. İki gün sonra da İsrail İletişim Bakanı Dubai’de bir konuşma yapmıştır.³²⁶

2019 yılında BAE Prens ve aynı zamanda Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Abdullah bin Zayed, The Spectator’ta yayınlanan “İslam’ın reformu: Ortadoğu’da bir Arap-İsrail ittifakı şekilleniyor” başlıklı bir yazısını Twitter’da paylaşmıştır. Yazısında aşağıda belirtilen fikirlere yer vermiştir:

Müslüman zihnin haritası yeniden çizilmiş ve eski kinlerinden kaçmıştır. İsrail’i yok etmeye yönelik anti-Semitik çılgınlık, 1960’larda Mısır Devlet Başkanı Nasır ile diğer Arap devletlerini birleştiren güç olmuştur. Ancak şimdi Sünni Arap komşular yön değiştirmiştir. İran’ın teolojik faşist markasının hem İsrail hem de Arap dünyası için bir tehdit oluşturduğu bir zamanda, İslamcı liderler çekiciliğini kaybetmiştir. BAE için bu yıl Hoşgörü Yılı olmuştur. Şubat ayında Arap yarımadasını ziyaret eden ilk Papa olan, Papa Franchis, 170,000 Katolik için açık hava ayini düzenlemiştir. Mekke merkezli Müslüman Dünya Birliği (İslam Dünyası Birliği) ve Vahhabiliği destekleyen Suudi Arabistan, çeşitli Yahudi örgütleri ile görüşmeye başlamıştır. Sosyal medya aktivisti olan Mohamed Saud, Temmuz ayında İsrail’i ziyaret etmiş ve öğrendiği İbranice ile akıcı bir şekilde konuşmuştur. Bu durum çocukları taş yağdırmaya teşvik eden Filistinli radikalleri çileden çıkarmıştır.

Şeyh Zayed, İsrail ile ilişkilerini normalleştirmek isteyen diğer ülkelerle yaptığı görüşmelerde ülkelerin neden İsrail ile normalleşmek istediğinin üç nedenini şöyle belirtmiştir. Birincisi; Arap Baharı olayları, Müslüman Kardeşler ve diğer İslamcı grupların fanatizmidir. Radikal grupların artık bir tehdit olarak görüldüğünü belirtmiş ve IŞİD’in İslamcılığın mantıksal bir sonucu olduğunu açıklamıştır. İkinci neden olarak ise BAE’nin İran’a karşı sağlam durma ihtiyacı doğmuştur. Tahran’daki mollalar Hizbullah’ı desteklemişlerdir. Müslüman laik hükümetleri yıkmaya ve Şii devrimci ideolojisini ihraç etmeye kendini adanmış bu Şii siyasal İslamcılık tehdidine karşı İsrail, iyi huylu bir komşu olarak görülmeye başlanmıştır. Son olarak Batı’nın karışık sinyaller göndermesi ile İsrail

³²⁶ Dikmen, 2020.

ılımlı Arap hükümetleri tarafından bir ticaret ve güvenlik ortağı olarak görülmeye başlanmıştır. Amerika, Obama'nın başkanlığının sonlarına doğru İran'la nükleer anlaşmayı imzaladığında, İsrail ve Arap komşuları kargaşa içinde birleşmişlerdir. Bu güvenilmezlik dersi unutulmamıştır. Arap dünyası 70 yıl boyunca İsrail'i ortadan kaldırmak için Yahudi aleyhtarı bir ideolojik çılgınlık tarafından yönlendirilmiştir. İddialı bir İran ve ilgisiz bir Batı ile Araplar ve Yahudilerin, birbirleriyle kalıcı bir ittifak inşa etmede ortak bir çıkarda anlaştığı ifade edilmiştir.”³²⁷

Abdullah bin Zayed'in paylaştığı ve Ed Husain'in kaleme aldığı bu yazıyı İsrail Başbakanı Netanyahu da kendi Twitter hesabından tekrar yayınlamış ve İsrail ile birçok Arap devleti arasında yakın ilişkileri onayladığını belirterek normalleşme ve barış zamanının geldiğini belirtmiştir.³²⁸ Prens Abdullad bin Zayed'in bu paylaşımı iki ülke arasındaki işbirliğinin kanıtlarından biri olmuştur.

12 Haziran 2020'de BAE Washington Büyükelçisi olan Yusuf el Uteybe İsrail'in önde gelen gazetesi Yediot Anhronot'a İbranice yazdığı bir yazıyı göndererek düşüncelerini açıklamıştır. Uteybe bu yazısında İsrail'i düşman olarak değil dost olarak gördüklerini belirtmiş ve ilişkilerini daha da ilerletmek istediğini ifade etmiştir. Bu ilişkilerin ilerleyebilmesi için İsrail'in Batı Şeria'da devam eden ilhakına son vermesini istemiştir. Uteybe'nin bu isteği aslında İsrail ile normalleştiği zaman Arap ülkelerine karşı gösterebileceği bir çözüm arayışıdır. Ayrıca Uteybe buna karşılık olarak Hamas'ın yaptıklarının doğru olmadığını ve Hizbullah'ın terör örgütü olduğunu bildirmiştir. Uteybe bu yazısı ile İsrail'e olan pozitif yaklaşımını ortaya koymuştur.³²⁹ Bu ve benzeri olaylar iki ülke arasındaki ilişkileri göstermektedir. Askeri, ticari, siyasi ve kültürel anlamda atılan bu adımlar tarafları daha da yakınlaştırmış ve İsrail'in diplomatik olarak kabul edilmesi sürecini hızlandırmıştır.

³²⁷ Ed Husain, “Islam’s reformation: an Arab-Israeli alliance is taking shape in the Middle East”, *The Spectator*, 21.12.2019, <https://www.spectator.co.uk/article/islam-s-reformation-an-arab-israeli-alliance-is-taking-shape-in-the-middle-east>, (26.10.2022).

³²⁸ Independent Türkçe, BAE Dışişleri Bakanı'nın Tweet'ini, Netanyahu Retweetledi: Barış Zamanı Geldi”, 22.12.2019.

³²⁹ Güngör Şahin ve Serhat Güzel, “Ortadoğu Güvenliğinde Yeni Açılımlar ve İbrahim Anlaşması”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:34, 2021, s.20.

İbrahim Anlaşması, üç semavi din (İslam, Musevilik, Yahudilik) ve tüm insanlığın birliğini, barış kültürünü ilerletmek için dinler ve kültürler arası diyalogu teşvik etmiştir. İslam, Arap dünyasındaki siyasi söylemde kilit bir rol oynamıştır. İsrail ile ilişkiler sorunu, her ülkedeki dini kurumların statüsünden ve din ile siyaset arasındaki ilgili bağlantıların doğasından doğrudan etkilenmiştir. Müslüman, Hristiyan ve Yahudi yaşamının doğal ve arzulanan bir durum olarak anlatılması teşvik edilmiştir. Anlaşmada şu dizeler yer almıştır. ‘İsrail, Yahudi ve Yahudiliğe karşı hoşgörü gösterilerini sıcak bir şekilde karşılamalı, dinler arası diyalogu teşvik etmeli, Arap ülkelerinde Yahudi mirasını canlandırmak için sivil girişimleri desteklemeli ve İsrail'deki, özellikle Kudüs'teki tek tanrılı dinlerin üyeleri arasında hoşgörüyü teşvik etmelidir.’³³⁰ Ayrıca İsrail, Körfez ülkeleriyle ortak çıkarlar geliştirmeye, bu ilişkileri meşrulaştıracak kamusal bağları genişletmeye ve dolayısıyla Körfez'deki Müslümanları İsrail ve Yahudiliğe karşı hoşgörülü tutumlar benimsemeye teşvik etmeye devam etmelidir.

Eylül 2020’de İsrail’in Weizmann Bilim Enstitüsü ve BAE’nin Mohammed bin Zayed Yapay Zeka Üniversitesi (MBZUAI) arasında değişim programları, konferans, seminer, bilgisayar kaynaklarının paylaşımı ve yapay zeka araştırma konusunda işbirliği için sanal enstitü kurulmasına karar verilmiş ve 100 milyon dolarlık yatırım öngören mutabakat zaptı imzalanmıştır. Ekim 2020’de Moshe Dayan Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Merkezi (MDC) ve Abu Dabi’deki TRENDS Araştırma ve Danışma Merkezi arasında mutabakat zaptı imzalanmıştır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihi başlangıcı olan anlaşma, Ortadoğu jeopolitiği, ekonomi ve kültürler arası ilişkiler gibi alanlarda akademik işbirliğini artırmayı amaçlamıştır. Ocak 2021 yılında İsrail Bar-Ilan Üniversitesi’nin Azrieli Tıp Fakültesi ile BAE’nin Körfez Tıp Üniversitesi (bölgenin önde gelen özel tıp üniversitesi) ortak tıbbi araştırmalar konusunda işbirliği yapmak için ortak mutabakat imzalamıştır. Anlaşma; yüksek lisans ve lisans düzeyindeki araştırmacı ve öğrenci değişimini, tıp bilimi, tıp eğitimi ve sağlık sistemleri yönetimi alanında ortak akademik program ve çalışmaları içermektedir.³³¹

³³⁰ Yoel Guzansky ve Ofir Winter, “Normalization: A New Approach to Jews in Arab States”, The Institute for National Security Studies, S:1332, 2020.

³³¹ Yoel Guzansky, Pitching Abraham’s Tent: The Human Dimension of UAE-Israeli Normalization”, The Institute for National Security Studies (INSS), 2021, S.6.

İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki yakınlaşmanın ardında sadece güvenlik algısı yoktur. Körfez ülkelerinin ABD ile yakın ilişkiler kuruyor olması bu ülkelerin üstü kapalı şekilde İsrail ile de yakınlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca ekonomik fırsatlar da ilişkilerin normalleşmesini sağlamıştır. İsrail'in Körfez ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurması, petrol açısından bu ülkelere bağlı olan İsrail için büyük bir ekonomik avantaj sağlamıştır. Körfez ülkeleri ile İsrail arasındaki normalleşme ile birlikte ülkeler arası seyahat engelleri de ortadan kalkacak ve böylece turizm gelirleri de artış gösterecektir.

Yakınlaşmanın yolunu açan sebeplerden bir diğeri de Körfez ülkeleri ile İsrail'in doğrudan sınır paylaşmamalarıdır. Bundan dolayıdır ki Körfez ülkeleri İsrail'in ulusal güvenliği için tehdit oluşturmamıştır. İran tehdidine karşı nükleer güce sahip olduğu düşünülen ve güçlü bir orduya sahip olan İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulması kaçınılmaz olmuştur. İsrail, BAE ve Suudi Arabistan'ın stratejik ortaklıkları, İran'ın bölgesel isteklerine karşı oluşturulan düşmanlık ve ABD Başkanı Barack Obama'nın uygulamış olduğu Arap Baharı politikaları sonucunda oluştuğu belirtilmiştir.³³² Körfez monarşileri için rejimin güvenliği hayati öneme sahiptir. Bundan dolayıdır ki monarşiyi reddeden Müslüman Kardeşler ve İran ile güçlü bağları olan Hamas'ta, İsrail ve Körfez ülkeleri için bir tehdittir. Bu noktada İsrail ve BAE'nin güvenliklerini tehdit eden bu unsurlara yönelik iki ülkenin ortak paydada buluşması iş birliğinin önünü açmıştır. Arap Baharı'ndan sonra İsrail, Körfez ülkeleri için güvenlik tehdidi olmaktan çıkmıştır. Hatta İsrail'in gelişmiş savunma ve izleme sistemlerine olan ihtiyaç artmıştır.

İsrail'in Körfez ülkeleri ile normalleşmesi ülkeler arası iş birliğinin yanında Filistin meselesinin uluslararası kamuoyunun artık odak noktası olmaktan uzaklaşmasını sağlayacak ve İsrail'in siyasi imajını küresel çapta olumlu etkileyecektir. Körfez ülkeleri ile yakınlaşması Ortadoğu'da İsrail'in etkinliğini artıracaktır. BAE'nin Stratejik Çalışmalar ve Araştırma Merkezi kurucu başkanlarından Jamal al-Suwaidi bir açıklamasında, "Filistin davasının uzun yıllar olduğu gibi artık Arapların çıkarlarının ön saflarında yer almadığını belirtmiştir. Bölge ülkelerinin karşı karşıya kaldığı zorluklar, tehditler ve sorunlar ışığında, öncelik listelerini ve ulusal güvenliklerine yönelik tehdit algılarının değiştiğini söylemiştir. İsrail bu tehditler içindeki konumunu diğer tehditlere

³³² Black, 2019, s.4.

kıyasla değiştirerek keskin bir şekilde önceliğini kaybettiğini belirterek artık bu tehditlerin başında İran, Hizbullah ve terörist grupların geldiğini” açıklamıştır.³³³

3.8. İbrahim Anlaşması

İbrahim veya Abraham Anlaşması; İsrail ile BAE arasında ABD’nin arabuluculuğu ile imzalanan bir barış anlaşmasıdır. 13 Ağustos 2020’de Beyaz Saray’da, ABD Başkanı Donald Trump, tarihi anlaşma olarak nitelendirdiği barış anlaşmasının imzalandığını duyurmuştur. İsrail ile BAE arasında yıllardır süren gizli temaslar artık resmîyet kazanmış ve dünya kamuoyuna duyurulmuştur.³³⁴ 1978 yılında Camp David Anlaşması ile Mısır ve 1994 yılında Oslo Çerçeve Anlaşması kapsamında Ürdün’den sonra İsrail’i tanıyan üçüncü Arap ülkesi BAE olmuştur.

29 Ağustos 2020’de BAE Şeyh Khalifa bin Zayed Al Nahyan, İsrail ile barış anlaşmasını açıklamasının ardından İsrail’e uygulanan boykot ve yaptırımlara ilişkin 1972 tarihli 15 sayılı Federal Kanunun yürürlükten kaldırılmasını öngören 4 sayılı Federal Kanun ile bir kararname çıkarmıştır. Anlaşmanın bir diğer sonucu olarak, BAE’nin desteği ve ABD Başkanı Trump’ın talebi üzerine İsrail, Batı Şeria toprakları üzerindeki ilhak programını askıya aldığını ilan etmiştir.³³⁵ İsrail Başbakanı Netanyahu daha sonraki açıklamasında ilhak planında değişikliğin olmadığını sadece Trump’ın ricası üzerine bazı bölgelerde ilhakın geçici olarak askıya alındığını ilan etmiştir.³³⁶ İsrail’in Batı Şeria’nın bazı bölgeleri üzerinden egemenlik ilanını askıya almasına rağmen, bu duyuru Filistinliler için bir darbe olmuştur. Filistinliler bu durumu Arapların davalarına verdiği desteğin azaldığına dair işaret olarak görmüşlerdir. Normalleşmenin kamuoyuna duyurulması Arapların, İsrail işgaline karşı direniş ruhunu öldürmüş ve bunu Filistin davasına saplanmış bir hançer olarak görmüşlerdir. Filistinli siyasi analistler,

³³³ Black, 2019, s.15.

³³⁴ Saphora Smith ve Josh Lederman, “ Isreal, United Arab Emirates Agree to Full Normalization of Relations”, NBC News, 13.08.2020, <https://www.nbcnews.com/news/world/israel-united-arab-emirates-agree-full-normalization-relations-n1236606>, (06.05.2022).

³³⁵ Maha el Dahan vd. “ Isreal, UAE To Normalize Relations in Shift in Mideast Politics ; West Bank Annexations on Hold”, Reuters, 13.08.2020, <https://www.reuters.com/article/us-israel-emirates-trump/with-trumps-help-israel-and-the-united-arab-emirates-reach-historic-deal-to-normalize-relations-idUSKCN25926W>, (05.06.2022).

³³⁶ Kemal İnât, “Sözde İbrahim Anlaşması ve Türkiye’nin Tavrı”, SETA, 2020

normalleşmenin Arap Barış Girişimi'ni öldürdüğünü belirtmişler ve anlaşmayı Filistin davasını savunmak için şehit düşen Araplara ihanet olarak görmüşlerdir.³³⁷

Abraham Anlaşması, İsrail için büyük bir siyasi başarı olmuştur. Anlaşma Netanyahu'ya ülkedeki iç çatışmaları hafifletmede destek sağlarken, küresel çerçevede siyasi imajını genişletmiştir. Anlaşmaya göre güçlü bir işbirliğinin yanında siyasi, ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik hedefleri aslında ikincil öneme sahiptir. Anlaşmada İsrail, BAE ve ABD için tehdit haline gelen İran'a yönelik bir atıfta bulunulmamıştır. İran'ın bölgede daha fazla sorun yaratmaması adına siyasi duyarlılık nedeniyle konu gizli mektuplar şeklinde ele alınmıştır.³³⁸ Arap ülkeleri ile yakınlaşması sonucunda İsrail artık bölgede işgalci ve yabancı bir unsur olarak görülmekten kurtulmuştur. Bu kapsamda yakınlaşmaya dair bazı kısıtlanmalar doğmuştur. Normalleşme sonrasında BAE'nin, ABD'den yüksek teknoloji silah (F-35) temin etmek istemesi kuvvetli bir ihtimal haline dönüşmüştür. Bu durum stratejik derinlikten yoksun ve nüfus açısından zayıf olan İsrail için, Ortadoğu'daki nitelikli askeri üstünlüğünü sona erdirebilecek silahların bölge ülkelerine satılması ciddi bir endişeye neden olmuştur. ABD yasaları, İsrail'in bölgedeki üstünlüğünü sona erdirecek olan teknoloji ürünlerinin bölgedeki ülkelere satışının mümkün olmadığını belirtmiştir. Normalleşme ile birlikte bu ülkelere silah satışına engel olan İsrail çelişkili bir politika izlemiştir.³³⁹

İsrail ile normalleşmenin ardından Trump yönetimi BAE'ne F-35 uçaklarının satılmasına ciddi önem verdiğini açıklamıştır. ABD'nin BAE ile gelecekteki herhangi bir silah anlaşması kapsamında niteliksel askeri üstünlüğünü (Qualitative Military Edge, QME) sağlayacağına dair İsrail'e güvence vermiştir. İsrail için yakınlaşmanın olumsuz sonucu olan bu durum, ABD'nin İsrail'in QME'sini korumaya yönelik tarihsel taahhüdünde önemli bir sapmaya neden olmuştur. Bu durum ABD yasalarına göre, İsrail'in QME'sini garanti altına almak, İsrail'e karşı beyan ettikleri niyet ne olursa olsun, ABD tarafından Arap ülkelere sağlanan silah sistemlerinin üstünde ve ötesinde askeri araçlar ve yetenekler sağlaması anlamına gelmiştir. F-35'lerin BAE'ne satılmasındaki

³³⁷ Mehmet Nuri Uçar, "Filistinli Siyasi Analistler: BAE-İsrail Anlaşması Arap Barış Girişimi'ni öldürdü", AA Haber, 17.08.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinli-siyasi-analistler-bae-israil-anlasmasi-arap-baris-girisimini-oldurdu/1944493>, (07.05.2022).

³³⁸ Polen Bayrak, "Abraham Accords: Palastine Issue Shoul Be Adressed For A Peaceful Middle East", Cappodicia Journal of Area Studies (CJAS), C:3, S:1, 2021, s.108.

³³⁹ Gökhan Batu ve Zeynep Duran, "İsrail-Körfez İlişkilerinde F-35 Çıkmazı ve Katar'ın F-35 Başvurusu", ORSAM, S:151, 2020, s.4.

diğer önemli bir sorun ise, Washington'un Körfez'deki diğer önemli ortağı ve silah müşterisi olan Suudi Arabistan'ın da F-35 uçaklarını istemesidir. Bu durumda İsrail'in hava üstünlüğü ve genel QME'sinin korunması için temel koşullar zayıflamıştır. Yakınlaşmadan doğan diğer bir sorun aslında BAE ve Suudi Arabistan'ın F-35 uçaklarına ihtiyaçlarının olmamasıdır. BAE, ABD'nin Körfez'deki varlığını, İran'ın geniş çaplı saldırı başlatması durumunda caydırıcı olması için istemiştir. Bu durumda diğer bir sorun da silahların Körfez'e satılması durumunda İran'ın saldırı eylemleri tetiklenerek Körfez ülkelerine karşı istemeden İran tehdidini artırmış olmaktadır. İsrail savunma teşkilatı, İsrail-BAE anlaşmasının stratejik ve siyasi avantajlarını hesaba kattıktan sonra bile, F-35'lerin Körfez ve Arap ülkelerine satılmasına karşı çıkmıştır.³⁴⁰

İbrahim Anlaşması ile birlikte İsrail'in güvenliğine katkı sağlanmasına rağmen, Arap ülkelerinin askeri üstünlük sağlaması İsrail tarafından istenmemiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 10 Kasım 2020'de ABD Dışişleri Bakanı Micheal R. Pompeo, BAE'nin uzun zamandır hayati bir güvenlik ortağı olduğunu açıklamış ve BAE'ne 10.4 milyar dolar karşılığında 50 adet F-35 Lightning II savaş uçağının yanı sıra 2.97 milyar dolar tutarındaki bir başka stratejik hava platformu olan 18 adet MQ-9B insansız hava aracı sistemi ve 10 milyar dolar tutarında havadan havaya ve havadan yere mühimmatın satışının onaylandığını Kongre'ye bildirmiştir. Derinleşen bu ilişkilerin İran tehdidine karşı caydırıcı olması ve BAE'nin kendisinin daha iyi savunabilmesi için gerçekleştiğini açıklamıştır.³⁴¹ Yapılan anlaşma dâhilinde satışı gerçekleşen uçakların ve diğer sistemlerin en geç 2027 yılına kadar tedarik edilmesi beklenmektedir. ABD'de yönetime yeni gelen Joe Biden hükümeti ise, İbrahim Anlaşması'nı desteklediklerini belirtmiş ve İsrail'in, bölge ülkeleri ile normalleşme çabasının çok önemli olduğunu vurgulamıştır.³⁴² Biden aynı zamanda BAE'ne yapılan silah satış anlaşmasını yeniden değerlendireceğini ve inceleyeceğini belirtmiştir. Biden, bir süre bu kararı ertelese de BAE'ne satışı gerçekleştirilen silahların belirtilen tarihe kadar teslim edileceğini bildirmiştir.³⁴³

³⁴⁰ Shimon Arad, "Why F-35s Should Not Be Released to the UAE and Saudi Arabia", BESA Center Perspectives, C:1, S:728, 2020, s.1-5.

³⁴¹ Department Of State, Michael R. Pompeo, "U.S. Approves Advanced Defense Capabilities for the United Arab Emirates", 10.11.2020, <https://2017-2021.state.gov/u-s-approves-advanced-defense-capabilities-for-the-united-arab-emirates/index.html>, (07.05.2022).

³⁴² Şahin ve Güzel, 2021, s.24.

³⁴³ Patricia Zengerle, "Exclusive As Biden Advances UAE Sale, Senators Seek More Control Of Arms Deals", Reuters, 16.04.2021, [EXCLUSIVE As Biden advances UAE F-35 sale, senators seek more control of arms deals | Reuters](https://www.reuters.com/article/us-uae-f35-sale/exclusive-as-biden-advances-uae-f35-sale-senators-look-for-more-control-of-arms-deals-idUSKBN26G001), (20.07.2022)

3.9. İbrahim Anlaşması'nın Maddeleri

ABD, İsrail ve BAE imzaladıkları İbrahim Anlaşmasını istikrarlı, barışçıl ve müreffeh bir Ortadoğu ve bölgedeki tüm devletlerin yararı için imzalamışlardır. Taraflar karşılıklı anlayış ve bir arada yaşamının yanı sıra din özgürlüğü de dahil olmak üzere insan onuruna ve özgürlüğüne saygı temelinde barışı korumanın ve güçlendirmenin önemini kabul etmişlerdir. Taraflar barışın sağlanması için dinler ve kültürler arası diyalogu teşvik ettiklerini açıklamışlardır. İşbirliği ve diyalog yoluyla tüm zorlukları aşacaklarına inanmışlardır. Ayrıca devletlerarasında dostane ilişkiler geliştirmenin Ortadoğu'da ve dünyada kalıcı barışın çıkarlarını ilerlettiğini belirtmişlerdir. Bölgedeki tüm devletlerin yararına olacak şekilde istikrarlı, barışçıl ve müreffeh bir Ortadoğu için birlikte yeni yol çizmişlerdir. Ülkelerinin ve bölgenin potansiyellerini ortaya çıkarmak için imzaladıkları anlaşma kapsamında kendileri ve halkları arasında diplomatik ve dostane ilişkilerin tam olarak normalleştirilmesini amaçlamışlardır. Dostane ilişkilerin geliştirilmesinin, kalıcı barışın devletlerarası istikrar, güvenlik ve refah sağlamaya, dinamik ve yenilikçi ekonomi geliştirme ve güçlendirmede en etkili araç olduğuna inanmışlardır.

Anlaşmaya üç semavi dinin birliğini temsil etmesinden dolayı 'İbrahim' adı verilmiştir. İslamiyet, Hristiyanlık ve Museviliğe göre İbrahim inananların atasıdır. Bundan dolayıdır ki İsrail ile imzalanan anlaşmalara birliği sembolize etmesi için İbrahim (Abraham) adı verilmiştir. Ortadoğu'daki Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar her inançtan, mezhepten ve milletten insanların bir arada yaşadığı karşılıklı anlayış ve saygı içerisinde yaşamayı istedikleri bir Ortadoğu arzu etmişlerdir. İsrail ve BAE arasındaki normalleşmenin her iki halka ve dünya barışına fayda sağlayan bir anlaşma olduğu belirtilmiştir.

İnsanlığa ilham vermek, insan potansiyelini en üst düzeye çıkarmak ve ulusları birbirine yaklaştırmak için bilimi, sanatı, tıbbı ve ticareti desteklediklerini belirtmişler ve tüm dünya çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak için radikalleşmeyi ve çatışmayı sona erdirmek istemişlerdir. İsrail ile bölgedeki komşuları arasında imzalanan İbrahim Anlaşması ilkeleri çerçevesinde diplomatik ilişkilerin kurulmasında kaydedilen ilerlemeyi memnuniyetle karşılamışlar ve bundan cesaret almışlardır.

Anlaşmalar, iki taraf arasında çeşitli alanlarda tam diplomatik ilişkiler ve ortak işbirliği kurma yükümlülüğüne dayanmaktadır. Maddeler ise özetle şöyledir:

- **Egemenlik ve Güvenlik:** Taraflar ilişkilerinde Birleşmiş Milletler Şartı hükümlerine ve uluslararası hukuk ilkelerine göre hareket edeceklerdir. Özellikle birbirlerinin egemenliğini, barış ve güvenlik içinde yaşama hakkını tanıyacak ve saygı göstereceklerdir. Kendileri ve halkları arasında dostane bir ilişki gerçekleştirecekler ve aralarındaki tüm anlaşmazlığı barış yoluyla çözeceklerdir. Anlaşmaya göre, taraflar en kısa zamanda büyükelçiliklerini değişik tokuş edecekler ve uluslararası hukuka uygun şekilde diplomatik ve konsolosluk ilişkilerini yürüteceklerdir. Taraflar arasında birbirlerine karşı herhangi bir terörist eylem veya düşmanca faaliyetlerin önlenmesi için gerekli adımları atacaktadırlar. Terörist ya da düşmanca faaliyetlere yurt dışından herhangi bir destek verilmesini veya kendi topraklarında bu eylemlere destek verilmesine engel olacaklardır.

- **Diğer Alanlardaki İşbirliği ve Anlaşmalar:** Taraflar diplomatik ve dostane ilişkilerin yanında tam normalleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak Ortadoğu'nun büyük potansiyelini ortaya çıkarmak ve karşılıklı çıkar alanlarını genişletmek için ikili anlaşmalar yapacaklardır. Bunlar: Ticaret ve ekonomik ilişkilerin yanında finans ve yatırım, sivil havacılık, eğitim, sağlık, tarım, vize ve konsolosluk hizmetleri, bilim, teknoloji ve uzayın barışçıl kullanımı, turizm ve enerjidir.

- **Ekonomik İlişkiler:** Anlaşma, yatırım, turizm, sivil havacılık, enerji ve teknolojinin dahil olduğu önemli ekonomik hususları da içermektedir. Taraflar ikili yatırım ilişkilerini derinleştirmek ve genişletmek için biran önce işbirliği yapacaklardır. Finans ve yatırım alanında anlaşmalara öncelik verileceği belirtilmiştir. Bölgesel ekonomik kalkınmayı ve hizmet akışını ilerletmek ortak hedefleri olmuştur.³⁴⁴ Normalleşme serbest ticareti teşvik etmiş ve çeşitli alanlarda iş birliğinin kapılarını açmıştır. İsrail yaşadığı ekonomik kriz ışığında BAE'nin büyük yatırımlarından yararlanmak istemiştir. Bu kapsamda anlaşmanın hemen ardından İsrailli şirketler ve bankalar BAE ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır. İsrail Ticaret Odası Federasyonu'nun verilerine göre BAE'de yaklaşık 300 şirket faaliyet göstermektedir ancak bunların çoğu uluslararası şubeler aracılığı ile işlem yapmıştır. Anlaşma ile birlikte şirketlerin

³⁴⁴ Abraham Accords Peace Agreement: Treaty Of Peace, Diplomatic Relations And Full Normalization Between The United Arab Emirates And The State Of Isreal, 15.09.2020.

alışmalarını engelleyen kısıtlamalar kaldırılacak ve BAE ile doğrudan ilişki sağlanmış olacaktır. Bu durumdan özellikle normalleşme öncesinde BAE ile gizli ticaret yapan Kobiler faydalanacaktır.

- **Kültürel Alan:** Anlaşma, dinler arası diyalogu, kültürel, akademik ve bilimsel alışverişleri teşvik eden programlar sağlamıştır. Etkili ve güvenli seyahatleri kolaylaştırmak için vize ve konsolosluk hizmeti ile ilgili önlem olarak iki ülke halkını bir arada yaşamaya teşvik eder. Nefrete, kine ve bölünmeye ve teröre karşı mücadele için birlikte çalışmışlardır. Taraflar arasında kültürel bağların gelişimi ve ekonomik kalkınmanın bileşeni olarak, aralarında turizm işbirliğini teşvik etmişlerdir.³⁴⁵

İbrahim Anlaşması, daha önce Mısır ve Ürdün ile imzalanan normalleşme anlaşmalarından farklıdır. İbrahim Anlaşması'nda daha çok ekonomi, güvenlik ve strateji çıkarlarına yer verilmiştir. Filistin meselesi büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Filistin meselesinin tamamen göz ardı edilmesi barışı sağlamadığı için gelecekteki krizlerin önünü açacaktır. Ortadoğu'ya barış ve istikrar getirmesi planlanan 2020 Barış Planı'nda bölgenin önemli bir sorunu olan Filistin meselesine yer verilmemesi büyük bir sorun oluşturmuştur. Anlaşmanın açıklanmasından kısa bir süre sonra İsrail Başbakanı Netanyahu işgal ettikleri topraklar üzerindeki haklarından asla vazgeemediklerini, ilhakı sadece ertelediklerini kabul etmiştir. İsrail bu hareketi ile bölgedeki yerini sağlamlaştırmıştır.³⁴⁶

İsrailli gazeteci Elie Podeh, İbrahim Anlaşması'nın imzalanması ile Filistinlilerin, artık kendi çıkarlarını düşünen kimsenin olmadığını düşünerek şiddete başvurabileceklerini savunmuştur. Filistinlileri yok sayarak BAE ile yapılan anlaşmanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Ona göre gerçek barışın sağlanması için önce Filistinlilere adil ve eşitlikçi bir ortam sağlanmalı ve ihlalleri önlemek için iki ulusa da eşit davranılmalıdır.³⁴⁷ Körfez lkelerinin İsrail ile yakınlaşmasının temel nedenlerinden biri İran'ın yayılmacı politikasıdır. Özellikle Arap Baharı'ndan sonra Suriye, Yemen, Irak ve Lübnan'da Hizbullah'ın zerindeki İran'ın siyasi nüfuzu Körfez lkeleri ile İsrail'i güvenlik alanında işbirliğine yneltmıştir. Bu durumda Körfez lkeleri Filistin meselesini ikinci plana atmış önceliğini İran ile mücadele olarak değişirmiştir. İsrail ile

³⁴⁵ Abraham Accord, 2020.

³⁴⁶ Bayrak, 2021, s.111.

³⁴⁷ Elie Podeh, "How the UAE and Saudi Arabia Now Hold Isreal Hostage, Haaretz, 26.08.2020, [How the UAE and Saudi Arabia now hold Israel hostage - Middle East News - Haaretz.com](https://www.haaretz.com/uae-and-saudi-arabia-now-hold-israel-hostage-1.1052222), (11.05.2022).

yakınlaşmanın diğer bir nedeni de Müslüman Kardeşler'dir. Körfez ülkeleri, İran'ın yayılmacı politikasında Müslüman Kardeşler'in yardımcı olduğunu düşünmüşlerdir.³⁴⁸ İran tehdidine karşı İsrail ile Körfez arasındaki işbirliği konusunda monarşilerin verdikleri kararlar mazur görülmüştür.

ABD'de 3 Kasım'da gerçekleşen başkanlık seçimlerini kazanan Joe Biden iktidarı ise, Körfez ile olan ilişkilerinin Trump döneminde olduğu gibi ilerlemeyeceğini göstermiştir. Biden yönetimi, BAE ve Suudi Arabistan ile ilişkilerine mesafe koymuştur. Biden, Körfez ülkelerinin kırmızı çizgisi sayılan İran ile nükleer anlaşma konusunda uzlaşabileceklerini ifade etmiştir. Biden'ın bu politikası bölgedeki ortaklarında güvensizlik yaratmıştır. Ortadoğu ülkeleri ise aralarındaki normalleşme eğilimini artırmıştır. Biden yönetimi iktidara geldiğinde Ortadoğu'dan çekilmek ve Çin'i kontrol altına almak istemiştir. Ancak değişen şartlar nedeniyle Ortadoğu'daki müttefikleri ile stratejik ortaklığını güçlendirmek için bölgeye ziyarette (13-16 Temmuz 2022) bulunmuştur. Daha önce Muhammed Bin Selman için kaba ifadeler kullanan Biden, üç gün süren ziyaretinde Suudi Arabistan'da Körfez ülkeleri ile görüşmüştür.³⁴⁹

İlk olarak İsrail'i ziyaret eden Biden, ABD'nin Ortadoğu politikasının merkezinin aslında İsrail olduğunu bildirmiştir. İsrail'den sonra Batı Şeria'da Filistin lideri Mahmud Abbas ile görüşmüştür. Aslında bu görüşme Körfez ülkeleri ile gerçekleştirilecek zirvenin ön hazırlığı ve aynı zamanda İsrail'in güvenliğinin ABD tarafından sağlandığının bir göstergesi olmuştur. Biden, Abbas ile görüşmesinde iki devletli çözüm hedefinin değişmediğinden bahsetmiştir. 1967'deki sınırların iki devlet için de en iyi yol olduğunu dile getirmiştir. Ancak Trump döneminde alınan karar bağlamında İsrail'in ebedi başkenti olarak ilan edilen Kudüs meselesinde bir değişiklik olmamıştır. Hatta ABD ile İsrail arasında imzalanan ortak deklarasyonla (Kudüs Deklarasyonu) durum taçlandırılmıştır.³⁵⁰ Hamas'ın, Suriye yönetimi ile normalleşme adımları ve İran ile yeniden yakınlaşması ihtimali, El-Fetih'in güçlü bir pozisyon almasını sağlayacaktır. Bu durum ise, ABD ve İsrail için oldukça kritik bir durumdur. Biden, İbrahim Anlaşması

³⁴⁸ Samuel Ramani, 2017.

³⁴⁹ Burhanettin Duran, "ABD'nin Ortadoğu ile Yeni Bir Angajmanı Mümkün Mü?", SETA, 16.07.2022, <https://www.setav.org/abdinin-ortadogu-ile-yeni-bir-angajmani-mumkun-mu/>, (21.07.2022).

³⁵⁰ Tuğçe Yılmaz, "Biden'in Ziyareti Sadece Filistin Davası'nı Bir Kez Daha Gündeme Getirdi", Bianet, 20.07.2022, <https://bianet.org/bianet/toplum/264709-biden-in-ziyareti-sadece-filistin-davasi-ni-bir-kez-daha-gundeme-getirdi>, (21.07.2022).

kapsamında Arap-İsrail normalleşme sürecini ilerletmeye çalışmıştır. Biden, Trump döneminde sona erdirilen İran nükleer anlaşmasının (JCPOA) ardından yeniden uranyum zenginleştirmeye başlayan İran'ın politikalarından rahatsız olan bölge ülkelerini bir araya getirerek İsrail-Arap yakınlaşmasını daha da güçlendirmek istemiştir. İran karşıtı cepheyi güçlendirerek İran'ın geri adım atması sağlanmak istenmiş ve Ortadoğu'daki ilişkilerin pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Ortadoğu'ya gerçekleştirilen bu ziyaretin amacı müttefikleri ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek ve ilişkilerini yeniden düzene sokmak olmuştur.³⁵¹

Biden'in, İsrail ve Filistin ziyaretlerinden sonra doğrudan Cidde'ye uçuşu İbrahim Anlaşması kapsamında diğer Arap ülkeleriyle de normalleşmek istemesinin önemli bir göstergesidir. Bu görüşmede, İsrail'in Arap ülkeleri ile normalleşmesini desteklediğini açıklamış ve normalleşmenin diğer Arap devletleri ile de ilerlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu ülkelerin başında da Suudi Arabistan gelmektedir. Ortadoğu gezisinde Suudi Arabistan'a gerçekleştirilen ziyaretin diğer önemli bir amacı da, petrol üreticisi ülkelerle müzakere ederek enerji fiyatlarını düşürmek olmuştur.³⁵² Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'yı işgalinden sonra enerji sektöründe artan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamını yumuşatmak ve yeniden rayına sokmak için Suudi Arabistan'da görüşmeler yapmıştır. Körfez ülkelerinin petrol üretim kapasitelerini artırarak Rusya'nın doğalgaz ve petrolüne alternatif yeni hatlar oluşturmak için liderlerle görüşmeler yapmıştır. Böylece petrol fiyatlarını düşürmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda Ukrayna savaşında Körfez ülkelerinin Batı bloğundaki yerini sağlamlaştırmak istemiştir.³⁵³

Biden'in, gerçekleştirdiği bu seyahatin asıl amacı, İsrail ile diğer bölge devletleri arasında da ekonomik ve siyasi bir bağ oluşturmaktır. İsrail ile Suudi Arabistan arasında da normalleşme sağlayarak, İran'ın nükleer programını baskılamak ve böylece Körfez

³⁵¹ Ozan Örmeci, "ABD Başkanı Joe Biden'ın 2022 Temmuz Tarihli Ortadoğu Turu ve ABD-İsrail İlişkileri", Uluslararası Politika Akademisi, 19.07.2022, <http://politikaakademisi.org/2022/07/19/abd-baskani-joe-bidenin-2022-temmuz-tarihli-ortadoğu-turu-ve-abd-israil-iliskileri/>, (21.07.2022).

³⁵² Veysel Kurt, "ABD'nin Ortadoğu Çıkması ve Biden'ın Diplomasi Turu", AA Analiz, 14.07.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abdnin-orta-dogu-cikmazi-ve-bidenin-diplomasi-turu/2636781>, (22.07.2022).

³⁵³ Fehim Taştekin, "Biden Ortadoğu Turunda: İsrail'den Suudi Arabistan'a, Beklentiler ve Gerçekler", BBC News, 13.07.2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62134208>, (25.07.2022).

lkelerinin İran’a karşı aynı cephede yer almasını sağlayarak İran karşıtı bloğu güçlendirmek istemektedir.

SONUÇ

İsrail'in 1948 yılında Filistin topraklarında bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte Yahudiler ve Araplar arasında dört büyük savaş yaşanmıştır. Yaşanan savaşlar sonucunda bölgede istikrarsızlık, terör ve radikalleşme artmış silahlanma yarışı başlamış, dış güçler nüfuz alanlarını artırmıştır. Filistin Sorunu uluslararası siyasette yüzyıllardır uzun süredir çözüm bekleyen çatışma konularından biridir. Bölgesel sorun olmaktan ziyade uluslararası bir sorun haline gelmiştir. İsrail'in bölgede dış güçlerin desteği ile egemenliğini ilan etmesinin hemen ardından Araplar arasında birliğin yolu da açılmıştır. İsrail kuruluşundan itibaren ABD'nin desteğini almış, Filistin ve Arap devletlerinin topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Topraklarını giderek artırması, BM kararlarına uymaması ve yerleşim politikaları ile Filistin topraklarını ilhak etmesi Araplarda İsrail'e karşı bir olma ihtiyacını doğurmuştur. Ancak Araplar arasındaki birlik pek başarılı olamamıştır. İsrail, Araplar ile yapılan savaşlardan hep güçlenerek çıkmıştır. 1948'de başlayan Arap-İsrail savaşları 1978 yılında ABD'nin arabuluculuğu ile imzalanan Camp David Anlaşması ile sona ermiştir. Arapların öncüsü olarak gördükleri Mısır ile İsrail arasında barış imzalanmıştır. Camp David Anlaşması ABD için ayrı bir öneme sahiptir çünkü bu anlaşma ile Filistin sorunu üzerinden birleşen Arap Birliği parçalanmıştır. Böylece İsrail bölgede gücünü artırmıştır. 1994 yılında Mısır'ı Ürdün, 2020 yılında BAE takip etmiştir. Yapılan tüm barış anlaşmalarının ardında ABD yer almıştır.

Ortadoğu'da Arap-İsrail çatışmalarından sonra bölgede dengeleri değiştiren ve İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki ortaklığın temellerini oluşturan gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1979 yılında İran'da yaşanan devrimdir. İran'ın yayılcı ve ideolojik politikaları Körfez ülkelerini önce ABD ile yakınlaştırmış ve sonrasında İsrail'e karşı bakış açılarını değiştirmiştir. İran tarafından hissedilen bu tehdit algısı Körfez ülkeleri için İsrail'den kaynaklanabilecek tehditlerden daha öncelikli hale gelmiştir. İran'ın bölgede güçlenerek artan varlığı karşısında BAE, İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. İran'ın savunma gücü ve nüfuz alanı BAE'nden daha ileri seviyededir. Ayrıca İran'ın Hizbullah ve Hamas üzerindeki varlığı da monarşileri korumak isteyen BAE yöneticilerini de tehdit etmektedir. Obama yönetimine kadar ABD bu statükocu ülkeleri desteklemiştir. Ancak Obama yönetimi kontrollü bir şekilde Ortadoğu'dan çekilmeye başlayınca Körfez ülkeleri bu durumdan rahatsız olmuşlar ve İsrail ile gayri resmi yollarla yakınlaşmaya başlamışlardır. İran tehdidi dışında BAE, Türkiye'yi neo-

Osmanlıcılık ile suçlanmış ve tehdit olarak görmeye başlamıştır. BAE, Türkiye'yi emperyalist bir güç olarak lanse etmeye başlamış ve İsrail ile normalleşmek için başka bir dayanak oluşturmuştur.

Ortadoğu'da ciddi değişimlere neden olan Arap Baharı, bölgede rejim güvenliğine önem veren Körfez ülkelerinde endişeye ve bölgede yeni ittifak arayışlarına neden olmuştur. 2013 yılında Mısır'da Müslüman Kardeşler üyesi olan Muhammed Mursi'ye yönelik yapılan askeri darbeye İsrail ve BAE Sisi yönetimine destek vermişlerdir. Mısır'da gerçekleşen bu değişim İsrail ile Körfez ülkelerini yakınlaştırmış ve bölgedeki dengeleri değiştirmiştir. Filistin davası artık Mısır'ın öncelikli davası olmaktan çıkmıştır. İsrail ve BAE arasındaki gizli işbirlikleri Arap Baharı sürecinde hız kazanmıştır. İsrail Arapların bölünmüşlüğü ve çatışmalar üzerinden politikalar üreterek kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmektedir.

Arap Baharı sonrası oluşan bölgesel güvensizlik ortamı İsrail ile BAE arasındaki bağların gelişmesini sağlamıştır. İbrahim Anlaşması'ndan önce iki ülke arasındaki ticaret dolaylı olarak paravan şirketler ve üçüncü ülkeler aracılığı ile sağlanmıştır. İki ülke arasındaki bu pragmatik ve teknik iş birliği her zaman gizli bir şekilde ilerlememiştir. 2015 yılında Abu Dabi'de Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın açılması ve ayrıca BAE'nin hava kuvvetleri pilotlarını İsrail'inde dahil olduğu ortak askeri tatbikatlara katılmalarını sağlaması yine 2015 yılında Netanyahu'nun BAE lideri ile JCPOA'nın imzalanmasından sonra İran'la nasıl başa çıkılacağını tartışmak için bir araya gelmesi bu duruma bir örnektir. Üst düzey temaslar rutin bir şekilde devam etmiştir. İran'ın yükselişi, Arap Baharı sonrası bölgedeki otokratik rejimlerin güven problemleri, Filistinlilerin bölünmesi gibi olaylar gizli bağlantıların kısmen de olsa görünürlüğüne katkı sağlamıştır. Bu noktada İsrailli yetkililer Arap dünyasına yönelik yaklaşımlarını üç şekilde tanımlamışlardır. Bunlardan ilki, istihbarat, güvenlik ve askeri iş birliği ikincisi, ileri teknoloji, ticaret ve bölgesel ulaşım bağlantıları üçüncüsü ise, daha az önemli ama daha görünür olan kültürel ilişkilerdir. İsrail bu yaklaşımları ile barış girişimlerini geliştirmek istemiştir. Bu üç yaklaşım İbrahim Anlaşması ile birlikte gelişmeye başlamıştır.

İsrail ve BAE arasındaki en büyük ve görünür ilişki ağını ticaret oluşturmaktadır. Normalleşme Anlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra İsrail ve BAE şirketleri ortaklıklara girişmişlerdir. Aralarında gerçekleşen bu ekonomik ilişki ağları kendi

güvenliklerini sağlamak için aslında bir araçtır. İsrail özellikle sadece milli güvenliğini korumak için değil, doğal kaynaklara erişim imkânını sağlamak ve kendi milli çıkarlarına maksimum seviyede hizmet etmek için de normalleşme anlaşmasını imzalamıştır. Böylece resmi ve destekleyici ilişkiler kurulmuş ve ekonomik, askeri ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. BAE de kendi güvenliği, tanınma politikası ve bölgesel güce sahip olma isteği ile ekonomik ilişkilerine ağırlık vermiştir. BAE ve İsrail, İbrahim Anlaşması ile bölgede büyümeyi ve uluslararası arenada tanınırlıklarını artırmak için siyasi bağlantılarından yararlanmışlardır. İbrahim Anlaşması'nın imzalanması ile birlikte gayri resmi ilişkiler resmîyet kazanmıştır.

Görünen o ki ABD ve İsrail Ortadoğu'ya yönelik politikalarını hayata geçirirken bölgenin içinde bulunduğu durumu kendi lehlerine çevirmiş ve böylece İsrail hâkimiyetini sağlamlaştırmaya devam etmiştir. İsrail ile BAE arasından imzalanan İbrahim Anlaşması ile de bu durum görünmekte, İsrail bölgede yine kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. BAE imzaladığı bu normalleşme anlaşması ile İsrail'in varlığını resmi olarak tanımış ve güvenlik tehditlerine karşı müttefik olarak görmüştür. Bu kapsamda BAE'nin bu anlaşma ile ABD'den F-35 ve SİHA alması BAE için bir getiri olarak yorumlanmıştır. Ancak İsrail nezdinde bu anlaşmanın pek de değerinin olmadığı açıktır. İsrail'in bu anlaşmayı imzalamasındaki asıl amaç bölgedeki gücünü ve üstünlüğünü artırmaktır.

ABD, İsrail ve BAE ortak tehdit olarak gördükleri İran'a karşı üstünlük kurmak için bir araya gelmişlerdir. Bu ülkeler arasında yapılan ticaret, maddi nedenlerin yanında İran tehdidine karşı ortaklıklarını güçlendirmek adına daha da gelişecektir. İbrahim Anlaşması'nın imzalanmasına giden süreç ve anlaşma çalışmada ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Değinilmesi gereken nokta ise BAE-İsrail normalleşmesinin sonuçlarıdır. En önemli sonucu ise Filistin meselesinin artık Araplar arasında eski öneminin kalmayıp, Araplar arasındaki birlik bozulmuş ve Filistin Yönetimi yalnız bırakılmıştır. Anlaşmayı imzalayan Arap ülkeleri Kudüs'ün ilhakını ve İsrail'in ilhak politikalarını kabul etmişlerdir.

BAE'nin ve diğer Arap devletlerinin İsrail ile normalleşmesi diğer bölge ülkeleri için de teşvik edici bir rol üstlenmektedir. İsrail ile ilişkilerini gizli şekilde yürüten diğer

Arap devletleri için de İbrahim Anlaşması önemli bir gelişmedir. Özellikle Suudi Arabistan'ın da bu kervana katılması şaşırtıcı olmayacaktır.

BAE, İran tehdidine karşı rejim güvenliğini sağlayabilmek için bu anlaşmayı imzalamıştır. Ancak rejim güvenliğini sağlayabilmek için ABD'nin ve İsrail'in bölgedeki varlıklarını ve etki alanlarını güçlendirmiştir. Bu durumda BAE'nin dış politikasını ABD'nin etkisinden uzak şekillendirmesi zor görünmektedir.

Devletler sorununun kökenine inmedikçe barış sağlanamaz, bu bağlamda Filistin meselesi göz ardı edilerek barışın sağlanacağı mümkün görünmemektedir. Gerçekleştirilen müzakerelere Filistin yönetimi de katılmış olsaydı iki devlet arasında uzlaşma sağlanabilirdi sağlanmasa bile müzakereler meşruluk kazanmış olurdu. Bölgede uzun vadeli gerçek bir barış için İsrail, başından beri çatışmanın merkezinde yer alan Filistin meselesini örtmek yerine bu mesele ile yüzleşmelidir. BAE'de Arap Baharı'ndan ders alınmalıdır. Öfkeli kalabalıkların siyasi memnuniyetsizlikleri nedeni ile birçok lideri devirdiğini unutmamalıdır. Monarşinin de ileri bir istisna olmadığını görmelidir.

KAYNAKÇA

- Abbas, F.J. (03.03.2015). President Obama, Listen to Netanyahu on Iran. *AlArabiya News*.
<https://english.alarabiya.net/views/news/middle-east/2015/03/03/President-Obama-listen-to-Netanyahu-on-Iran>
- Abdullah, A. (2012). Repercussions of the Arab Spring on GCC states. *Arab Center for Research and Policy Studies*, 8.
- Abraham Accords Peace Agreement: Treaty Of Peace, Diplomatic Relations And Full Normalization Between The United Arab Emirates And The State Of Isreal. (15.09.2020). *Foreign Policy*, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/abraham-accords-peace-agreement-treaty-of-peace-diplomatic-relations-and-full-normalization-between-the-united-arab-emirates-and-the-state-of-israel/>
- Acar, İ.C. (1989). Lübnan bunalımı ve Filistin sorunu (1.Baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ahcar, G. (2004). Kaynayan Ortadoğu marksist aynada Ortadoğu (1. Baskı). İthaki Yayınları.
- Ahronheim, A. (09.07.2018). IDF denies UAE Delegation Visited Israel to Study the F-35, *The Jerusalem Post*, [Israel denies UAE delegation visited Israel to study the F-35 - Israel News - The Jerusalem Post \(jpost.com\)](https://www.jpost.com/middle-east/israel-denies-uae-delegation-visited-israel-to-study-the-f-35-561176)
- Ahronheim, A. (29.06.2018). IDF: Isreal will not open borders to Syrians, humanitarian aid to continue. *The Jerusalem Post*, <https://www.jpost.com/middle-east/idf-israel-will-not-open-borders-to-syrians-humanitarian-aid-to-continue-561176>
- Alcaro, R. ve Haubrich-Seco, M. (2012). Re-thinking western policies in light of the Arab uprsings. Edizioni Nuova Cultura.
- Almezaini, K.S. ve Rickli, J-M. (2017). The small gulf states. Routledge. (1.Baskı).
- Alpen, H. (31.01.2020). Trump's piece plan. *Middle East*. <https://www.ips-journal.eu/regions/middle-east/trumps-piece-plan-4041/>
- Altunışık, M. B. (2013). Ortadoğu'da bölgesel düzen ve Arap baharı. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(53), 72.
- Amar, P. ve Prashad, V. (2014). Arap baharından kesitler: Yeni Ortadoğu'yu anlamak (1. Baskı). İntifada Yayınları.

- Ansarian, M. (2020). Arap baharının ekonomik etkileri”, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1),46.
- Arad, S. (2020). Why F-35s should not be released to the UAE and Saudi Arabia. *BESA Center Perspectives*, (1728), 1-5.
- Aral, B. (2018). Oslo ‘peace process’ as a rebuttal of Palastinian self determination. *Ortadoğu Etütleri*,10(1),19.
- Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi (5.Baskı). MKM Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1994). Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988) (3. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2018). 20. Yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995) (11. Baskı). Ayraç.org Sanal Yayınevi.
- Arnaut, A.R., Karabacak, S., Uçar, M.N. (12.11.2021). İsrail basını: ‘İsrail-Körfez’ deniz tatbikatı, İran’a bir mesajdır. *AA Haber*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-basini-israil-korfez-deniz-tatbikati-irana-bir-mesajdir/2419516#>
- Askari, H. (31.10.2016). US Middle East policy: realpolitik or wrongpolitik. *Huffpost*, <https://www.huffpost.com/entry/us-middle-east-policy-realpolitik-wrongpolitik>, (17.04.2022).
- Ataman, M., ve Karaduman, M.A. (2020). BAE ve Suudi Arabistan’ın Libya krizine müdahalesi halkın iradesine darbe siyaseti. *SETA Analiz*,(308), 9.
- Ataman. M. ve Demir, G.N. (2012). Körfez ülkelerinin Ortadoğu politikası ve Arap baharına bakışları. *SETA*, (52),5.
- Ayhan, V. (2012). Arap baharı: İsyanlar, devrimler ve değişim (1. Baskı). MKM Yayınları.
- Ayman, A.S. (2009). Filistin çıkmazı üzerinde yeniden düşünme gereği. *Akademik Ortadoğu*, 3(2),49-50.
- BAE Büyükelçiliği'nin sokağına "Fahreddin Paşa" ismi verildi. (09.01.2018). *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/bae-buyukelciliginin-sokagina-fahreddin-pasa-ismi-verildi>
- Balamir Coşkun, B., (2012). Arab baharının gölgesinde İsrail - Filistin sorunu ve Türkiye - İsrail ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 4(42),33-34.

- Balcı, A. (2004). *Filistin sorunu bağlamında İsrail'in Soğuk Savaş dönemi Ortadoğu politikası*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bard, M.G. ve Pipes, D. (1997). How special is the U.S-Israel relationship?”, *Middle East Quarterly*, 4(2).
- Başkan, B. (2011). Buazizi'nin yaktığı ateş: 21.yüzyıl başında Arap isyanları. *Akademik Orta Doğu*, 6(1),3.
- Başkan, B.(2012). Polis müdürü ve şeyh: Birleşik Arap Emirlikleri'nin İhvan'la imtihanı. *Ortadoğu Analiz*, 4(47),82.
- Batu, G. Ve Duran, Z. (2020). İsrail-Körfez ilişkilerinde F-35 çıkmazı ve Katar'ın F-35 başvurusu. *ORSAM*, (151), 4.
- Bayrak, P. (2021). Abraham Accords: Palestine issue should be addressed for a peaceful Middle East. *Cappodicia Journal of Area Studies (CJAS)*, 3(1), 108. doi: [10.38154/cjas.4](https://doi.org/10.38154/cjas.4)
- BBC News. (11.11.2021). İsrail, BAE ve Bahreyn'den Kızıldeniz'de Ortak Tatbikat. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59248439>
- Bingöl, O. (2013). Arap baharı ve Ortadoğu: çok eksenli güç mücadelesinde denge arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 28.
- Black, I.(2019). Just Below The Surface: Israel, The Arab Gulf States And The Limits Of Cooperation. LSE Middle East Centre Report, 9.
- Blanco, P.R. (2018). La política de los presidentes Obama Y. Trump con Israel, *Revista Uniscı*. (48),222.
- Bostancı, M. (2013). Türk-Arap ilişkilerine etkisi bakımından Bağdat Paketi. *Akademik Bakış Dergisi*, 7(13),181.
- Bulut, V. (2021). *Arap baharı ve Müslüman kardeşler hareketine etkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Byman, D. (2011). Israel's pessimistic view of the Arab spring, *The Washington Quarterly*, 46(514), 124. doi: [10.1080/0163660X.2011.588139](https://doi.org/10.1080/0163660X.2011.588139)
- Cankara, P.Ö. (2021). İsrail'in Arap baharına yaklaşımı ve Suriye iç savaşına yönelik pozisyonu. *OPUS*, 17(38), 5660. doi: 10.26466/opus.826966
- Cleveland, W. L. (2004), *Modern Ortadoğu Tarihi*, (1. Baskı). Agora Kitaplığı.
- Crowley, M. (15.09.2020). Israel, UAE and Bahrain sign accords, with an eager Trump playing host. *The New York Times*.

<https://www.nytimes.com/2020/09/15/us/politics/trump-israel-peace-emirates-bahrain.html>

- Çelik, O.M., Okur, M.A. (2021). Tanrı ve Mesih adına siyaset: Donald Trump yönetimi döneminde evanjelizm ABD dış politikası üzerindeki artan etkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 16(2),12-13.
- Çevik, A. ve Çevik Ersaydı, B. (2011). Türkiye-İsrail ilişkilerinde psiko-politik etkenler ve toplumsal algılar. *Akademik Orta Doğu*,5,(2),11.
- Çimen, A. (2007). Tarihi değiştiren liderler (7. Baskı). Timaş Yayınları.
- Dahan, M., Heller, J. Ve Holand. S. (18.08.2020). Isreal, UAE to normalirelations in shift in Mideast politics; West Bank annexations on hold. *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-israel-emirates-trump/with-trumps-help-israel-and-the-united-arab-emirates-reach-historic-deal-to-normalize-relations-idUSKCN25926W>
- Dede, A. Y. (2011). The Arab uprising: Debating the Turkish model, *Insight Turkey*, 13(2), 23-24.
- Dikmen, Ö. (01.09.2020). İsrail ve BAE arasındaki Normalleşme: Neden Şimdi, *Perspektif*, , [İsrail ve BAE Arasındaki Normalleşme: Neden Şimdi? - ÖZGÜR DİKMEN \(perspektif.online\)](https://www.perspektif.online/insaat-ve-uzay-100-yil-1)
- Dilek, M.S. (2018). Trump yönetiminin Kudüs kararına analitik bakış. *International Journal of Social Inquiry*, 11(1), 101.
- Dinçer, K.E. (2020). *Ekim 1973 Savaşından 1978-1979 Camp David sürecine kadar gelişen İsrail-Mısır siyasi ilişkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.
- Diriöz, A.O. (2012). Mübarek öncesi Mısır: jeopolitik konum, iç ve dış politika, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(37), 36.
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2012). Arap baharı ve Libya: Tarihsel süreç ve demokratikleşme kavramı çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(15), 67.
- Donaghy, R. (13.02.2015). Secret flight linking Israel to the UAE reveals ‘open secret’ of collaboration. *Middle East Eye*, <https://www.middleeasteye.net/news/secret-flight-linking-israel-uae-reveals-open-secret-collaboration>

- Donaghy, R. (15.07.2015). Falcon eye: the Israeli-installed mass civil surveillance system of Abu Dhabi. *Middle East Eye*. <https://www.middleeasteye.net/news/falcon-eye-israeli-installed-mass-civil-surveillance-system-abudhabi#:~:text=The%20Falcon%20Eye%20project%20is,of%20private%20security%20firm%20Blackwater>
- Duman, Ö. (2021). *Uluslararası hukuk açısından Camp David Anlaşmasının güvenlik boyutu*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Batman Üniversitesi.
- Duman, S. (2005). Ortadoğu krizleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (35-36),316.
- Duran, B. (16.07.2022). ABD'nin Ortadoğu ile Yeni Bir Angajmanı Mümkün Mü?, *SETA*, <https://www.setav.org/abdnin-ortadogu-ile-yeni-bir-angajmani-mumkun-mu/>
- Duran, B., İnât, K., Usul, A.R. (Eds) (2012). Türk dış politikası yıllığı 2011. Seta Yayınları.
- Dursun, D. Ve Arı, T. (Eds.) (2019). Ortadoğu'da Siyaset. Anadolu Üniversitesi.
- Dutak, M. (2007). *İsrail devletinin kuruluşundan Filistin devletinin kuruluşuna kadar Arap ülkeleri ve İsrail ilişkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Ed Husain. (21.12.2019). Islam's reformation: an Arab-Israeli alliance is taking shape in the Middle East.
- Efegil, E. (2013). Mısır ve Ürdün'ün dış politikalarını şekillendiren unsurlar. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(51), 23-24.
- Erboğa, A. (2016). Arap baharı sonrası Körfez güvenliği ve savunmacı aktivizm. *SETA*,(154), 9.
- Ereli, G., (10.03.2020). How the UAE's lobbying instrument works abroad. *Politics Today*, [BAE'nin Lobcilik Aracı Yurtdışında Nasıl Çalışıyor - Politics Today](#)
- Erhan, Ç. (2001). Filistin-İsrail barış süreci nereye gidiyor. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56(2),173. doi: [10.1501/SBFder_0000001827](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001827).
- Etyemez, M. (2006). Türkiye'de petrol gerçeği(1.Baskı). Kaynak Yayınları.
- Forstenlechner, I., Rutledge, E.J. ve Alnuaimi, R. (2012). The UAE, the “ Arab spring” and different types of dissent, *Middle East policy*,19,(4),55. doi: [10.1111/j.1475-4967.2012.00559.x](https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2012.00559.x).

- Fraser, T., Mango, A., Mcnamara, R. (2011). Modern Ortadoğu'nun kuruluşu. (1. Baskı). Remzi Kitapevi.
- Freedman, L. (2008). A choice of enemies: America confronts the Middle East, Puplic Affairs.
- Ghassani, O. (16.09.2018). Israel bombs Iranian weapons-loaded aircraft in Syria. *The Jerusalem Post*, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israel-bombs-iranian-weapons-loaded-aircraft-in-syria/1255914>
- Grathwohl, L. (2020). UAE-Israeli accord will drive economic growth in the Middle East, says Emirati Minister of economy. *Atlantic Council*.
- Gulf Cooperation Council.(28.10.2022). Global Securuty, [Gulf Cooperation Council \[GCC\] \(globalsecurity.org\)](https://www.gcc-council.org/)
- Guzansky, Y. (2021). Pitching Abrahm's tent: the human dimension of UAE-Israeli normalization. *The Institute for National Security Studies (INSS)*, (6).
- Guzansky, Y., Winter, O. (2020). Normalization: a new approach to Jews in Arab States. *The Institute for National Security Studies*, (30).
- Gürseler, C. (2021). “ Filistin-İsrail sorununda Trump'ın fait accompli girişimi: yüzyılın planı. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*,9(2),381-382.
- Haas, M.L. ve.Lesch, D.W. (Eds.) (2013). The Arab spring change and resistance in the Middle East. A Member Of the Perseus Books Group.
- Halloum, R. (1989), Belgelerle Filistin (1.Baskı). Alan Yayıncılık.
- Harchaoui, J.ve Lazib, M.E. (2019). Proxy war dynamics in Libya. PWP confict studies. doi: <https://doi.org/10.21061/proxy-wars-harchaoui-lazib>.
- Hollstein, W. (1975). Filistin sorunu Filistin çatışmasının sosyal tarihi (1. Baskı).Yücel Yayınları.
- Hüdaverdi, A.S., (2020). Ortadoğu'da Fransa ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin karşı devrimci iş birliği. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, 269,15.
- İlkeler Bildirgesi. (23.04.2022). <https://peacemaker.un.org/israelopt-osloaccord93>
- İnat, K. Duran, B. ve Ataman, M. (Eds.) (2010). Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları (Cilt 1). Nobel Akademik Yayıncılık.
- İnat, K. (2020). Sözde İbrahim anlaşması ve Türkiye'nin tavrı. SETA.
- İnat, K. Ve Ataman, M. (Eds.) (2014).Ortadoğu Yıllığı 2014. Açılım Kitap.
- İnat, K., Ataman, M. (Eds.) (2013). Ortadoğu yıllığı 2013. Açılım Kitap.

- İnat, K., Yıldırım, B., Aydın, F. Ve Ataman, M. (Eds.) (2012). Ortadoğu yıllığı 2011. Açılım Kitap Yayınevi.
- Kabbara, M. (1981). Abd al-Nasir's Egypt and the Soviet Union 1952-1970: an Egyptian view; the impact of differences between Arab socialist and marxist-leninist ideologies. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. The University Of Arizona Graduate College.
- Karakaya İ. ve Çelik, M.T. (2021). Ortadoğu’da Arap baharı süreci ve Libya iç savaşı. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1) ,181.
- Kılıçoğlu, M. E. (2021). 1956 Süveyş krizi ve Ortadoğu’ya etkisi. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2),733.
- Kışlakçı, T. (2011). Arap baharı (1.Baskı). İlim Yurdu Yayıncılık.
- Kızıloğlu, S. (2012), İsrail devletinin kuruluşuna kadar geçen süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in gelişimi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 55.
- Kissinger, H. (1994). Diplomacy. (2. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, K.O. (2012). Yasemin Devrimi’nden Arap baharına Tunus. *Yasama Dergisi*, 22(22),41.
- Korkmaz, A. Arap baharı sürecinde internet ve sosyal medyanın rolü. International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges, https://www.academia.edu/3464365/Arap_Bahar%C4%B1_S%C3%BCrecinde_%C4%B0internet_ve_Sosyal_Medyan%C4%B1n_Rol%C3%BC
- Köse, T., (2014). Türkiye’nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesindeki gücü: zorlayıcı olmayan gücün imkan ve sınırları. *Uluslararası İlişkiler*, 11(41), 44.
- Krane, J. (2009). Dubai: the story of the world’s fastest city (1. Baskı). St Martin’s Press.
- Kurt, V. (14.07.2022). ABD’nin Ortadoğu Çıkmazı ve Biden’ın Diplomasi Turu, AA Analiz, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abdnin-orta-dogu-cikmazi-ve-bidenin-diplomasi-turu/2636781>
- Kuşoğlu, B. (2013). Libya, Arap baharına NATO katkısı. *Yasama Dergisi*, 22(99),106.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna karşı politikası (1945-1970) (1.Baskı). Sevinç Matbaası.
- Lewis, B. (2003). Ortadoğu (5. Baskı). Arkadaş Yayınevi.

- Lipin, M. (28.11.2018). Isreal eyes Bahrain as next Arab state to openly host Israeli officials. *Voanews*, <https://www.voanews.com/a/israel-eyes-bahrain-as-next-arab-state-to-openly-host-israeli-officials/4679229.html>
- Mehmed, A., (2020). Türkiye- Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 3(1), 88.
- Memmi, M.A. (Eds.) (2018). Ortadoğu’da ulusal güvenlik stratejileri (1.Baskı). Turkuvaz Habercilik ve Yayıncılık.
- Mepa News. (29.06.2022). İsrail’den BAE’ye askeri eğitim. *Orta Doğu*, <https://www.ortadoguhaber.com/haber/abd-ve-baenin-ortak-askeri-tatbikati-sona-erdi>
- Moeifsson, C. (2013). A fragile cold peace: the impact of the Syrian conflict on Israeli-Syrian relations, *NOREF*.
- Neubauer, S. (2017). Israel: a strategic partner for the UAE?. *Gulf State Analytics*, 11, 2-3.
- Nuruzzaman, M., (2015). Qatar and the Arab spring: down the foreign policy slope. *Contemporary Arab Affairs*, 8(2),230.
- Office Of The Historian, *Creation of Israel 1948 milestones 1945-1952*, (21.01.2021). <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/creation-israel>
- Oğuzlu, T. (2011). Arap baharı ve değişen bölgesel dinamikler. *Ortadoğu Analiz*, 3(30),37.
- Oğuzlu, T. (2011). Arap baharı ve yansımaları. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(36),11.
- Oran, B. (Eds.) (2001). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar (Cilt 1). İletişim Yayınları.
- Orhan, O. (2011). Arap baharından Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın geleceğine bakmak, *Müsiad Çerçeve Dergisi*, (57), 23.
- Oruç, H. (2014). ABD’nin İsrail-Filistin politikası. *Researchgate*, 114(17),4.
- Örmeci, O. (19.07.2022). ABD Başkanı Joe Biden’ın 2022 Temmuz Tarihli Ortadoğu Turu ve ABD-İsrail İlişkileri, *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2022/07/19/abd-baskani-joe-bidenin-2022-temmuz-tarihli-ortadogu-turu-ve-abd-israil-iliskileri/>
- Özcan, M., (2013). Turkey’s policy towards the Middle East and North Africa after the Arab spring. *The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV)*.

- Özçelik, O.M. ve Okur, M.A. (2021). Tanrı ve Mesih adına siyaset: Donald Trump yönetimi döneminde evanjelizm ABD dış politikası üzerindeki artan etkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 16(2),8-9.
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve barış: doksanlı yıllarda Filistin-İsrail sorunu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(3),178. doi: [10.1501/SBFder_0000002117](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002117).
- Özmen, S. (2006). İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar (1. Baskı). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özşahin, C. ve Battır, O. (Eds.) (2019). Arap baharı sonrası Ortadoğu bölgesel dönüşüm ve reaksiyonlar (1. Baskı). Genel Satış ve Pazarlama Yayınevi.
- Öztürk, M. (2019). Trump’ın Kudüs kararının bir analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2885
- Öztürk, S. (2019). Son dönem İsrail-Körfez ülkeleri yakınlaşması. *ORSAM*,(30), 4.
- Pappe, I. (2007). Modern Filistin tarihi tek ülke iki halk (1.Baskı). Phoenix Yayınevi.
- PM Netanyahu addresses UN General Assembly, Israel Ministry of Foreign Affairs, (01.09.2022). <https://www.timesofisrael.com/full-text-netanyahus-2013-speech-to-the-un-general-assembly/>
- Podeh, E. (26.08.2020). How the UAE and Saudi Arabia now hold Isreal hostage, *Haaretz*, [How the UAE and Saudi Arabia now hold Israel hostage - Middle East News - Haaretz.com](https://www.haaretz.com/news/middle-east/how-the-uae-and-saudi-arabia-now-hold-israel-hostage-1.1111111)
- Pompeo, M.R. (10.11.2020). U.S. approves advanced defense capabilities for the United Arab Emirates. *Department Of State*. Erişim tarihi: 07.05.2022. <https://2017-2021.state.gov/u-s-approves-advanced-defense-capabilities-for-the-united-arab-emirates/index.html>
- Rabi, U. ve Mueller, C. (2017). The Gulf Arab States and Israel since 1967: from ‘no negotiation’ to tacit cooperation. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44(4),583. doi: [10.1080/13530194.2017.1360013](https://doi.org/10.1080/13530194.2017.1360013).
- Rabinovich, I. (2004). Waging peace Isreal and the Arabs 1948-2003 (1. Baskı). Princeton University Press.
- Rakipoğlu, M. ve Kurt, M. (2019). Suudi Arabistan-İsrail örtülü ittifakını anlamlandırmak. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(2),103.
- Ramani, S. (12.09.2016). Isreal Is Strengtening Its Ties With The Gulf Monarchies. *Huffpost, Israel*.

- Ramani, S. (26.12.2017). Israel and the Gulf. *The Jerusalem Post*.
<https://www.jpost.com/opinion/israel-and-the-gulf-520092>
- Rantisi, M. ve Kekilli, E. (2017). Birleşik Arap Emirlikleri'nin dış politikası, *SETA*, (208), 9.
- Ravid, B. (24 Kasım 2011). Netanyahu: Arab spring pushing Mideast backward, not forward. *Haaretz Com*.
<https://www.haaretz.com/2011-11-24/ty-article/netanyahu-arab-spring-pushing-mideast-backward-not-forward/0000017f-e2e9-d9aa-aff-fbf9bd190000>
- Rivlin, P. (2020). Israel and the UAE: old new friends. *Middle East Economy*, 10(7), 4.
- Roy, S. (2002). Why peace failed An Oslo Autopsy. *Current History*, 100(651),17.
- Sander, O. (2000). Siyasi Tarih 1918-1994 (8. Baskı). İmge Yayınevi.
- Sander, O. (1996). Siyasi tarih 1918- 1994 (5.Baskı). İmge Yayınevi.
- Sarı, İ. (2020). İran açısından 'normalleşme' ve BAE ile ilişkiler. *Ortadoğu Analiz*, 11(96),19-20.
- Schneer, J. (2011). Balfour Deklarasyonu Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri (1.Baskı). Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Seibert, T. (27.05.2018). Trump administration seen as nudging Isreal, Gulf Countries towards closer ties. *The Arab Weekly*.
<https://thearabweekly.com/trump-administration-seen-nudging-israel-gulf-countries-towards-closer-ties>
- Serbest, B. (2017). Süveyş kanalının ulusallaştırılması sorunu ve Süveyş bunalımı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 692.
- Sharma, S.(14.06.2017). Qatar crisis: UAE accused of bankrolling Turkey coup. *Middle East Eye*.
[Qatar crisis: UAE accused of bankrolling Turkey coup | Middle East Eye](https://www.middleeasteye.net/news/qatar-crisis-uae-accused-of-bankrolling-turkey-coup)
- Shezaf, H. ve Donaghy, R. (19.01.2016).Isreal eyes improved ties with Gulf States after foothold gained in UAE. *Middle East Eye*.
<https://www.middleeasteye.net/news/israel-eyes-improved-ties-gulf-states-after-foothold-gained-uae>
- Smith, S. ve Lederman, J. (13.08.2020). Isreal, United Arab Emirates agree to full normalization of relations. *NBC News*.
<https://www.nbcnews.com/news/world/israel-united-arab-emirates-agree-full-normalization-relations-n1236606>

- Suwaiddi, J.S. (20.11.2018). Dismantling the Palestinian issue: manifestations, causes and consequences. *Gulf News*, [Dismantling the Palestinian issue: Manifestations, causes and consequences | Op-eds – Gulf News](#)
- Şahin, G., Güzel, S. (2021). Ortadoğu güvenliğinde yeni açılımlar ve İbrahim Anlaşması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30),20.
- Şahin, M., ve Tanrıverdi, N. (2011). Tunus halk devrimi ve Türkiye deneyimi. *ORSAM*, Rapor:29.
- Şarkul Avşat, BAE hava kuvvetleri komutanının katılımıyla İsrail’de hava tatbikatı yapıldı.(27.10.2021).<https://turkish.aawsat.com/home/article/3269816/bae-hava-kuvvetleri-komutan%C4%B1n%C4%B1n-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1yla-i%C4%B1n-%CC%87srail%E2%80%99de-hava-tatbikat%C4%B1-yap%C4%B1ld%C4%B1>
- Şen, G. (2012). İran ve Arap baharı: bağlam, söylem ve siyaset. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2),100.
- Taşpınar, M. (2019). Arap baharı ve etkileri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeniüzyıl Üniversitesi.
- Taştekin, F. (13.07.2022). “Biden Ortadoğu Turunda: İsrail’den Suudi Arabistan’a, Beklentiler ve Gerçekler”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62134208>
- Tekin, P. (2018). *1956 Süveyş krizinin Türk basınına yansımaları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Telci, İ.N ve Rakipoğlu, M. (2020). Körfez’in İsrail açılımı. *ORSAM*, (263), 3.
- Telci, İ.N. (2020). BAE’nin yıkıcı siyaseti. *Kriter Dergisi*, 4,(43), <https://kriterdergi.com/dosya-baenin-bolge-siyaseti/baenin-yikici-siyaseti>
- Tetik, E. (2020). *Süveyş krizinden Yom Kippur Savaşı’na Arap- İsrail ilişkileri bağlamında Türk dış politikası (1956-1973)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- The Madrid Peace Conference. (1992). *Journal of Palestine Studies*, 21(2),121.
- The Wye River Memorandum. (23.10.1998). Washington, D.C. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-204357>
- Thorleifsson, C.M. (2013). A fragile cold peace: the impact of the Syrian conflict on Israeli-Syrian relations. *NOREF*, 1.

- Topuz, Z.Ç. (2018). Trump dönemi değişen dengelerin Filistin-İsrail barış sürecine etkisi. *Akademik Ortadoğu*, 13(1), 110.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı., (14.08.2020). ABD, İsrail ve BAE tarafından açıklanan ortak bildiri hakkında. (https://www.mfa.gov.tr/no_-173_-abd-israil-ve-bae-tarafindan-aciklanan-ortak-bildiri-hk.tr.mfa)
- Uçar, M.N. (17.08.2020). Filistinli siyasi analistler: BAE-İsrail Anlaşması Arap barış girişimini öldürdü. *AA Haber*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinli-siyasi-analistler-bae-israil-anlasmasi-arap-baris-girisimini-oldurdu/1944493>
- Ulrichsen, K.C. (2015). *Insecure Gulf: The End of Certainty and the Transition to the Post-Oil Era*, (1. Baskı). Oxford University Press.
- Ulrichsen, K.C. (2016). *Isreal and the Arab Gulf States: drivers and directions of change. Center for the Middle East*, 3.
- Ulutaş, U. ve Torlak, F. (2011). Devrimden demokrasiye Tunus'un seçimi, *SETA*, (46), 7.
- United Nations. (11.11.1993). Declaration of principles on interim self-government arrangement. <https://peacemaker.un.org/israelopt-osloaccord93>
- Uygur, H. (2012). İran ve Arap baharı. *SETA Analiz*, (52), 11-13.
- Ülger, İ.K. (2016). Müslüman kardeşler teşkilatının ideolojisi ve Mısır siyaseti üzerindeki etkileri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 138-139.
- Walker, E.S., (2009). Great expectations and a cold peace", the Middle East Institute viewpoints: the legacy of Camp David 1979–2009. The Middle East Institute, 10.
- Wermenbol, G. (2019). Isreal-Palestine and the deal of the century U.S. foreign policy under president Donald J. Trump 2017-2019. *Friedrich Ebert Stiftung*, 6.
- Winer, S. (21.08.2013). Syria says it captured Israeli weapons from rebels. *The Times of Isreal*, <https://www.timesofisrael.com/syria-says-it-captured-israeli-weapons-from-rebels/>
- Yalçın, O. (2021). 1967 Arap- İsrail Savaşı ve savaşta hava harekâtı. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, (5), 75.
- Yaşar, F., Özcan, S., Kor, Z. (2007). Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin (5. Baskı). İHH Yayınları.
- Yeşilbursa, B.K., (2011). Bağdat paktı, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırma Dergisi*, (6), 90.

- Yıldırım, R. ve Alrantisi, M. (2021). Arap devrimleri: değişim ve süreklilik (1.Baskı). SETA Kitapları.
- Yılmaz, S. ve Kalkan, D. (2017). Enerji güvenliği kavramı: 1973 petrol krizi ışığında bir tartışma. *ANKASAM*, 1(3), 185.
- Yılmaz, T. (20.07.2022). Biden'ın ziyareti sadece Filistin davası'nı bir kez daha gündeme getirdi, *Bianet*, <https://bianet.org/bianet/toplum/264709-biden-in-ziyareti-sadece-filistin-davasi-ni-bir-kez-daha-gundeme-getirdi>
- Younes, A. (27.11.2015). Isreal to open office for renewabl ernity in Abu Dhabi. *Aljazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2015/11/27/israel-to-open-office-for-renewable-energy-in-abu-dhabi>
- Zengerle, P. (16.04.2021). Exclusive as Biden advances UAE sale, senators seek more control of arms deals. *Reuters*, [EXCLUSIVE As Biden advances UAE F-35 sale, senators seek more control of arms deals | Reuters](https://www.reuters.com/article/us-usa-biden/exclusive-as-biden-advances-uae-sale-senators-seek-more-control-of-arms-deals-idUSKBN07G101)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Keziban Gümüş

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans

Yabancı Dil ve Düzeyi :

İngilizce : B1